

Tutkinnan rajoittaminen Tullin tutkimissa talousrikoksissa

Itä-Suomen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden
tiedekunta

Oikeustieteiden laitos

Pro Gradu tutkielma 40 op

8.3.2013

Tekijä: Kimmo Tuulenkari 163039

Ohjaaja: Prof. Matti. J. Tolvanen

Tiivistelmä

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Tiedekunta Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta		Yksikkö Oikeustieteiden laitos	
Tekijä Kimmo TUULENKARI			
Työn nimi Tutkinnan rajoittaminen Tullin tutkimissa talousrikoksissa			
Pääaine Rikos- ja prosessioikeus ja rikollisuuden tutkimus	Työn laji Pro Gradu	Aika 2012- 2013	Sivuja VI - 62
Tiivistelmä <p>Tullilaitoksen pääasiallinen toiminta liittyy tavaran maahantuontiin ja maastavientiin. Tulli on yksi toimivaltainen esitutkintaviranomainen. Tullin tutkimat talousrikosasiat tapahtuvat tavaran maahantuonnin ja maastaviennin yhteydessä ja niihin liittyy lähestulkoon aina liiketoimintaa ja kansainvälisiä ulottuvuuksia.</p> <p>Tullin rikostutkintaa ohjaa sekä tullilaki että esitutkinta- ja pakkokeinolaki. Esitutkintalaissa on säädetty tarkemmin tutkinnan rajoittamisesta. Opinnäytetyössä käsitellään Tullin tutkimien talousrikosasioiden esitutkinnan rajoittamista. Opinnäyte on empiirinen ja pitkittäistutkimuksenomainen, koska aineisto on kerätty poliisiasiointietojärjestelmästä (vuosilta 2002–2012) sekä kyselylomakkeen ja puolistruktuurisen fokusoidun haastattelun avulla. Fokusoitua haastattelua käytettiin, koska talousrikostutkinta on spesiaalirikostutkintaa. Pitkittäistutkimusta puoltaa se tosiseikka, että Tullissa talousrikostutkintaa on rajoitettu kymmenen vuoden aikana vain 52 kertaa. Tullin talousrikoksia on rajoitettu pääasiallisesti joko kustannus- tai menettelytapaperusteilla.</p> <p>Opinnäytetyössä tutkitaan tutkinnan rajoittamisen vähyyttä. Vähyyttä arvioidaan myös kriminaalipoliittiselta kannalta. Lisäksi otetaan kantaa Tullin tutkimien talousrikosjuttujen rajoittamisiin ja näiden vähyyteen.</p>			
Avainsanat Tulli, esitutkinta, tutkinnan rajoittaminen, tutkinnanjohtaja, kriminaalipoliittiset periaatteet			

Abstract

University of Eastern Finland

Faculties Faculty of Social Sciences and Business Studies		Department Department of Law	
Author Kimmo TUULENKARI			
Title of Thesis Limitation of the pre-trial investigation in economic crimes that were investigated by Customs			
Major Subject Criminal Law and Judicial Procedure	Name of studies Master's graduate thesis	Date 2012 -2013	Pages VI - 62
Abstract <p>Customs main activities are related to the import and export of goods. Customs is one of the competent investigating authorities. The economic crimes, which are investigated by the Customs, happen in connection with importation and the exportation of goods and are nearly always associated with business activities and international dimensions.</p> <p>The Customs Act and the Coercive Measures Act direct Customs criminal and pre-trial investigations. Limitations of the pre-trial investigation are statutory in more detail in the Coercive Measures Act. This thesis deals with the limitation of the pre-trial investigation in economic crimes that were investigated by Customs. The thesis is an empirical and longitudinal research in nature, because the data is based on police information system material (from the years 2002–2012), a questionnaire, and a half structured interview that was focused on target group. The focused interview was used, because the Customs economic crime investigation is a special line criminal investigation. Longitudinal research type is supported by the fact that, during the ten years under study, the Customs economic crime investigations were limited only 52 times.</p> <p>A Customs economic crime investigation is limited primarily on the cost or procedural grounds. This thesis examines the scarcity of the investigation limitations. Scarcity is also analyzed from criminal policy point of view. Stand is taken on the limitations of the criminal cases investigated by Customs and to the scarcity of those.</p>			
Keywords Customs, pre-trial investigation, limitation of the investigation, officer in charge of investigation, criminal policy principles			

Sisällysluettelo

Lähteet	IV
Virallislähteet	VI
Internetlähteet	VII
Kysely ja haastattelu	VIII
Kuviot ja taulukot	IX
Lyhenteet	X
JOHDANTO.....	1
1 TALOUSRIKOLLISUUS	4
1.1 Talousrikokset nimikkeenä	4
1.2 Talousrikollisuuden hyöty.....	5
1.3 Tullin rikostorjunnan vuosikirjan mukainen talousrikollisuuden kehitys.....	5
2 RAJAT YLITTÄVÄ TALOUSRIKOLLISUUS	6
2.1 Suomesta pois päin suuntautuva talousrikollisuus	6
2.2 Suomeen päin suuntautuva talousrikollisuus	7
2.3 Talousrikollisuus kansainvälisessä ja järjestäytyneessä rikollisuudessa.....	8
2.4 Rahan jäljittäminen	9
2.5 Oikeusapu.....	10
2.6 Rahan tai muun siihen rinnastettavan hyödyn jäljitys.....	11
2.6.1 Kohdemaan poliittinen vakaus	12
2.6.2 Kohdemaan pankkialaisuus.....	12
2.6.3 Verotus	13
2.7 Tekijävastuu	13
2.8 Rikoksumppanuudesta	14
2.9 Oikeudenmukaisuus ja rikoksesta epäillyn luovuttaminen	16
2.9.1 Yleistä.....	16
2.9.2 Luovuttaminen Euroopan unionin sisällä	16
2.9.3 Luovutus muualta kuin EU:n alueelta	17
2.10 Päätelmä talousrikososioon	18
2.10.1 Yleistä.....	18
3 KESKEINEN LAINSÄÄDÄNTÖ	19
3.1 Esitutkintalain periaatteet ja voimassaoleva lainsäädäntö esitutkinnasta	19
3.2 Esitutinnan rajoittamisesta	20

II

4 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA MERKITYS	22
4.1 Mitä aiheesta aikaisemmin tiedetään.....	22
4.2 Talousrikollisuuden hyöty.....	23
4.3 Tutkimusongelma.....	23
4.3.1 Tutkimuskysymys.....	23
4.3.2 Hypoteesi.....	24
4.4 Tutkimuksen tarkoitus, näkökulma, teoreettiset viitekehykset ja keskeiset käsitteet	25
4.4.1 Tutkimuksen tarkoitus	25
4.4.2 Tutkimuksen näkökulma	25
4.4.3 Teoreettinen viitekehys	26
4.4.4 Keskeiset käsitteet	26
5 TUTKIMUSASETELMA ERILLISINE RAJAUKSINEEN	27
5.1 Tutkimusasetelma.....	27
5.2 Kvalitatiivinen tutkimusasetelma ja tutkimuksen rajaus.....	27
5.3 Miten aineistoa hankitaan tutkimukseen	28
5.3.1 Tutkimusyksiköt	28
5.3.2 Aineiston analysointiin käytettävät menetelmät	28
5.4 Tutkimuksesta ja sen tuloksista.....	29
5.4.1 Yleistä rajoittamispäätöksistä	29
5.4.2 Esitutkinnan rajoittamiset talousrikosjutuissa piireittäin aikaväliltä 1.1.2002 – 10.7.2012.....	31
5.4.2 Tehdyt esitutkinnan rajoittamispäätökset Eteläisessä tullipiirissä.	32
5.4.3 Tehdyt esitutkinnan rajoittamispäätökset Läntisessä tullipiirissä Tampereen yksikkö.....	33
5.4.4 Tehdyt esitutkinnan rajoittamispäätökset Itäisessä tullipiirissä	34
5.4.5 Tehdyt esitutkinnan rajoittamispäätökset Läntisessä tullipiirissä Turun yksikössä.....	35
5.4.6 Tehdyt esitutkinnan rajoittamispäätökset Pohjoisessa tullipiirissä	36
5.5 Tuloksia ja niiden tulkintaa sekä talousrikosjuttujen luokittelua.....	37
5.5.1 Talousrikosjuttujen rajoittaminen aikavälillä 2002 – 2012	38
5.5.2 Talousrikosjuttujen rajoittamisesta eri tutkintayksiköissä nimikkeiden mukaan.....	39
5.5.3 Tullin talousrikosjuttujen rajoittamismäärät vuosien 2002 – 2012 välillä.....	44
5.6 Tullin talousrikosjuttujen rajoittamismäärät henkilö- ja tapauspäätöksillä.....	44
6 KYSYMYKSET JA HAASTATTELUT	47
6.1 Kyselylomake.....	47
6.2 Haastattelu.....	51

III

7	KRIMINAALIPOLIITTINEN NÄKÖKANTA TULLISSA RAJOITETTUIJEN TALOUSRIKOSJUTTUIJEN VÄHYYTEEN	54
7.1	Kriminaalipolitiikka ja kriminalisointiperiaatteet Tullin talousrikoksissa.....	54
7.2	Hyöty-haitta punninnan periaate ja suhteellisuusperiaate tutkinnan rajoittamisessa	55
7.3	Ultima ratio -periaate Tullin talousrikosjuttujen rajoittamisessa	56
7.3.1	Esimerkki: tullaus väärällä nimikkeellä.....	57
7.4	Yleispreventisyyttä korostava rangaistusteoria Tullin talousrikosjutussa	59
8	JOHTOPÄÄTELMÄT	61

LÄHTEET

Kirjallisuus

Anttila Inkeri – Heinonen Olavi – Koskinen Pekka – Lahti Raimo: Rikollisuus ongelmana, kriminaalipolitiikan perusteet, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1974

Hakamo Terhi – Jauhiainen Kirsi – Alvesalo Anne – Virta Erja: Talousrikokset rikosprosessissa, poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia, Tampere 2009.

Helminen Klaus – Fredman Markku – Kanerva Janne – Tolvanen Matti – Viitanen Marko: Esitutkinta ja pakkokeinot, Talentum Helsinki 2012

Huhtamäki Ari:

- Rahan jäljittäminen, Lakimiesliiton kustannus, Pieksämäki 2000.
- Pankkirikokset, Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1994

Jokela Antti: Oikeudenkäynti II, Talentum media Oy, Gummeruksen kirjapaino Oy, Saarijärvi 2002

Lahti Raimo: Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmässä – erityisesti silmällä pitäen tuomitsematta jättämistä, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:ro 106, Vammala 1974

Lahti Raimo–Koponen Pekka: Uudistuva talousrikosoikeus, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, E-sarja N:ro 10, Saarijärvi 2004.

Laitinen Ahti – Alvesalo Anne: Talouden varjopuoli, poliisin oppikirja 3/94, Helsinki 1994.

Lappi-Seppälä Tapio: Rikollisuus ja kriminaalipolitiikka, Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Helsinki 2006

Melander Sakari: Kriminalisointiteoria-rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 288, Vammala 2008

Tolvanen Matti – Kukkonen Reima: Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet, Talentum Helsinki 2011

Vilppula Anne: Suomen Laki, Rikosoikeus ja oikeudenkäynti 2011, Helsinki 2010.

Vuorinen Sami: Talousrikosten tutkinta, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 184, Helsinki 2002.

Vuorenpää Mikko:

- Prosessioikeuden perusteet, Talentum, Helsinki 2009
- Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa, Werner Söderström lakitieto Oy, Tummavuoren kirjapaino Oy, Vantaa 1999

Tullilaitos:

- Tullin rikostorjunnan vuosikirjat ajalta 2002 - 2011

VIRALLISLÄHTEET:

- HE 88 / 2000 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle Yhdistyneiden Kansakuntien ja sen yhteydessä toimivan henkilöstön turvallisuutta koskevan yleissopimuksen hyväksymisestä ja laissa sopimuksen lainsäädäntöalaa kuuluvien määräysten voimaansaattamiseksi.
- HE 44 / 2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 222 / 2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamisesta.
- HE 52 / 2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamisesta.
- PeVL 36 / 2002 vp. Perustuslakivaliokunnan lausiunto HE 52 / 2002 vp laeiksi esitutkintaa ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta.

OIKEUSTAPAUSHAKEMISTO:

KHO 2011:41

KKO 2008:18

SISÄASIAINMINISTERIÖ:

- tiedote 9.2.2006
- tiedote 29.10.2009
- Sisäisen turvallisuuden ohjelma vuosille 2008–2011, esitysohje yrityksille: Kilpailukyvyn lisääminen yritystoiminnan turvallisuutta parantamalla.

INTERNET-LÄHTEET:

Suomen eduskunta:

[web.eduskunta.fi/dman/Document.phx?documentId=mw16710124737147]

- Suomen kansainvälistyvä harmaa talous
Eduskunnan tarkastusvaliokunnan tilaaman harmaata taloutta käsittelevän tutkimuksen loppuraportti,
Toim. Harmaa Hirvi Oy Markku Hirvonen Pekka Lith Risto
Walden, Kesäkuu 2010

Oikeusministeriö:

http://www.om.fi/perussäännöksiä>kansainvälinen_oikeusapu>rikosasiat>rikoksen_johdosta_tapahtuva_luovuttaminen,_luovuttaminen_Euroopan_unionissa_Laki_rikoksen_johdosta_tapahtuvasta_luovuttamisesta_Suomen_ja_muiden_Euroopan_unionin_jäsenvaltioiden_välillä_1286/2003,Ri403

VIII

KYSELYT JA HAASTATTELU:

Kyselylomakeosio

Kyselylomake lähetettiin sähköpostitse seitsemälle Tullilaitoksen tutkinnanjohtajalle syyskuun 2012 alussa. Kyselyyn vastasi vain kaksi kyselylomakkeen saanutta tutkinnanjohtajaa. 31.12.2012 mennessä, joka oli kyselylomakkeen palautuksen takaraja.

Haastatteluosio

Haastattelu toteutettiin 11.12.2012 kahdelle Tullilaitoksessa työskentelevälle talousrikosjuttujen tutkinnanjohtajalle Tullikoululla. Haastateltavat ovat oikeustieteen maisteri tulliyli tarkastaja Juha-Pekka Heikkilä Haminasta ja hallintotieteen maisteri tulliyli tarkastaja Sanna Kuparinen Lappeenranta. Haastateltavat tutkinnanjohtajat ovat työskennelleet tutkinnanjohtotehtävissä reilun vuoden ajan.

Kyselylomakkeen ja haastattelun jälkeen on kirjattu lyhyt oma näkemys vastauksista. Haastattelun ja kyselylomakkeen kautta saadut vastaukset on jäljempänä analysoitu tarkemmin opinnäytetyön osiossa 6.

GRAAFISET KUVIOT JA TAULUKOT

Graafinen kuva tullin talousrikosjuttujen rajoittamisesta aikavälillä 2002 – 2012 (kuva 1).

Graafinen kuva tullin talousrikosjuttujen rajoittamisesta, Eteläinen tullipiiri (kuva 2).

Graafinen kuva tullin talousrikosjuttujen rajoittamisesta, Läntinen tullipiiri (kuva 3).

Graafinen kuva tullin talousrikosjuttujen rajoittamisesta, Itäinen tullipiiri (kuva 4).

Graafinen kuva tullin talousrikosjuttujen rajoittamisesta, Pohjoinen tullipiiri (kuva 5).

Graafinen kuva tullin talousrikosjuttujen rajoittamismäärät vuosien 2002 – 2012 välillä, eri tullipiirien kesken (kuva 6).

Graafinen kuva taulukko henkilö- ja tapauspäätöksistä koodeittain vuosilta 2002 – 2012 (kuva 7).

Graafinen kuva taulukko henkilö- ja tapauspäätöksistä vuosilta 2002 – 2012 (kuva 8).

Graafinen kuva taulukko henkilö- ja tapauspäätösten alaosien kustannus- ja prosessuaalinen rajoittaminen vuosilta 2002 – 2012 (kuva 9).

LYHENTEET:

AutovL	Autoverolaki 1482 / 1994
ETL	Esitutkintalaki 449 / 1987 (voimassa 31.12.2013 saakka)
HE	Hallituksen esitys
KVOAL	Laki kansainvälisestä oikeusavusta rikosasioissa 4 / 1994
RL	Suomen Rikoslaki 39 / 1889
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689 / 1997
TH	Tullihallitus
TulliL	Tullilaki 1466 / 1994
VKVS	Valtakunnansyyttäjänvirasto
KKO	Korkein Oikeus
PATJA	Poliisiasiain tietojärjestelmä
PeVL	Perustuslakivaliokunta

JOHDANTO

Olen työskennellyt Tampereen tullin rikostorjuntakeskuksessa talousrikosyksikössä talousrikostutkijana ja nyttemmin tutkinnanjohtajana Tullin vakavan linjan rikostorjunnassa Oulussa. Tampereen tullin talousrikosyksikössä huomasin, että talousrikoksia ei juuri ole rajoitettu millään tavalla, ainakaan Tampereella. Muut Tullin tutkimat rikosasiat kuten esimerkiksi lääkerikkomukset tai pienet lääkerikokset vakavan rikollisuuden linjalla, ovat esitutinnan rajoittamiseen liittyen tavanomaisia tullirikoksia. Talousrikollisuus on yhteiskunnallisesti hyvin merkittävä asia ja yhteiskuntaan vaikuttava tekijä. Tulli kerää vuosittain huomattavan määrän verotuloja valtiolle. Tulli kantoi vuonna 2011 veroja ja maksuja noin 10,5 miljardia euroa. Tullin rikostorjunnan vaikuttavuus vuonna 2011 oli 131 milj. euroa. Talousrikos nimikkeellä olevia rikosasioita oli Tullissa vuonna 2011 yhteensä 123.¹

Rikoksen selvittämiseksi suoritettava esitutkinta tarkoittaa epäillyn rikoksen johdosta suoritettavaa selvityksen hankkimista, keräämistä ja sen analysoimista sekä siitä mahdollisesti seuraavaa syyteharkintaa ja rikosoikeudenkäynnin valmistelua varten kasattua aineistoa.² Poliisi on yleisemmin tunnettu esitutkintaviranomainen. Muita esitutkintaviranomaisia ovat rajavartiolaitoksen viranomaiset ja tullilaitoksen viranomaiset erikseen nimetyt rikostutkijat ja tutkinnanjohtajat. Rikoksen esitutkinnassa selvitetään onko tapahtunut rikos. Rikoksella tarkoitetaan tässä yhteydessä laissa rangaistavaksi säädettyä oikeudenvastaista syyksiluettavaa tekoa. Huomioon otettavana tekijänä ovat olosuhteet, missä rikos on tapahtunut ja tärkeänä asiana keitä rikos todellisuudessa koskettaa. Esitutkinnassa selvitetään myös rikoksella aiheutettu vahinko ja saavutettu rikoshiöty, sekä mitä vaatimuksia mahdollisilla asianomistajalla on rikokseen liittyen.

Tullilaitoksen pääasiallinen toiminta liittyy tavarahan maahantuontiin ja tavarahan maastavientiin. Tulli on yksi esitutkintaviranomainen, joka on toimivaltainen viranomainen tutkimaan nimenomaan tullirikoksiin liittyvät rikokset. Näitä rikoksia voivat olla niin sanotut vakavat yhteiskuntaa uhkaavat rikokset huumeiden osalta rikoslain 50 luvun tarkoittamat rikokset (rikoslaki myöhemmin pelkkä RL) ja salakuljetus että säännöstelyrikokset. Salakuljetus- ja säännöstelyrikoksista säädetään RL:n 46 luvussa maahantuontiin ja maastavientiin tapahtuvaa lainvastaisista teoista. Salakuljetusrikoksella tarkoitetaan sellaista rikosta, jossa ilman asianmukaista lupaa taikka muuten

¹ Tullilaitoksen intratieto.

² Matti Tolvanen – Reima Kukkonen: Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet, Talentum Helsinki 2011

tuontiin ja vientiin koskevaa säännön tai määräysten vastaisesti tuodaan maahan tai viedään maasta tavaraa, joidenka tuonti tai vienti on kielletty tai edellyttää viranomaisten lupaa. Säännöstelyrikoksella tarkoitetaan rikoslain laissa säädettyjä tai muussa säädöksessä määrättyjä tai mainittuja säännösmääräyksiä vastaan tehtyjä tekoja tai yrityksiä rikkoa niitä.

Tulli tutkii myös omalta kohdaltaan talousrikoksia, siinä missä poliisiviranomainenkin. Tullilaitoksen tehtävänä on tullimaksujen ja verojen kerääminen. Tullilaitos torjuu myös omalta osaltaan huumausaine- ja talousrikollisuutta. Tulli tutkii itsenäisesti tullirikokset. Rikostorjunnassa tulli keskittyy pääasiallisesti ammattimaiseen ja järjestäytyneeseen rikollisuuteen ja sen torjuntaan. Rajaan tämän opinnäytetyön Tullin suorittamaan esitutkintaan talousrikollisuudessa ja varsinkin tutkinnan rajoittamiseen Tullin tutkimissa talousrikoksissa, silloin kun ne koskettavat tullin tehtäviä. Tutkimuksen alussa avaan käsitettä talousrikollisuus, lähinnä tullin näkökannalta. Tutkimusmenetelmänä käytän kvalitatiivista tutkimusmenetelmää. Valinta tälle tutkimusmenetelmälle johtui siitä, että aikaisempaa tutkimusta nimenomaisesti Tullin talousrikoksista ja sen esitutkinnan rajoittamisesta ei ole.

Tutkimusongelmana on se, että tutkinnan rajoittamisesta päättää syyttäjä tutkinnanjohtajan esityksestä. Tutkinnanjohtaja voi itsenäisesti myös rajoittaa tutkintaa nimenomaan päätöksissä keskeyttää tutkinta tai lopettaa se ei rikosta. Tutkinnan rajoittaminen pohjaa suuresti tutkinnanjohtajan lainopilliseen osaamiseen ja tulkintaan sekä esitutkintalaissa säädettyyn mahdollisuuteen rajoittaa tutkintaa. Tähän vedoten voidaan jo alustavasti todeta tutkinnanjohtajalla olevan suuri merkitys siinä, miten rikostutkintaa rajataan ja miksi. Talousrikostutkinta ei prosessuaalisesti eroa käytännöltään tavallisesta rikostutkinnasta muuten kuin, että tutkinta-aika kestää pitempään kuin tavallinen rikostutkinta. Voimme todeta, että talousrikostutkinta on haastavampaa ja vaativampaa, kuin esimerkiksi huumausainerikostutkinta.

Opinnäytetyö on kolmiosainen. Ensimmäisessä osassa määritellään ja avataan talousrikollisuutta ja siihen intensiivisesti kuuluva harmaata taloutta. Toisessa osassa käyn läpi lainsäädäntöä nykyisen esitutkinta- ja pakkokeinolain kannalta sekä sivuan 1.1.2014 voimaan tulevaa uutta esitutkinta- (ETL 805 / 2011) ja pakkokeinolakia (PKL 806 / 2011) tutkinnan rajoittamisen osalta. Tässä toisessa osiossa käyn myös läpi esitutkintaviranomaisissa suurta puhetta saanut itsekriminoitisuusjää ja sen periaatetta lyhyesti. Kolmannessa osassa käyn läpi tarkemmin itse empiiristä tutkimusta Tullin rajoittamissa talousrikosjutuissa. Tässä osiossa on myös mukana materiaali, johon empiirinen

työ pohjautuu. Osiossa on esitetty tuloksia graafisessa muodossa ja lopussa käsittelem talousrikostutkinnan vaikuttavuutta vuosien 2002 – 2011 välillä.

Lopuksi haluan kiittää erityisesti Tullirikostorjuntajohtaja Sami Rakshitia ja Eteläisen tullipiirin Talousrikostutkintayksikön esimiestä tullilylitarkastaja Teemu Koskelaa saamastani tuesta ja ohjauksesta sekä niitä tullilaitoksen talousrikostutkinnanjohtajia, jotka osallistuivat kyselylomakkeen ja haastattelun kautta tähän opinnäytetyöhön. Kiitos teille.

Kajaanissa 8.3.2013

Kimmo Tuulenkari

1 TALOUSRIKOLLISUUS

Mitä on talousrikollisuus ja on motiivi tehdä talousrikoksia? Talousrikoksiksi määritellään rikostyyppisiä, joiden yhdistävänä tekijänä on taloudellisen hyödyn tavoittelemineen, joko rahallisesti tai muuten siihen rinnastettava taloudellista hyötyä tavoitteleva toiminta.³ Kategorisesti voimme tarkemmin talousrikollisuuden käsittävän ja tarkoittavan verorikoksia, kirjanpitorikoksia, velallisen rikoksia, rahanpesurikoksia, arvopaperimarkkinarikoksia sekä virka- ja luottamusrikoksia ja osan petosrikoksista sekä ympäristörikoksia. Talousrikollisuuden taustalla näyttää olevan laillisen liiketoiminnan yhteydessä tai tarkoituksella laittoman liiketoiminnan kautta syntynyt mahdollisuus taloudellisen hyödyn tavoittelemiseen.⁴ Talousrikoksen motiivina on hyvin lyhyesti määriteltynä taloudellinen hyöty joko itselle tai toiselle. Se voi olla rahallinen tai siihen rinnastettava hyödyke.

1.1 Talousrikokset nimikkeenä

Talousrikollisuuden tekojen kirjo on hyvin laaja ja yleisesti voidaan sanoa talousrikokseen liittyviä rikosnimikkeitä olevan yli sata⁵. Talousrikoksiin kuuluvat talouselämän rikokset, joissa rangaistaviin tekoihin tai laiminlyönteihin syyllistytään laillisen liiketoiminnan yhteydessä niin yhteisönä kuin yksityishenkilönä tai taloudellista hyötyä tavoitellaan molempina. Talousrikollisuuden määrittäminen on ollut vaikea yksiselitteisesti määrittää. Yleensä kansan parissa talousrikollisuudella ymmärretään liike- ja yritystoiminnassa tapahtuvia oikeudettomaan hyötyyn tähtääviä rikoksia. Tähän määritelmään voidaan vielä lisätä lauseke ”verrattavissa oleva vastaavanlainen toiminta”, johon esimerkiksi rahanpesu ja verorikokset edeltävän lausekkeen mukaan subsumptioituvat. Voidaan sanoa poikkeuksesta, että talousrikokset ovat hyvin suunniteltuja ja toteutettuja luonnollisen henkilön tekemiä tekoja. Päätekijät ovat yleensä koulutetumpia kuin muut omaisuusrikolliset. Tällä tarkoitan sitä, että henkilö, joka tekee talousrikoksen tai on mukana siinä, on hyvin tietoinen lainsäädännöstä, sen kiemuroista ja mahdollisesti lain aukollisuudesta ja kirjanpidon velvoitteista. Kysyessämme tavalliselta kansalaiselta, kuka yleensä syyllistyy talousrikoksiin tai mikä on maanläheinen määritelmä talousrikokselle, yleinen vastaus on ”yritysjohtajat ja valkokaulusrikollisuus”.

³ *Huhtamäki Ari*: Pankkirikokset, Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1994

⁴ *Vuorinen Sami*: Talousrikosten tutkinta, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 184, Helsinki 2002, s. 12

⁵ *Hakamo Terhi – Jauhiainen Kirsi – Alvesalo Anne – Virta Erja*: Talousrikokset rikosprosessissa, poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia, Tampere 2009, s. 22

1.2 Talousrikollisuuden hyöty

Talousrikoksissa taloudellinen rikoshyöty on jaettu kahteen osaan. Kyseessä on yhteiskunnallinen näkökanta julkistaloutta ja toisaalta taloudellisesti järjestäytyntä instituutiota vastaan kohdistuva rikollinen ja moitittava toiminta. Sisäasianministeriön mukaan vuonna 2009 talousrikollisuuden ja harmaan talouden oli arveltu tuottavan valtiolle ja kansantaloudelle noin 3-5 miljardin euron menetykset vuosittain⁶. Rajat ylittävän talousrikollisuuden ja harmaan talouden torjuminen oli yksi kaikkien viranomaisten tavoite jo vuonna 2006. Sisäasiainministeriön vuonna 2009 julkaisemassa tiedotteessa todettiin talousrikollisuuden olevan nopeasti kansainvälistyvää, ja harmaan talouden edellyttävän sekä lainsäädännön että viranomaistoiminnan kehittämistä siihen suuntaan, että rikosten paljastamiseen ja selvittämiseen tarvittavien tietojen saanti, rikosvastuun kohdentaminen ja rikoshyödyn jäljittäminen myös rajat ylittävässä rikollisuudessa turvataan ja saadaan suoritettua asianmukaisesti ja tehokkaasti.⁷

1.3 Tullin rikostorjunnan vuosikirjan mukainen talousrikollisuuden kehitys

Talousrikoksiksi luokiteltujen rikosten määrä laski Tullin rikostorjuntavuosikirjan mukaan vuonna 2011 edellisvuoteen verrattuna⁸ 157:stä 123:n. Vuosikirjojen mukaan, aikavälillä 2002 – 2011, talousrikosten määrä Tullissa vuosittain on aika lailla yhtenevä. Talousrikosten määrä Tullissa on vuositasolla vaihdellut 120 rikoksesta 277 rikokseen, mikä selviää Tullin rikostorjunnan vuosikirjoista talousrikososiosta⁹. Niin sanottu huippuvuosi oli Tullissa vuonna 2009, jolloin Tullin rikostorjunnan vuosikirjan mukaan talousrikoksia Tullissa tutkittiin yhteensä 277¹⁰. Vuosikirjan mukaan kasvua vuoden 2008 ja 2009 välillä oli yli 70 prosenttia. Tutkittaessa Tullin talousrikosjuttuja on hyvä aina muistaa se, että niihin liittyy yleensä maahantuotu tai maasta viety tavara.

⁶ Sisäasiainministeriön tiedote 29.10.2009

⁷ Sisäasiainministeriön tiedote 9.2.2006

⁸ Tulli rikostorjunnan vuosikirja 2011 s. 6

⁹ Tulli rikostorjunnan vuosikirjat 2002 – 2011.

¹⁰ Tulli rikostorjunnan vuosikirja 2009 s. 7

2 RAJAT YLITTÄVÄ TALOUSRIKOLLISUUS

Rajat ylittävä talousrikollisuus on siinä mielessä vaikeaa, koska talousrikos paljastuu vasta jonkin ajankuluttua, kun teko on jo täytynyt tai rikos on ”käynnissä”. Tällöin rikoksen tekijä on jo voinut halutessaan poistua maasta tai rikoksella saatu hyöty on siirretty pois viranomaisten ulottuvilta. Tämä tarkoittaa sitä, että yleensä talousrikollisilla on hyvät taloudelliset ja sosiaaliset yhteydet ulkomaihin jo valmiiksi. Talousrikolliset ovat myös ottaneet selvälle sen merkityksellisen seikan, millaiset eri maiden luovutusta koskevat sopimukset Suomi ja mahdollinen kohdemaat ovat keskenään sopineet¹¹. Rajat ylittävä talousrikollisuus on haasteena vaikeampaa kuin kansallinen talousrikollisuus. Koska talousrikosjutuissa näyttö perustuu asiakirjanäyttöön, kuten kirjanpitoon, ja henkilöiden kuulusteluihin, voi näiden hankkiminen ja henkilön kuultavaksi saaminen tuottaa vaikeutta selvitetessä rajat ylittävää talousrikollisuutta.

2.1 Suomesta pois päin suuntautuva talousrikollisuus

Yleisimpiä maamme yrityksiin kohdistuvia talousrikoksia ovat liike- ja asiakassuhteen pettämiseen, esimerkiksi etumaksumenettelyyn liittyvät rikokset. Tästä hyvänä esimerkkinä on tapaus, jossa Kotkassa venäläistaustaisen miehen pitämästä tullivarastosta oli hävinnyt noin 260 000 kappaletta matkapuhelimia ja 80 000 autonrengasta sekä jotain muuta tavaraa. Tapauksessa huolintayrityksen kirjanpidon ohi siirtyi todennäköisesti Venäjälle laillisen tavarantoimituksen seassa nämä nyt kateissa olevat tavarat. Myös Suomeen päin sama kyseinen huolitsija oli yrittänyt saada vajaan 3000 kappaleen matkapuhelinlastin väittäen lastin arvoksi vain vähän vajaa 4000 dollaria eli noin euron per matkapuhelin.¹²

Suurta keskustelua saanut kaksoislaskutus on ehkä tunnetuin talousrikosten muotoa mikä suuntautuu pois päin Suomesta, yleensä Venäjän suuntaan. Kaksoislaskutus ei sinänsä kosketa Suomen viranomaisia siinä mielessä, että Suomesta pois vietävä tavara esitetään rajalla oikeilla vientidokumenteilla. Tällöin Suomen viranomaisiin ei kohdistu väärennösrikosta. Rikos tapahtuu Venäjän raja- ja tulliviranomaisille esitettyjen virheellisten tavarantoimitusdokumenttien esittämisen yhteydessä. Hyvänä esimerkkinä kaksoislaskutukseen on tapauksia, joissa Suomesta viedään kallista pien- ja kodinelektroniikkaa rakennusaineena. Vietävän tavarantoimituksen tullitariffikoodi muutetaan siten, että vietävän tavarantoimituksen tulli tippuu useita prosenttiyksiköitä. Tällainen erheellinen dokumentti

¹¹ Vuorinen Sami: Talousrikosten tutkinta, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 184, Helsinki 2002, s.76

¹² <http://www.hs.fi/uutiset/3.12.2006> - yli 250 000 kännykkää katosi tullivarastosta.

esitetään sitten Venäjän tulliviranomaiselle. Suomen kansainvälistyvän harmaan talouden loppuraportissa¹³ on arvioitu Suomen ja Venäjän viennistä aiheutuvan Venäjän valtiolle vuositalolla 240 – 530 miljoonan euron veromenetykset. Suomen kautta Venäjälle tapahtuva jälleenvienti ja transitokuljetuksen kautta ilmenneet veromenetykset raportin mukaan olisivat arvioituna olleet 1000 – 2200 miljoonaa euroa vuonna 2008. Voimme selvästi nähdä, että molemmilla valtioilla yhteiskunnalliset intressit torjua talousrikollisuutta molemmilla on kovat. Harmaan talouden loppuraportissa todetaan yksiselitteisesti kaksoislaskutuksen kuuluvaan huolinta- ja kuljetusliikkeiden tavanomaisiin palveluihin ja näin olevan normaalia laskutustoimintaa¹⁴. Väite on kova ja sen pois kitkeminen laillisesta liiketoiminnasta on työlästä. Harmaan talouden loppuraportissa on todettu Suomessa kaksoislaskutetun tavarana määrä olevan 1 – 5 %. Raportin mukaan se merkitsi rahallisesti mitattuna vuonna 2008 noin 16 – 80 miljoonaa euroa.

2.2 Suomeen päin suuntautuva talousrikollisuus

Yleensä suomalainen yrittäjä palkkaa ulkomaalaista työvoimaa alipalkattuun hintaan. Työnantaja jättää sumeilematta maksamatta työnantajamaksut ja hoitamatta muut velvoitteet. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan teettämässä selonteossa harmaata taloutta käsittelevässä tutkimuksen loppuraportin johdannossa¹⁵ todettiin selvästi, että suomessa vallitseva harmaa talous on kovaa vauhtia kansainvälistynyt ja sitä kautta suomalaiset yrittäjät kiertävät verojaan kansainvälisten sijoitusmahdollisuuksien kautta. Raportin johdannossa todettiin myös Euroopan Unionin valvontajärjestelmän olevan aukollinen ja näin ollen useita satoja miljoonia euroja siirtyy Suomesta tai suomen kautta verottamatta ulkomaille. Eräinä yleisimpinä talousrikollisuuden muotoina ovat teollisoikeudellisten oikeuksien loukkaus ja tuoteväärennökset, joita Tullin talousrikostutkijat kohtaavat melkein päivittäin. Tuoteväärennysrikollisuus koskettaa monia suomalaisia yrityksiä. Tästä hyvänä esimerkkinä on erityisesti Kiinan kasvava tuoteväärennysrikollisuus, joka on globaalinen uhka. Suurimpia haasteita ja tavoitteita koko yritystoiminnan kentälle aiheuttaa niin sanottu pimeän työvoiman käyttö, joka on yksi haitallisista rikollisuuden ilmiö¹⁶.

¹³ Suomen kansainvälistyvä harmaa talous Eduskunnan tarkastusvaliokunnan tilaaman harmaata taloutta käsittelevän tutkimuksen loppuraportti, Toim. Harmaa Hirvi Oy: Markku Hirvonen, Pekka Lith, Risto Walden, Kesäkuu 2010

¹⁴ Suomen kansainvälistyvä harmaa talous Eduskunnan tarkastusvaliokunnan tilaaman harmaata taloutta käsittelevän tutkimuksen loppuraportti, Toim. Harmaa Hirvi Oy: Markku Hirvonen, Pekka Lith, Risto Walden, Kesäkuu 2010

¹⁵ Suomen kansainvälistyvä harmaa talous Eduskunnan tarkastusvaliokunnan tilaaman harmaata taloutta käsittelevän tutkimuksen loppuraportti, Toim. Harmaa Hirvi Oy: Markku Hirvonen, Pekka Lith, Risto Walden, Kesäkuu 2010

¹⁶ Sisäasiainministeriö: Sisäisen turvallisuuden ohjelma vuosille 2008–2011. Esitysohje yrityksille; Kilpailukyvyyn lisääminen yritystoiminnan turvallisuutta parantamalla.

2.3 Talousrikollisuus kansainvälisessä ja järjestäytyneessä rikollisuudessa

Talousrikollisuuteen hyvin läheisesti kuuluu kansainvälisyys ja kansainvälinen rikollisuus. Kuten edellisessä kappaleessa totesin jo, että suuria talousrikoksia tekevät henkilöt ovat hyvin tietoisia lainsäädännöstä ja eri maiden välisistä rikoksen tekijöiden luovutus sopimuksista. Tästä kansainvälistymisestä on hyvänä esimerkkinä omaa alaani lähellä oleva savukkeiden salakuljetus. Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä (myöhemmin Korkein Oikeus KKO) 2008:18 on hyvin tuotu oikeuskäytäntöön ennakkotapaus. Tapauksessa oli kyse siitä, että Suomeen oli pidemmän ajanjakson aikana Venäjältä salakuljetettu savukkeita. Savukekartonkimäärät olivat olleet kerrallaan hyvin suuret ja ne oli kätkeyty laillisen tavaran sekaan. Teko oli järjestelmällistä ja hyvin organisoitua molemmissa valtioissa. Valtiolle tilitettävät ja saamatta jääneet tullit ja maksut sekä verot ylittivät kokonaisuutena yli 3,4 miljoonaa euroa.

Savukkeiden kuljettamiseen ja siirtämiseen Suomessa sijaitsevasta varastopaikasta oli varta vasten ja nimenomaan palkattu Venäjältä kaksi henkilöä. Näiden henkilöiden työnä oli savukkeiden siirto varastosta kulutukseen ympäri Suomea. Tullihallitus oli valituksessaan vedonnut myös siihen, että kyseinen toiminta olisi malliltaan järjestäytyneen rikollisryhmittymän toimintaa ja sitä kautta tähän salakuljetusketjuun kuulumisen takia, osallistumatta esirikokseen eli salakuljetukseen, tuli kaikki osalliset tuomita törkeästä veropetoksesta.¹⁷ Oikeudellisia ongelmia tässä nimenomaisessa rikosjutussa on monia. Yksi ongelma on tullattavan ja verotusta varten ilmoitettavan tavaran ilmoitusvelvollisuuden täyttyminen tai sen täyttymättä jääminen. Kyseinen KKO:n ennakkopäätös¹⁸ ottaa kantaa myös tähän siinä mielessä, että ilmoitusvelvollisuus ei lakkaa, vaikka tavara on ylittänyt valtakunnan rajan. Ennakkopäätöksessä selvennetään laissa olevaa ilmoitusvelvollisuuden aukollisuutta ja siitä on luettavissa ja havaittavissa se, että vaikka ilmoitettava tavara saadaan haltuun vasta sisämaassa, siirtyy ilmoitusvelvollisuus tavaran mukana. Korkeimman Oikeuden kanta RL:n 29 luvun 1 § perustuva ilmoitusvelvollisuus ei ole kuitenkaan rajattu tekijävastuuna vain niihin ensisijaisiin henkilöihin, joilla on nimenomainen ilmoitusvelvollisuus. Tekijävastuuta tulee arvioida rikoksen osallisuusperiaatteen kannalta. Tässä opinnäytetyössä käsittelen tekijävastuuta ja rikoskumppanuutta luvussa 4 tarkemmin.

¹⁷ Korkein Oikeus ennakkopäätös 2008:18

¹⁸ Korkein Oikeus ennakkopäätös 2008:18

2.4 Rahan jäljittäminen

Talousrikollisuudessa kyse on rahallisen aseman tai oman taloudellisen aseman hyödyntämisestä. Tästä saadusta hyödystä ja sen takaisin saamisesta käytetään määritelmää rikoshyöty ja sen jäljittäminen. Poliisin ylijohdon loppuraportissa kyseinen määritelmä tarkoittaa viranomaisen toimivaltuuksien avulla rikoksella aiheutetun taloudellisen hyödyn jäljittämistä ja sen pois ottamista sekä vahingonkorvauksien että konfiskaatioiden turvaamista.¹⁹ Talousrikoksissa rikoksella saatu hyöty on yleensä piilotettu tai siirretty velkojien tai viranomaisten ulottumattomiin. Näin ollen rikoksella saatu hyöty ja sen jäljittäminen vaatii kansainvälisiä yhteyksiä ja viranomaisten keskinäistä yhteistyötä. Rahan jäljittäminen on rikostutkinnassa erittäin haasteellinen tehtävä²⁰. Rahan jäljittämisessä haastavana tekijänä on saada selville tositekijä ja sen edelleen selvittäminen mahdollisimman pitkälle.

Pankit noudattavat pankkisalaisuutta asiakkaan ja pankin välillä. Pankkisalaisuuden murtaminen edellyttää kansallisesti ja varsinkin kansainvälisesti valtioiden välisiä sopimuksia ja rikostutkintaa. Rahan jäljittäminen talousrikoksissa on ongelmallista, koska eri maiden pankkijärjestelmät aiheuttavat monenlaisia ongelmia²¹. Aikaisemmin on ollut mahdollista, kuten Sveitsissä, tilin avaaminen nimettömänä tai nimenomaan sitä varten perustetulla yhtiöllä. Nytemmin kaikissa finanssikeskuksissa pankki- tai asiakassuhteen avaaminen numerosarjalla, on mahdollista, mutta pankin tulee saada todelliset henkilötiedot pankki- tai asiakassuhteen avaajasta varten.²² Varojen löytyminen riippuu paljolti kätköpaikasta sekä siitä, kuka niitä etsii. Yritys sada velkoja joltain pois omin avuin on turhaa, varsinkin jos velallinen on ulkomailla. Suomessa tilanne on toinen. Apuna maassamme on velkomukseen perustuva tuomioistuimen antama tuomio ja ulosottoviranomainen.

Ulosottoviranomaisella on Suomessa valtuudet selvittää tiedot käytännöllisesti kaikista tileistä ja tallelokeroista sekä oikeustoimista, joihin velalliset Suomessa hankkiutuvat tai ryhtyvät. Samoin konkurssipesien hoitajilla ja pesänjakajilla on sekä pesänjako- että ositustapauksissa melko laajat toimivaltuudet. Suomalaisten viranomaisten toimivaltuudet loppuvat kuitenkin valtakunnanrajaan.²³ Tällöin viranomaisia auttaa ulkomailta rikoshyödynjäljittämisessä kansainväliset tai kahden valtion väliset oikeusapusopimukset, joista seuraavassa kappaleessa enemmän.

¹⁹ http://www.poliisi.fi/Poliisin_ylijohdon_julkaisusarja:_Viranomaisyhteistyönä_tehtävän_rikoshyödyn_jäljittämistä_selvittäneen_työryhmän_loppuraportti,_6-2008

²⁰ *Huhtamäki Ari*: Pankkirikokset, Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1994, s. 160 – 162.

²¹ *Huhtamäki Ari*: Pankkirikokset, Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1994, s. 160 – 162.

²² *Huhtamäki Ari*: Rahan jäljittäminen, Lakimiesliiton kustannus, Pieksämäki 2000, s. 46 - 58

²³ *Huhtamäki Ari*: Rahan jäljittäminen, Lakimiesliiton kustannus, Pieksämäki 2000, s. 7 - 10

2.5 Oikeusapu

Kun valtio pyytää oikeusapua joltain toiselta itsenäiseltä valtiolta, tulee sen liittyä johonkin jo tapahtuneeseen rikokseen. Sillä ei ole merkitystä oikeusapua pyydetessä, millainen rikosnimike tai rikoksen vakavuusaste on kyseessä.²⁴ Avun saaminen kyllä edellyttää sitä, että kyseinen rikos, johon oikeusapua pyydetään, on myös rikos oikeusapua kysyttävässä valtiossa. Pyytävässä valtiossa rikoksen epäily tulee olla riittävän vahva, jotta esitutkintaviranomainen tai tuomioistuin voi pyytää oikeusapua. Oikeusapu perustuu kansainvälisiin sopimuksiin ja näiden sopimusten perusteella säädettyihin kansallisiin lakeihin. Pyyntö saaneen valtion tulee mahdollisesti täyttää pyyntö oman kansallisen lainsäädännön puitteissa. Oikeusapupyynnössä on tarkkaan eriteltävä mitä halutaan pyydettävän valtion viranomaisten tekevän, sillä pyynnön saanut valtio ei voi oma-aloitteisesti laventaa pyyntöä. Hyvää tässä on kuitenkin se, että jos pyynnön saanut viranomainen ei ole pyynnön osoitetussa valtiossa kyseiseen rikokseen toimivaltainen, tulee sen siirtää se automaattisesti toimivaltaiselle viranomaiselle.²⁵

Kansainvälisissä oikeusapupyynnöissä on rajoituksia. Tällainen rajoitus on esimerkiksi kuulla jotain henkilöä rikoksessa, josta seuraa mahdollinen seuraamus. Laki kansainvälisestä oikeusavusta rikosasioissa (4/1994) estää henkilön pidättämisen, vangitsemisen taikka matkustuskieltoon määrääminen. Vakavissa rikoksissa kansainvälisen oikeusapupyynnön lähettäneen valtion tulee esittää rikoksesta epäillyn henkilön luovuttamista pyynnön esittäneeseen valtioon.²⁶ Henkilön luovuttamista käsitellen edempänä. Oikeusavusta voi myös kieltäytyä. Näistä kieltäytymisperusteista on sovittu kansainvälisissä sopimuksissa. Kieltäytymisperusteita on kolmenlaista. Ensiksi oikeusapupyyntö kohdistuu sellaiseen toimintaan, joita sopimukset eivät koske lainkaan. Toiseksi pyyntö loukkaa pyydettävän valtion oikeusjärjestystä ja kolmanneksi kieltäytyminen perustuu erilaisiin sopimuksilla tehtyihin kieltäytymisperusteisiin²⁷.

Oikeusaputoimintaa on helpotettu nimenomaan esitutkinnallisesti siten, että Neuvoston säännöksessä²⁸ 29.5.2000, (joka tuli voimaan 23.8.2005), päätettiin edistää oikeus-, poliisi- ja tulliviranomaisten keskinäistä avunantoa ja sen toteutumista. Tässä yleissopimuksessa määritellään tarkasti ne tapaukset, joissa keskinäistä oikeusapua voidaan antaa. Pyyntö saaneen jäsenmaan on noudatettava pyynnön esittävän jäsenvaltion ilmoittamia muodollisuuksia ja menettelyä.

²⁴ *Huhtamäki Ari*: Rahan jäljittäminen, Lakimiesliiton kustannus, Pieksämäki 2000, s. 181

²⁵ *Huhtamäki Ari*: Rahan jäljittäminen, Lakimiesliiton kustannus, Pieksämäki 2000, s. 180 - 182

²⁶ *Huhtamäki Ari*: Rahan jäljittäminen, Lakimiesliiton kustannus, Pieksämäki 2000, s. 196

²⁷ *Huhtamäki Ari*: Rahan jäljittäminen, Lakimiesliiton kustannus, Pieksämäki 2000, s. 209

²⁸ EYVL C 197, 12.7.2000

Pääsääntöisesti oikeusapupyynnöt tehdään suoraan niiden oikeusviranomaisten välillä, jotka ovat alueellisesti toimivaltaisia. Jäsenvaltion esitutkintaviranomaisella on nyt tämän yleissopimuksen mukaan mahdollisuus lähettää suoraan oikeusapupyynnöt jäsenvaltion alueella oleville toimivaltaisille viranomaisille.

Poikkeuksia myös on. Erityistapauksissa oikeusapupyynnöt joudutaan tekemään niin sanotun keskusviranomaisen kautta, joita ovat mm. Keskusrikospoliisi ja Tullihallitus (lakannut 31.12.2012, tämän jälkeen pelkkä Tulli). Tällaisia erityistapauksia voivat olla vapautensa menettäneen henkilön väliaikainen siirtäminen tai kauttakulkupyynnöt sekä ilmoitukset päätöksistä. Yhtenä erityisenä erityistapauksena on valvottu läpilasku. Siinä jäsenvaltioiden viranomaiset seuraavat jäsenvaltioiden välillä tapahtuvan tavaran liikkumista jäsenvaltioista toiseen, ilman että tavara pysäytetään ennen kuin se on saapunut määränpäähänsä. Valvotussa läpilaskussa tavaran seuranta tulee olla aukotonta loppuun asti.²⁹

Tullilaitoksen keskusviranomaisen oli 31.12.2012 asti Tullihallitus. 01.01.2013 alkaen Tullilaitoksen keskusviranomaisen on Tulli, jossa Tullia koskevat oikeusapupyynnöt käsitellään. Tullilaitoksessa on oma oikeusapupyynnöihin keskittyvä asiantuntijalinjansa. Tämä asiantuntijalinja on keskeisessä asemassa siten, että tullilaitoksen kaikki oikeusapupyynnöt tulee alistaa sille. Jäsenvaltiot voivat kuitenkin vaihtaa oma-aloitteisesti ilman mitään erillistä pyyntöä tietoja, jotka liittyvät rikollisiin tekoihin ja joiden tutkinta tai käsittely kuuluu pyynnön saaneen viranomaisen itsenäiseen toimivaltaan.

2.6 Rahan tai muun siihen rinnastettavan hyödyn jäljitys

Talousrikostutkinnan yhteydessä on hyvin tärkeää jäljittää, löytää ja saada rikoksella saatu hyöty takaisin valtiolle mahdollisimman kattavasti. Kun rahaa tai rikoksella saatua hyötyä jäljitetään ulkomaille, joutuvat suomalaiset viranomaiset turvautumaan ulkomaalaisten oikeus- tai esitutkintaviranomaisilta saatuaan oikeusapuun, jota edellisessä kappaleessa sivusin. Näitä oikeusapuja valtiot ovat solmineet kahden kesken tai EU:n direktiivillä koskemaan jäsenmaita ja saattamaan oman kansallisen lainsäädäntönsä EU:n vaatimalle tasolle. Tällainen kansainvälinen oikeusapu on hyvin herkkää, koska siinä otetaan toisen valtion itsemääräämisoikeuteen kantaa.³⁰ Rahan jäljittämisessä kaikkein haastavinta on se, minne ja mihin valtioon se on kätkeyty ja miten.

²⁹ EYVL C 197, 12.7.2000, tiivistelmä

³⁰ *Huhtamäki Ari*: Rahan jäljittäminen, Lakimiesliiton kustannus, Pieksämäki 2000, s. 10 - 17

Tähän jäljittämiseen tarvitaan asiakirjatodisteita rahan liikkeistä ja mahdollisesti hankittujen kiinteistöjen kauppakirjoja ja lainhuudatukset. Kun halutaan kätkeä rahaa tai muuta siihen rinnastettavaa talousrikoksella saatua hyötyä, vaikuttavat kohdemaan valintaan kohdemaan poliittinen vakaus, pankkisalaisuus ja varsinkin verotusnäkökohdat³¹.

2.6.1 Kohdemaan poliittinen vakaus

Kohdemaan poliittinen vakaus on hyvin tärkeä seikka siinä mielessä, kun talousrikollinen harkitsee valtiota, minne siirtää rahat viranomaisilta ja muilta velkojilta kätköön. Tässä on tärkeää se, että sijoitusmaa tarjoaa yhteiskunnallisesti poliittiselta vakaudeltaan varojen hyvät säilymispuitteet. Jos sijoitusmaa ei täytä riittävää poliittista vakautta, on rahojen menettäminen suuri riski toisen valtion invaasion takia tai kohdemaassa tapahtuvan poliittisen vallankumouksen myötä. Samoin on mahdollista, että kyseisen maan pankkilaitos ja järjestelmä eivät ole sillä riittävällä tasolla, ettei siihen kohdistuisi luotto- ja väärinkäyttöriskiä.³²

2.6.2 Kohdemaan pankkisalaisuus

Toinen varteenotettava seikka valittaessa rahojen sijoitusmaata on sen valtion oikeusjärjestys ja varsinkin pankkisalaisuus. Ennen vanhaan pankkisalaisuus rinnastettiin rippisalaisuuteen, koska pankin ja asiakkaan välisiä tietoja ei pankki saanut paljastaa. Jos tiedot paljastettiin, pidettiin sitä luottamuksen pettämisenä ja osoituksena siitä, että kyseinen pankki oli epäluotettava. Nykyään kyse on enemmän yhteiskunnallisesta intressistä ja valtioiden halusta torjua rikollisuutta ja nimenomaan siitä, että yhteiskunta arvottaa yksityisyyttä ja julkista etua toisiinsa rikostorjunnassa. Historiallinen sanonta ”raha ei haise” on nykyään historiaa. Raha on edustanut kautta aikojen yleisesti maksuvälinettä ja raha on ollut helposti liikuteltavaa ja sen haltijalla on ollut yksipuolinen määräämisoikeus siihen. Lähestulkoon kaikissa EU maissa pankkisalaisuus on rajallista. Näissä maissa on voimassa lähes samanlaiset poikkeukset pankkisalaisuuden kattavuuteen kuin Suomessakin. Suomessa viranomaiset ovat oikeutettuja saamaan tietoja tilinomistajan tileistä, talletuksista ja tallelokeroista rikostutkintaa suorittaessaan.³³

³¹ *Huhtamäki Ari*: Rahan jäljittäminen, Lakimiesliiton kustannus, Pieksämäki 2000, s. 38 - 45

³² *Huhtamäki Ari*: Rahan jäljittäminen, Lakimiesliiton kustannus, Pieksämäki 2000, s. 38 - 45

³³ *Huhtamäki Ari*: Rahan jäljittäminen, Lakimiesliiton kustannus, Pieksämäki 2000, s. 39 - 43

2.6.3 Verotus

Verotus on yhteiskunnallisesti erilaista riippuen julkisen vallankäyttäjän laajuudesta ja tehtävästä. Tämän takia joissain maissa verotkin ovat alhaisempia. Veroparatiiseiksi on kutsuttu sellaisia maita, jotka eivät verota lainkaan ulkomaalaisia sijoittajia. Tästä johtuen talousrikolliset ovat hyvin selvillä kohdemaan verotuskäytännöstä. Veroparatiiseihin perustettujen yhtiöiden kautta varat voidaan sijoittaa kolmanteen maahan kansainvälisiin finanssikeskuksiin varainhoitajien hallittaviksi. Tällöin veroparatiisiin perustetun yhtiön tehtävänä on toimia verotuksellisenä kirjauskeskuksen paikana, jonne sijoituksesta kertyneet varat kirjataan verotusta varten.³⁴

2.7 Tekijävastuu

Talousrikollisuus on kansainvälistä rikollisuutta. Miten sitten muiden maiden kansalaiset ovat syyllistyneet ja miten heidät on saatu tuomituksi Suomessa tekemistään rikoksista. Seuraavassa osiossa käsitellään tekijävastuuta ja rikoskumppanuutta, koska nuo elementit liittyvät vahvasti rajat ylittävään talousrikollisuuteen. Korkeimman Oikeuden 2008:18 ratkaisu³⁵ oli tässä mielessä edistyksellinen myös kansainvälisesti. Päätöksessä Korkein Oikeus otti kantaa siihen, miten tekijävastuu tulee ottaa huomioon ja arvioida myös rikoksen osallisuutta koskevien periaatteiden mukaan. Samassa päätöksessä Korkein Oikeus linjasi kansainväliseen rikollisjärjestykseen kuulumisen edellytykset nimenomaan savukkeiden salakuljetuksen yhteydessä.

On hyvä tutkia osallisuutta KKO 2008:18 päätöksessä. Kansantajuisesti osallisuudella tarkoitetaan, että jotkut ihmiset ovat yhdessä tehneet jonkin teon tai ottaneen osaa johonkin tekemiseen. Rikossäännöksissä osallisuudesta todetaan, että tekijänä pidetään yhtä henkilöä, vaikka rikosiin saattaa liittyä useiden henkilöiden yhteistoimintaa³⁶. Kun henkilöitä on useampia mukana rikolliseksi määritellyssä teossa, joudutaan tällöin ratkaisemaan se kysymys, miten rikosoikeudellinen vastuu jaetaan eri tekijöiden tai osallisten kesken. Kategorisesti voimme jakaa vaihtoehtoisesti osallisten yhtenäisvastuuseen tai erillisvastuulle perustuvaan järjestelmään.

Yhtenäisvastuullisessa järjestelmässä jokainen rikokseen osallistunut tekijä tai siihen myötävaikuttanut henkilö tuomitaan tekijänä. Rangaistusta mitattaessa yhtenäisvastuullisessa järjestelmässä osallisten toiminta otetaan huomioon. Erillisvastuujärjestelmässä tehdään selkeä ero tekijävastuun ja varsinaisen osallisuusvastuun kesken eli yllytyksen ja avunannon välillä.

³⁴ *Huhtamäki Ari*: Rahan jäljittäminen, Lakimiesliiton kustannus, Pieksämäki 2000, s. 43 - 45

³⁵ Korkein Oikeus ennakkopäätös 2008:18

³⁶ Jussi Tapani, Matti Tolvanen: Rikosoikeuden yleinen osa – vastuuoppi, Helsinki 2008, s. 387.

Rikoksen tekemisen muotoja on eroteltu tekijävastuun ja varsinainen osallisuuden kesken. Tekijävastuu jakautuu vielä välilliseen ja välittömään tekemiseen ja rikoskumppanuuteen. Näistä välittömässä tekemisessä tekijävastuu kiteytyy ja kohdentuu henkilöön, jonka teko ja menettely ovat omiaan täyttämään rikosentunnusmerkistön. Rikoskumppanuudessa kaikki osalliset tuomitaan kuten varsinainen rikosentekijä (katso esim. Rikoslaki 39/1889, 20 luku, 1 §, [raiskaus]). Välillisessä tekemisessä tekijävastuu on sillä, joka tekee rikoksen toista henkilöä niin sanotusti välikappaleena käyttäen³⁷. Osallisuus on käsitteellisesti rikokseen myötävaikuttamista.

Suomen rikosoikeudessa tekijävastuu perustuu erillisvastuujärjestelmään. Tämän järjestelmän edellytyksenä on se, että osallisuusmuodot voidaan erottaa jollain kriteerillä toisistaan erilleen. Tässä kyseisessä KKO: ennakkoratkaisussa oli kyse savukkeiden salakuljetuksesta ja nimenomaan siitä, että eri ihmiset toisistaan tietämättään osallistuivat rikokseen ja sen täyttymiseen. Erillisvastuujärjestelmässä osallisten rikosoikeudellinen vastuu on sidoksissa päätekijän teon rangaistavuuteen liitännäisvastuuna eli kyse on vastuun aksessorisuudesta.³⁸ Tässä aksessorisuudessa on kyse siitä, että osallisten rangaistus tulee olla sama kuin jutun päätekijän rangaistus. Eli jos päätekijää ei saada kiinni ja rangaistuksi, tulee muutkin tekijät jättää rankaisematta, tai jos päätekijä tiedetään ja hänet tullaan tuomitsemaan, tulee kaikkien rikokseen osallistuneiden tulla tuomituksi samalla tavalla. Kuitenkin tällainen aksessorisuusvaatimus on oikeusturvankannalta ongelmallinen. Oikeuskäytännössä aksessorisuusvaatimusta onkin lievennetty siten, että rikokseen avunantajana tai yllyttäjänä toimivat henkilöt voivat ulkoisten elementtien perusteella päätellä, millaiseen tekoon he ovat olleet apua antamassa tai tekijää yllyttämässä vai kumpaankin.

2.8 Rikoskumppanuudesta

Rikoskumppanuus on tärkeää erottaa tekijävastuusta rikosoikeudellisesti. Rikosoikeudessa tekijänä pidetään henkilöä, jonka tekeminen täyttää rikosentunnusmerkistön edellytykset. Näitä tekoja voi henkilöllä olla yhdestä useampaa tekoon. Muun muassa RL:n 29 luvun veropetoksessa tekijän asema ei ole rajoitettu muodollisessa asemassa olevaan henkilöön. Tässä luvussa tekijän asemaa arvioidaan henkilön todellisen toiminnan mukaan. RL:n 5 luvun 3 §:ssä säädetään, että mikäli kaksi tai useampi henkilö ovat yhdessä tehneet tahallisen rikollisen teon, rangaistaan tekoon osallistunutta yksittäisenä rikosentekijänä. Tällöin rikosoikeudellinen vastuu edellyttää yhdessä tekemistä. Tällä

³⁷ Jussi Tapani, Matti Tolvanen: Rikosoikeuden yleinen osa – vastuuoppi, Helsinki 2008, s. 387 – 388.

³⁸ Jussi Tapani, Matti Tolvanen: Rikosoikeuden yleinen osa – vastuuoppi, Helsinki 2008, s. 389

tarkoitetaan lyhykäisyydessä sitä, että tekijä tai tekijöiden tulee olla tietoisia siitä, että hänen oma toimintansa yhdessä muiden tekijöiden toiminnan kanssa toteuttaa tietyn rikoksen tunnusmerkistön. Tällainen tietoisuus tai yhteisymmärrys voi toteutua vasta rikosta tehdessä.

Rikoskumppanin arviointiin liittyy se, että henkilö suorittaa rikoksen täytäntöönpanotoimen, taikka osallistuu siihen tai hänen kokonaispanoksena rikoksessa on kokonaisuudessa riittävän suuri tai merkittävä. Ero rikoskumppanuuden ja avunannon välillä edellyttää sitä, että tuomioistuinten tulee arvioida tapahtumainkulkua kokonaisuutena sekä arvioida jokaisen rikokseen osallistuneen henkilön osuutta täytyneeseen tekoon³⁹ ja tästä on kyse Korkeimman Oikeuden ratkaisussa 2008:18. Tässä ennakkopäätöksessä korkein oikeus viittasi osallisuutta rikosasian olosuhteessa. Päätöksessä ei ollut periaatteessa merkitystä sillä, oliko epäilty suomalainen vai ulkomaalainen. Päätöksessä myös keskeinen asema oli Tullihallituksen näkemyksellä. Tullihallitus linjasi savukkeiden laittoman maahantuonnin liittyvän vahvasti kansainvälisesti organisoituun ja järjestäytyneeseen rikollisryhmittymään.

Korkein Oikeus tuli siihen johtopäätökseen, että suurten savukelastien salakuljetus on ja vaatii hyvin järjestellyn toiminnan ja sitä kautta on järjestäytyneitä rikollisuutta ja tällä tavalla yhtyy Tullihallituksen omaan linjauksen. Henkilöiden yhtenäinen toiminta, toisistaan riippumatta törkeään veropetokseen, on yhdistävä tekijä ja sitä kautta vastuuaseman osalta teon yhteisymmärrys täytyvään rikosentunnusmerkistön mukaiseen tekoon. Korkein Oikeus siis katsoi päätöksessään salakuljetusketjussa toimimisen olevan pitkälti kyse kansainvälisesti järjestäytyneen rikollisryhmän yhteisestä tavoitteesta, eikä merkitystä ollut sillä, missä tekijä olisi konkreettisesti salakuljetusketjussa. Näin ollen Korkeimman Oikeuden uusi linjaus on se, että kokonaisuutena salakuljetustoimintaan tai siihen myötävaikuttanut henkilö voidaan tuomita veropetoksesta. Tapauksessa tekijävastuun täyttymistä pidettiin lähtökohtaisesti siinä, että savukkeiden laaja salakuljetus olisi yleensä hyvin organisoitua, suunnitelmallista ja järjestäytyneitä erillisiin työtoimintoihin perustuvaa rikollisuutta.⁴⁰

Kyseinen ennakkopäätös on hyvä ajatella nimenomaan salakuljetus- ja säännöstelyrikoksia, jotka ovat yleisempiä rajat ylittäviä rikoksia ja sitä kautta talousrikollisuutta. On totta, että tietyt rikokset onnistuakseen vaativat eri ihmisten yhteistyötä, vaikka nämä ihmiset eivät koskaan tiedä, ketä kaikkia on mukana. Ennakkopäätöksessä KKO totesi, että RL 29 luvun 1§ veropetoksen

³⁹ Jussi Tapani, Matti Tolvanen: Rikosoikeuden yleinen osa – vastuuoppi, Helsinki 2008, s. 390 - 396

⁴⁰ *Palo Sanna*: Väitöskirja Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta -järjestäytyneet rikollisryhmät ja rikosvastuu-, Helsinki 2010, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-5536-2>

ilmoitusvelvollisuutta ei ole rajattu tekijävastuuna yksittäin niihin henkilöihin, joilla on nimenomainen ilmoitusvelvollisuus, vaan kyseistä tekijävastuuta tuleekin arvioida rikoksen osallisuutta käsittelevien periaatteiden mukaan⁴¹. Kyseinen ennakkopäätös on talousrikoksia ajatellen todella merkityksellinen liittyen veropetokseen, joka on yksi talousrikoksen aloista.

2.9 Oikeudenmukaisuus ja rikoksesta epäillyn luovuttaminen

2.9.1 Yleistä

Rikosoikeudessa oikeudenmukaisuus veloitetaan liitettäväksi suhteellisuus- ja yhdenvertaisuusperiaatteiden käsitteisiin. Suhteellisuusperiaatteessa edellytetään rikoksen ja sen rangaistavuuden väliseltä suhteelta oikeudenmukaisuutta. Tämän tulee ilmetä näiden kahden keskinäisestä riippuvuudesta ja rangaistuksen yleisestä tasosta. Yhdenvertaisuusperiaate tarkoittaa, että samankaltaisilta tapauksilta vaaditaan yhtäläistä kohtelua, jossa oikeudenmukaisuus edellyttää ennalta säädettyjen kriteerien olemassaoloa. Yhdenvertaisuuden alle liitetään myös oikeusturva, ennakoitavuus sekä mielivallan käyttämisen välttäminen. Onko kyseisen KKO:n 2008:18 ennakkopäätöksen⁴² perusteella vaarana, että yksittäinen viranomaiskuten tullihallitus, voi nyt sanella jatkossa kantansa mikä on järjestäytyneitä rajat ylittävään talousrikollisuutta ja siihen kuulumista?

2.9.2 Luovuttaminen Euroopan unionin sisällä

Tätä oikeudenmukaisuutta on hyvä lähestyä rikolliseen toimintaan syyllistyneen henkilön luovuttamisen kannalta ensiksi Euroopan unionissa. Euroopan unioni on hyväksynyt 13.6.2001 puitepäätöksen eurooppalaisesta pidätysmääräyksestä sekä jäsenvaltioiden välisistä luovuttamismenettelyistä. Tämä kyseinen päätös on yksi osa Euroopan unionin jäsenvaltioiden välisistä oikeudellisista toimista ja yhteistyöstä rikosasioissa. Puitepäätöksen tarkoituksena on lähentää jäsenvaltioiden välistä lainsäädäntöä. Kyseisen puitepäätöksen myötä luovuttaminen on muuttunut monin tavoin parempaan suuntaan.⁴³ Luovuttamisessa on kyse siitä Suomessa, että rikoksesta epäiltynä ei ole suomenkansalainen. Tarkoitus on siis saattaa toisesta valtiosta rikoksen johdosta siirtäminen kyseiseen valtioon, jossa rikos on tapahtunut. Kysymyksessä voi siis olla

⁴¹ Korkein Oikeus ennakkopäätös 2008:18

⁴² Korkein Oikeus ennakkopäätös 2008:18

⁴³ Laki rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä (1286/2003, Ri 403).

oikeudenkäyntiin tai tuomion suorittamiseen liittyvä elementti. Luovutusmenettely vaihtelee jonkin verran eri valtioiden välillä, koska alueellisesti ja valtiollisesti luovutusjärjestelmät eroavat toisistaan. Suomi luovuttaa rikoksesta epäillyn tai tuomitun henkilön toiseen valtioon kansallisen lakinsa johdolla ilman että siinä olisi kansainvälisen oikeuden velvoittavaa olemassaoloa. Suomalaisen luovuttaminen edellyttää tiettyjen asioiden täyttymystä. Näitä ovat esimerkiksi rikoksen vakavuusaste, rangaistuksen pituus sekä kaksoisrangaistavuuteen liittyvät tekijät, jolloin kyseisen rikollisen teon pitää olla säädetty rangaistavaksi molemmissa valtioissa. Rikosasian esitutkinnan yhteydessä saattaa selvitä sellaisia niin sanottuja pimeiksi jääneitä rikoksia, jotka ovat muutoin vielä lopullisesti selvittämättä. Jos henkilö on luovutettu toiseen valtioon ja häntä aletaan epäillä tai syyttää jostain muusta rikoksesta kuin alkuperäisessä luovutus päätöksessä on eritelty, tulee kyseisen valtion pyytää siihen erikseen luovuttajavaltiolta suostumus.⁴⁴

2.9.3 Luovutus muualta kuin EU:n alueelta

Rikosoikeus on kansallinen oikeudenala. Suomessa luovuttamisesta säädetään tarkemmin laissa rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta 456/1970. Jokainen valtio soveltaa omaa rikoslakiaan rajojensa sisällä tehtyihin rikoksiin. Suomelle rajat ylittävä rikollisuuden torjunta yhteistyössä esimerkiksi Venäjän kanssa on erityisen tärkeää. Venäjä on vuonna 2000 liittynyt Euroopan neuvoston yleissopimukseen. Tässä sopimuksessa jäsenvaltiot sitoutuvat antamaan oikeusapua toisilleen, mutta oman kansallisen lainsäädäntönsä puitteissa. Tämä koskee myös selitysmuistioiden mukaan esimerkiksi rikoksesta epäillyn kuulemista. Yleensä on ollut tiedossa se, ettei Venäjä luovuta kansalaisiaan kuultavaksi tai tuomittavaksi muualle. Suomen Poliisin ja Tullin Venäjälle lähettämät oikeusapupyynnöt, esimerkiksi Venäläisen Suomessa tekemään rikokseen ja siihen liittyvään kuulusteluun, eivät ole tuottaneet toivottava tulosta, koska venäläiset eivät kuulustele Suomen pyynnöstä kansalaisiaan. Vaikka neuvotteluita käydään, epäilty ei joudu teostaan edesvastuuseen Venäjällä. Ainut mahdollisuus on Suomen viranomaisilla etsintäkuuluttaa henkilö ja kun hän seuraavan kerran saapuu maahan ottaa hänet kiinni rajalla ja toimittaa kuulusteluun. Koska Venäjän kansallinen lainsäädäntö on ristiriidassa Euroopan Neuvoston sopimuksen kanssa, on Venäjä alkanut tulkita tiukemmin oikeusapupyynnöt oman lakinsa pohjalta.

⁴⁴ Laki rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä (1286/2003, Ri 403).

2.10 Päätelmä talousrikososioon

2.10.1 Yleistä

Talousrikollisuus on entistä enemmän kansainvälistymässä ja oma kansallinen lainsäädäntömme ei mielestäni pysy mukana torjuttaessa rajat ylittävää talousrikollisuutta. Onneksi viranomaiset ovat yhdistyneet ja yhteisesti pyrkivät estämään talousrikollisuuden kehitystä Suomessa. Kova työ on vielä edessä, että saamme muuten niin byrokraattisen oikeusaputoiminnon herkemmäksi. Tämä näkyy ulkomaille lähetettävissä kuulustelu-, kiinniotto- ja selvityspyynnöissä sekä muissa rikostutkinnallisissa asioissa. Rikostutkijoilla ja varsinkin tutkinnanjohtajilla tulee ja pitää olla hyvät yhteydet muiden maiden talousrikostutkinnanjohtajiin. Tämä onnistuu vain kansainvälistymällä ja pitämällä yhteyttä aktiivisesti rajojen ulkopuolille. Rikolliset eivät rajoja tunne eivätkä niitä kumarra. Suomen liittyminen EU:n antoi tavaralle, pääomalle ja työvoimalle sekä palveluille vapaan liikkumisen mahdollisuuden ja se on omalta osaltaan vaikeuttanut talousrikostutkintaa. Ihmisiä ja tavaroita ei tarkisteta enää niin tehokkaasti kuin ennen EU aikaa, vaan rikostorjuntaa pyritään tekemään etukäteisprofiloinnin ja analyysin mukaan. Nyt talousrikollisuudella hankittu raha tai muu siihen rinnastettava hyödyke voidaan kuljettaa tai siirtää melko helposti rajojen yli. Kuten olen edellä todennut, on oikeusavulla lähetty pyyntö sekaantumista toisen valtion itsemääräämisoikeuteen ja valtion kansalaisten perusoikeuksiin. Kansallinen lainsäädäntö voi mahdollistaa sen, että henkilö voi tehdä suvereenisti rikoksia toisessa valtiossa pelkäämättä sitä, että hänet luovutettaisiin tekemiensä rikosten johdosta toiseen valtioon vastaamaan teoistaan. Koska talousrikollisuus on kasvava rikollisuuden ala ja se koskettaa useita valtioita, on jäsenvaltioiden välillä tehdyt sopimukset ja oikeusapupyynnöt antamassa mahdollisuuden auttaa valtioiden välistä yhteistyötä torjumaan talousrikollisuutta tehokkaammin ja tuloksellisemmin.

3 KESKEINEN LAINSÄÄDÄNTÖ

3.1 Esitutkintalain periaatteet ja voimassaoleva lainsäädäntö esitutkinnasta

Esitutkinta ja varsinkin pakkokeinojen käyttö on vahvasti perustuslain säännöksiin ja kansainvälisiin ihmisoikeuksiin puuttumista epäillyn kohdalla. Esitutkinta – ja pakkokeinolainsäädännön periaatteet ovat yhtenevät poliisilain 1 luvussa säädetyjen periaatteiden kanssa.⁴⁵ Näistä periaatteista tärkeimmät ovat perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteuttaminen ja siihen liittyvä aineellisen totuuden periaate. Tässä osiossa käsittelemme viranomaisten keskuudessa suurta keskustelua herättäneen aihetta, epäillyn oikeuksia koskettavana. Tämä siitä syystä, koska julkisuudessa on ollut suurta merkitystä sillä, että epäillylle on ilmoitettava hänen oikeutensa heti kiinnioton yhteydessä ja pyrittävä turvaamaan epäillyn oikeudet heti. Tämä nojaa suurta huomiota saaneen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (myöhemmin pelkkä EIT) antamaan ns. Salduz- tuomioon. Tuomiossa keskeisenä ongelmana oli se, että syytetyn oikeuksille aiheutuu periaatteessa korvaamaton vahinko, jos häntä kohtaan langetetussa tuomiossa nojaututaan hänen syyllisyyttään osoittamiin lausumiin, jotka on annettu ilman hänen avustajansa paikallaoloa esitutkinnassa suoritettussa kuulustelussa. Sitten oikeuskäytäntöä on vahvistanut Salduz -tuomion linjausta myötäilevät muut tuomiot, jotka ovat olleet myötävaikuttamassa kyseistä itsekriminointisuojaajan periaatetta. Nämä EIT:n antamat tuomiot ovat olleet nyt meidänkin oikeuskäytäntöä ohjaavia. Esitutkinnassa epäillyn itsekriminointisuojaajan periaate on vahvassa asemassa, esimerkiksi suoritettaessa kuulustelua epäillyn rikoksen johdosta. Tämä on uusi periaate. Tämä periaate tarkoittaa epäillyn oikeudesta olla vaiti ja myötävaikuttamatta häntä kohtaan epäillyn rikoksen selvittämisessä. Tämä uusi periaate nojaa vahvasti Euroopan Ihmisoikeussopimuksen, (myöhemmin pelkkä EIS), 6 artiklan 2 kappaleen syyttömyysolettaman kautta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Itsekriminointisuojaajan tarkoituksena on tosiaan se, epäillyn oikeus olla vaiti ja myötävaikuttamatta rikoksen selvittämiseen omalta kohdalta sekä se, että hänen ei tarvitse esitutkinnassa lausua mitään häntä kohtaan kohdistetussa rikosepäilyssä. Epäillyllä on kylläkin velvollisuus kertoa yhteys- ja henkilötietonsa, mutta muuta totuudessapysymisvelvoitetta epäillyllä ei ole. Tästä oikeudesta hänelle on ilmoitettava esitutkintalain, (myöhemmin esitutkintalaki pelkkä ETL), mukaan ennen kuulustelun alkua. Tämä ilmoitusvelvollisuus viranomaisten puolelta on hyvä suorittaa epäillylle jo alustavassa puhutellussa.

⁴⁵ Matti Tolvanen – Reima Kukkonen: Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet, Talentum Helsinki 2011, s. 14 – 17.

Tässä alustavassa puhuttelussa on tuotava esille epäillyn mahdollisuudesta käyttää avustajaa heti. Jos epäilty luopuu yksiselitteisesti avustajan käyttömahdollisuudesta, on se kirjattava hyvin perustellusti kuulustelupöytäkirjaan, miksi epäilty luopuu tai ei halua käyttää oikeuttaan avustajaan. Tämä muistuttaa hyvin pitkälle ns. Miranda-oikeutta. Miranda-oikeudella tarkoitetaan sitä, että henkilö jota epäillään rikoksesta, on epäillylle kiinnioton yhteydessä kerrottava hänen oikeudesta neuvotella avustajansa kanssa, oikeudesta olla todistamatta itseään vastaan ennen kuin esitutkinnassa tapahtuva epäillyn kuulustelu aloitetaan. Tämä vastaava käytäntö on otettu myös meillä Suomessa käytäntöön EIT:n antamien ratkaisujen perusteella. varsinkin epäillyn läsnäolo-oikeus on hyvin tärkeä silloin, kun epäiltyyn rikosasiaan kerätään todisteita esimerkiksi kotietsinnän yhteydessä. Suomessa oikeuskäytäntöä ohjaava tapaus on annettu KKO 2012:45⁴⁶, jossa käsiteltiin epäillyn oikeudesta saada avustaja esitutkintaan paikalle ja varsinkin itsekriminointisuojaan liittyvä asiayhteys oli päätöksen keskeisenä asiana. Onko tällä itsekriminointisuojoilla sitten vaikutusta Tullin talousrikosjuttujen rajoittamiseen? Tähän kysymykseen yritän saada vastausta kysymysosiossa, jotka esitän Tullin talousrikostutkinnanjohtajille.

Nykyinen esitutkinta pohjaa esitutkintalakiin 449/1987. Uusi esitutkinta- ja pakkokeinolaki tulevat voimaan 1.1.2014 alkaen (ETL 805/2011). Voimassaolevan säännöksen mukaan Poliisin tai muun esitutkintaviranomaisen tulee esitutkinta suorittaa rikoksen johdosta, jollei muussa laissa ole toisin säädetty (ETL 1§). Esitutkinta on toimitettava, kun toimivaltaiselle esitutkintaviranomaiselle on tehty ilmoitus tai muun syyn perusteella on syytä epäillä rikoksen tapahtuneen (ETL 2§). Esitutkinnan toimittamisen jättämisestä on säädetty ETL 4§ erikseen hyvin seikkaperäisesti⁴⁷. Kyseissä pykälässä säädetään syyttäjän mahdollisuudesta ja päätäntävällä lopettaa esitutkinta tai päätös siitä, että esitutkintaa ei toimiteta ollenkaan. Tämä ETL:n kohta on säädetty nimenomaisesti tutkinnanrajoittamisen kannalta.

3.2 Esitutkinnan rajoittamisesta

Tutkinnanjohtaja voi esittää syyttäjälle tutkinnan rajoittamista perustellusti. Esitutkinnan rajoittamisen yhtenä tärkeänä taustaperiaatteena on ennen kaikkea prosessitaloudellisuus, joka pätee kaikkeen esitutkinnan rajoittamiseen. Oikeudenkäynnin ja sen menettelyn uudistumisen myötä ja kustannussäästöjen lisääntymisen takia on eri esitutkintaviranomaisten voimavarojen tarkoituksenmukaisuus ja kustannustehokkuuden suuntaamisen tarve korostunut. Tältä kannalta

⁴⁶ Korkein Oikeus ennakkopäätös 2012:45

⁴⁷ Kyseisestä kohdasta selitetty tarkemmin opinnäytetyön 15 luvussa tutkimuksesta sen tuloksista

esitutkinnan rajoittaminen on erityisen tärkeä keino säästää yksinkertaisesti koko viranomaisketjun voimavaroja. Voimavarojen säästämällä ja kohdentamisella saatava prosessitaloudellinen hyöty on sitä suurempi mitä aikaisemmassa vaiheessa rajoittamispäätös tehdään tai esitetään. Esitutkinnan rajoittamisen edellytykselle ei ole estettä siinä mielessä, onko rikosta selvitetty. Näyttökysymysten epäselvyys ei siis ole este esitutkinnan rajoittamiselle. Esitutkintaa voidaan rajoittaa ensinnäkin seuraamusluonteisesti ETL 4 § 3 momentin mukaan. Tässä nojaututaan suurelta osin siihen, että odotettavissa on seuraamusluontoiseen syyttämättä jättämiseen. Edellä mainittu normi pohjaa esitutkinnan rajoittamiseen. Esitutkinnan rajoittamisen perusteet ovat: vähäisyys, nuoruus, kohtuus ja konkurrensi sekä rikoslaissa (39/1889 myöhemmin RL) esiintyvä erityissäännös 35:7 (vahingonteko, luopuminen) ja 50:7 (huumausainerikos, toimenpiteistä luopuminen). Toinen rajoittamisperiaate on prosessuaalinen rajoittaminen ETL 4 § 4 momentti 1 kohdan virkkeen loppuosa. Tähän kategoriaan pitää sisällään kohdat ”ei ole tapahtunut rikosta, ei ole näyttöä rikokseen, ei ole syyteoikeutta tai se on vanhentunut”. Viimeisenä kohtana tai periaatteena on kustannusperusteinen rajoittaminen ETL 4 § 4 momentti 1 kohdan virkkeen alkuosa.

Syyttäjän ja tutkinnanjohtajan välinen yhteistyö on merkityksellistä esitutkinnan aikana. Se alkaa tai pitäisi alkaa tutkinnan alussa heti. Tutkinnanjohtaja voi esittää syyttäjälle, että esitutkinta lopetetaan rajoittamisperusteilla. Tällöin on selvinnyt jo suoritettussa asian selvittelyssä, että tutkinnan jatkamisesta aiheutuvat kustannukset olisivat selvässä epäsuhteessa tutkittavana olevan asian laatuun sekä siitä mahdollisesti määrättävään seuraamukseen. Tutkinnanjohtaja voi esittää syyttäjälle jo suoritettujen esitutkintatoimenpiteiden perusteella, että on varsin todennäköistä, että syyttäjä tulee jättämään syytteen nostamatta.⁴⁸

⁴⁸ Yleinen ohje syyttäjälle VKS:2007:2, esitutkinnan rajoittaminen, voimassa 1.7.2007 - toistaiseksi

4 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA MERKITYS

4.1 Mitä aiheesta aikaisemmin tiedetään

Talousrikoksiksi määritellään rikostyyppisiä tai lajeja, joidenka yhdistävänä tekijänä on taloudellisen hyödyn tavoitteleminen joko rahallisesti tai muuten siihen rinnastettava taloudellista hyötyä tavoitteleva toiminta⁴⁹. Talousrikollisuuden eräs ongelma on siinä, että rikostyyppiin kuuluu lukuisia rikosnimikkeitä⁵⁰. Kategorisesti voimme tarkentaa talousrikollisuuden käsittävän ja tarkoittavan verorikoksia, kirjanpitorikoksia, velallisen rikoksia, rahanpesurikoksia, arvopaperimarkkinarikoksia sekä virka- ja luottamusrikoksia ja osa petosrikoksista sekä ympäristörikoksia. Talousrikollisuuden taustalla näyttää olevan laillisen liiketoiminnan yhteydessä tai tarkoituksella laittoman liiketoiminnan kautta syntynyt mahdollisuus taloudellisen hyödyn tavoitteleminen.⁵¹

Talousrikoksen motiivi on hyvin lyhyesti määritelty taloudellisen hyödyn tavoittelemiseksi joko itselle tai toiselle. Talousrikoksia esiintyy siis yksittäisten henkilöiden niin kuin yhtiön toiminnassa tehtynä. Tästä hyvänä esimerkkinä on Tullin rikostutkinnassa ollut Outokummun teräsvienti Venäjälle, jossa Outokumpu Stainlessin epäiltiin tehtailleen kaksoislaskutusta Venäjän tulliviranomaisten erehdyttämiseksi sekä epäily rahanpesusta. Kuten edellä olen todennut, talousrikollisuuden tekojen kirjo on hyvin laaja ja yleisesti voidaan sanoa rikosnimikkeitä olevan yli sata⁵². Talousrikoksiin voimme eritellä kuuluvan talouselämän rikokset. Talousrikoksissa rangaistaviin tekoihin tai laiminlyönteihin syyllistytään laillisen liiketoiminnan yhteydessä, niin yhteisönä kuin yksityishenkilönä tai hyötyä tavoitellaan molempina. Talousrikollisuuden määrittäminen on ollut vaikea yksiselitteisesti määrittää. Yleensä kansan parissa talousrikollisuudella ymmärretään liike- ja yritystoiminnassa tapahtuvaa oikeudettomaan hyötyyn tähtääviä lainvastaista toimintaa. Tätä määritelmään voidaan vielä täydentää lausekkeella ”verrattavissa oleva vastaavanlainen toiminta”, johon esimerkiksi rahanpesu ja verorikokset edeltävän lausekkeen mukaan liittyvät. Voidaan sanoa poikkeuksetta, että talousrikokset ovat hyvin suunniteltuja ja toteutettuja tekoja. Päätekijät ovat yleensä koulutetumpia kuin muut omaisuusrikoksiin syyllistyvät henkilöt. Tällä tarkoitan sitä, että henkilö joka tekee talousrikoksen tai muuten on siinä mukana, on hyvin tietoinen

⁴⁹ *Huhtamäki Ari*: Pankkirikokset, Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1994

⁵⁰ *Alvesalo – Ervasti*: Oikeus yhteiskunnassa, näkökulmia oikeussosiologiaan, Helsinki 2006. s 146 - 149

⁵¹ *Vuorinen Sami*: Talousrikosten tutkinta, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 184, Helsinki 2002, s. 12

⁵² *Hakamo Terhi – Jauhiainen Kirsi – Alvesalo Anne – Virta Erja*: Talousrikokset rikosprosessissa, poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia, Tampere 2009, s. 22

lainsäädännöstä sen kiemuroista ja mahdollisesti lain aukollisuudesta sekä kirjanpidon velvoitteista. Itse tutkinnan rajoittamista talousrikoksissa ei ole tutkittu. Talousrikollisuutta yhteiskunnallisesti vaikuttavana tekijänä ja talousrikollisuutta rikostutkinnallisesti on tutkittu niin yliopistoissa kuin poliisiammattikorkeakoulussa. Tämä ilmiö, talousrikollisuus, on mukana valtion harmaan talouden torjuntasuunnitelmassa, johon kaikki viranomaiset ovat panostaneet.

4.2 Talousrikollisuuden hyöty

Talousrikoksissa taloudellinen rikoshyöty on jaettu kahteen osaan. Kyseessä on ensinnäkin yhteiskunnallinen näkökanta julkistaloutta vastaan tehdystä rikoksesta, joka on laissa kielletty ja moitittava teko ja toisaalta taloudellisesti järjestäytyntä yhteisöllistä instituutiota vastaan kohdistunut rikoksen kautta saatu hyöty. Sisäasiainministeriön mukaan vuonna 2009 talousrikollisuuden ja harmaan talouden oli arveltu tuottavan valtiolle ja kansantaloudelle noin 3-5 miljardin euron menetykset vuosittain⁵³. Rajat ylittävän talousrikollisuuden ja harmaan talouden torjuminen oli yksi kaikkien viranomaisten tavoite jo vuonna 2006. Sisäasiainministeriön julkaisemassa tiedotteessa todettiin talousrikollisuuden olevan nopeasti kansainvälistyvää ja harmaa talous edellyttävän sekä lainsäädännön että viranomaistoiminnan kehittämistä siten, että rikosten paljastamiseen ja selvittämiseen tarvittavien tietojen saanti, rikosvastuun kohdentaminen ja rikoshyödyn jäljittäminen myös rajat ylittävässä rikollisuudessa turvataan ja saadaan suoritettua asianmukaisesti.⁵⁴

4.3 Tutkimusongelma

4.3.1 Tutkimuskysymys

Rikostutkinnan rajoittamista ei määritetä tarkkarajaisesti siinä mielessä, milloin tutkintaa pitää rajoittaa. Sitä esittää tutkinnanjohtaja syyttäjälle, joka tekee tutkinnanjohtajan esityksestä päätöksen tutkinnan rajoittamisesta ja sen lopettamisesta. Tutkielmassani käsittelen yli kymmenen vuoden ajalta Tullin talousrikoksia, joita on esitetty rajoitettavaksi ja jotka syyttäjä on päättänyt rajoittaa tutkinnanjohtajan esityksestä. Aiheen rajauksen suhteen joudun ottamaan kaikki tapaukset tarkasteluun ja analysoitavaksi niiden vähyyden takia. Olen ottanut eri tullipiirissä olevista talousrikostutkintaa suorittavien yksiköiden talousrikosasiat esiin patja-järjestelmän kautta.

⁵³ Sisäasiainministeriön tiedote 29.10.2009

⁵⁴ Sisäasiainministeriön tiedote 9.2.2006

Tutkimuskysymyksenä olen asettanut alustavasti itselleni seuraavat alla olevat kysymykset. Tutkimuksen edetessä esiin saattaa nousta vielä uusia kysymyksiä ja niihin tulee varautua.

- *missä määrin Tullin talousrikostutkintaa on rajoitettu ja rajoitetaan*
- *mitkä tekijät ovat vaikuttaneet Tullin talousrikosjuttujen vähyyteen ja rajoittamisen laajuuteen ja ovatko ne yhteneviä*

Hain vastausta tutkimuskysymyksiin vertailemalla kahta eri periaatetta prosessuaaliselta ja kustannusperusteiselta näkökannalta rajoittaa tutkintaa. Tutkimustyöaikana mahdollisesti esiin nousseet lisätutkimuskysymykset tulen käymään läpi erillisessä osiossa. Opinnäytetyössä tulen esittämään muutaman kohdennetun kysymyksen, jotka on suunnattu talousrikostutkinnanjohtajille eri tullipiireissä sekä haastattelen muutamaa tullin tutkinnanjohtajaa aiheeseen liittyen. Koska aiheesta ei ole aikaisempaa tutkimusta ja aineistoa ei ole hirveästi, pyrin sen takia tekemään tutkielmastani kuvailevan. Pyrin myös saamaan esittämilläni kysymyksillä ja haastattelulla lisämateriaalia tutkimukseeni. Tullihallituksen asiantuntijapalvelusta, sähköpostin välityksellä tullitarkastaja Soini Sailalta saatu selvitys siitä, että tutkinnan rajoittamisesta ei ole Tullissa tehty taikka pidetty mitään tilastoa, asettaa myös tietynlaiset rajat opinnäytetyölle. Opinnäyte ja tutkimuksenaihe ovat siinä mielessä neitseellisiä.

4.3.2 Hypoteesi

Valtakunnansyyttäjänvirasto on esittänyt hypoteesin seuraamusluontoisesta syyttämättä jättämisestä seuraavalla tavalla: *”käytettävissä olevan aineiston valossa arvioituna, jos esitutkinta toimenpiteisiin loppuun ja jos rikokseen liittyvät näyttö- ja oikeuskysymykset saataisiin syyksilukevan ratkaisun edellyttämällä varmuudella esitutkinnan selvittyä, tulisi tekemään asiassa seuraamusluontoisen syyttämättäjättämispäätöksen”*⁵⁵.

Tutkimuksessa tulen käymään jonkin verran läpi myös tutkinnanjohtajien saamaa juridista koulutusta ja juridiikan tuntemusta määrittää tutkinnanrajoittamisen edellytyksiä sekä rajoittamisen tuntemusta ja prosessuaalista käyttömahdollisuutta talousrikoksissa. Näihin toivon saavani näkemystä kyselylomakkeen ja haastattelun kautta ja siellä esiin tuotujen vastausten perusteella.

⁵⁵ Yleinen ohje syyttäjälle VKS:2007:2, esitutkinnan rajoittaminen, voimassa 1.7.2007 - toistaiseksi

4.4 Tutkimuksen tarkoitus, näkökulma, teoreettiset viitekehykset ja keskeiset käsitteet

4.4.1 Tutkimuksen tarkoitus

Tämän aiheen mukaista tutkimusta ei ole aikaisemmin tehty. Tullissa talousrikoksien rajoittamista ei ole aikaisemmin seurattu mitenkään. Tämän tutkimuksen tarkoitus on myös siinä, että välttämättä Tullin tutkinnanjohtajien juridinen osaaminen rajoittaa tutkintaa, ei ole mielestäni aivan selvälinjainen talousrikoksissa. Haluan myös tuoda esiin tullin tutkinnanjohtajien juridisen tietämyksen talousrikoksista ja myös onko alueellisella toimipaikalla ja juridisella tietämyksellä vaikutusta tutkinnan rajoittamiseen. Tätä väittämää puoltaa se, että eri tullipiireissä ei ole talousrikoksia samassa määrin kuin esimerkiksi Eteläisessä tai Itäisessä tullipiirissä⁵⁶. Tutkimuksen merkitys korostuu myös siinä, että sitä voidaan käyttää osana tullilaitoksen koulusta. Uskoakseni suurin hyöty tulee tutkielmastani olemaan tullikoululle⁵⁷ ja sitä kautta myös Tullilaitokselle. Aihe on hyvin neutseellinen, koska itselläni ei ole tiedossa yhtään aikaisempaa tutkielmaa nimenomaan Tullin tutkimista talousrikoksista ja niiden rajoittamisesta. Kvalitatiivisen tutkimusotteen valinnan kautta voidaan saada kyseisestä ilmiöstä monipuolista tietoa. Tutkimuksen merkitys korostuu myös siinä, että sillä saadaan ajantasaista tietoa talousrikostutkinnanjohtajien osaamisesta ja mahdollisuuksista vastata yhteiskunnallisesti merkittävään talousrikos- ja harmaan talouden torjuntaan, joka on tällä hetkellä voimakas trendisuuntaus yhteiskunnassa ja kuten myös Tullissa.

4.4.2 Tutkimuksen näkökulma

Tutkimuksessa pyrin kuvaamaan tarkemmin tutkinnan rajoittamista toimintatutkimuksen kautta⁵⁸. Tämä lähestymistapa sen takia, koska itselläni on omakohtainen kokemus tullin talousrikostutkinnasta ja tätä puoltaa kvalitatiivinen tutkimusote asiaan. Toivon tutkielman herättävän kysymyksiä siitä, miksi juuri näin on esitutkintaa rajoitettu Tullin talousrikoksissa. Olen toiminut Tampereen tullissa talousrikostutkijana ja nykyään tutkinnanjohtajana Tullin vakavan rikollisuuden torjuntalinjalla, Tornion tutkivan yksikön Oulun ryhmässä ja sitä kautta esitutkinnanrajoittaminen on noussut myös kohdallani merkitykselliseen asemaan. Aineiston tulen kasaamaan poliisiasiantietojärjestelmästä eli PATJA:sta esiin nousevien Tullin tutkimien talousrikosten kautta. Tämä sen takia, että saisin objektiivista tutkimusaineistoa käytettäväksi.

⁵⁶ Opinnäytetyön sivut 32 – 37.

⁵⁷ Metsämuuronen Jari: Laadullisen tutkimuksen käsikirja, Jyväskylä 2006, s. 38 - 42

⁵⁸ Eskola – Suoranta: Johdatus laadulliseen tutkimukseen, vastapaino, Jyväskylä 2005, s. 126 - 130

Valitessani toimintatutkimuksen pyrin saamaan vastauksen siihen onko käytännössä tutkinnanjohtajien tietämys tutkinnan rajoittamisen käyttämisestä olematon ja voidaanko tutkinnanjohtajien lain soveltamista tutkinnan rajoittamisessa parantaa.⁵⁹ Yhtenä näkökulmana esitutkinnan rajoittamiselle on se, että siitä neuvotellen syyttäjän ja tutkinnanjohtajan välillä, jotta voidaan estää epätarkoituksenmukaisia tilanteita.

4.4.3 Teoreettinen viitekehys

Esitutkinnan yhteisenä taustaperiaatteena on prosessitaloudellisuus⁶⁰. Tutkimuksessani aineiston materiaalin vähyys asettaa teoreettiselle viitekehykselle hyvin tiukat rajat⁶¹.

4.4.4 Keskeiset käsitteet

Keskeisinä käsitteinä työssäni tulee olemaan talousrikos ja esitutkinnantutkinnan rajoittaminen. Sisäasiainministeriössä vuonna 2008 tehdyn loppuraportin järjestäytyneen rikollisuuden ja terrorismin torjuntaohjelman mukaan ei ole tarkkaa käsitettä talousrikoksesta ja taloudellisesta rikollisuudesta, eikä yleisesti hyväksyttävää määritelmää. Tätä varten sisäasiainministeriö on antanut talousrikosten esitutkintaa varten yleismääritelmän talousrikoksesta. Määritelmässä talousrikoksella tarkoitetaan yrityksen, julkishallinnon tai muun yhteisön toiminnan yhteydessä tai niitä hyväksi käyttäen tapahtuvaa, oikeudettomaan, huomattavaan välittömään tai välilliseen taloudelliseen hyötyyn tähtäävää rangaistavaa tekoa tai laiminlyöntiä.⁶²

Esitutkintalaissa (449/1987) määritellyt edellytykset rajoittaa tutkintaa ovat prosessuaalinen ja kustannusperusteiset mahdollisuudet. ETL 4 §:n 4 momentin 1. virkkeen loppuosassa esiin tuleva esitutkinnan rajoittamismahdollisuus kytkeytyy niin sanottuun prosessuaalisen syyttämättä jättämisen edellytyksiin. Kustannusperusteinen prosessi on korostunut entistä enemmän esitutkinnassa. Tällä toimella säästetään tehokkaasti esitutkintaviranomaisten muutenkin vähäisiä resursseja. Tähän säännökseen nojaten rikostutkinta voidaan jättää kokonaan toimittamatta. Edellytys kuitenkin tälle on se, että esitutkinnan rajoittamiseen liittyvät edellytykset ja perusteet on oltava olemassa. Voimavarojen säästämisellä ja kohdentamisella ja sillä saatava prosessitaloudellisella hyödyllä on sitä suurempi merkitys mitä aikaisemmassa vaiheessa rajoittamispäätös tehdään ja sitä esitetään syyttäjälle, kuten olen edellä aikaisemmin todennut.

⁵⁹ Metsämuuronen Jari: Laadullisen tutkimuksen käsikirja, Jyväskylä 2006, s. 90 - 110

⁶⁰ Yleinen ohje syyttäjälle VKS:2007:2, esitutkinnan rajoittaminen, voimassa 1.7.2007 - toistaiseksi

⁶¹ *Alasuutari Pertti*: Laadullinen tutkimus, Tampere 1994, s. 67 - 79

⁶² Sisäisen turvallisuuden ohjelman valmisteluun osallistuneen asiantuntijaryhmän loppuraportti, Sisäasiainministeriö 31.3.2008.

5 TUTKIMUSASETELMA ERILLISINE RAJAUKSINEEN

5.1 Tutkimusasetelma

Tutkimusasetelmana käytän kokonaisotantaa talousrikostutkinnanjohtajista haastatteluna. Tämän haastattelun tulen kohdistamaan jutussa olleisiin tutkinnanjohtajiin tullipiireittäin⁶³. Tähän asetelmaan päädyin sen takia, koska tullin talousrikokset keskittyvät pääasiallisesti tavaran maahantuontiin ja tullin talousrikostutkinnanjohtajia on hyvin vähän. Tällä asetelmalla saan tutkielmaan vertailua alueittain ja näkemyksen siitä, onko alueellisella ja asiallisella rikostutkinnan rajoittamisessa eroja. Tosiasia on se, että eteläinen - ja pohjois-suomi ovat rikostuttujen sisään tulona ääripäitä. Kuten edellä jo totesin, on tullilaitoksessa vain muutamia tutkinnanjohtajia, joka ovat suuntautuneita pääasiassa talousrikostutkintaan suuntautunut. Nämä tutkinnanjohtajat työskentelevät pääasiallisesti Etelä- ja Itä-suomessa Tullin talousrikostutkinnassa, joissa rikosjuttujen sisään tulo on voimakasta. Juttujen esiintyminen painottuu pääasiassa eteläsuoneen. Pääasiallisesti toteutan tutkielmani pitkittäistutkimuksena aikavälillä 2002 - 2012. Tutkimusasetelmaa muutti se, että pääsin haastattelemaan vain kahta Tullin talousrikosjutuissa toimivaa tutkinnanjohtajaa.

5.2 Kvalitatiivinen tutkimusasetelma ja tutkimuksen rajaus

Kuten edellä olen jo todennut, on talousrikos hyvin laaja-alainen käsite. Tutkimuksessa kvalitatiivista tutkimusotetta puoltaa se vaihtoehto, että talousrikostutkinta on spesiaalirikostutkintaa. Rikostutkijan on tunnettava rikoslain-, verolain- ja kirjanpitoon liittyvää lainsäädäntöä ja osattava soveltaa sitä keskenään. Parhaan tuloksen ja näkemyksen saamiseen talousrikostutkinnasta ja sen rajoittamisesta on ”jalkautua” sitä tekevien tutkinnanjohtajien ja rikostutkijoiden pariin. ”Seinä karpäsenä” olemisen ja havainnointi sekä havaittuihin päätöksiin kohdennettuihin haastattelut, verrattuna jo kerättyyn materiaaliin nähden antavat mielestäni parhaan mahdollisen lopputuloksen. Tätä esittämäni teoriaa puoltaa kvalitatiivisen tutkimusasetelman käyttäminen. Tutkimuksen rajaus on hyvä pitää kapeana, koska talousrikostutkinta ”ruokkii” itse itseään. Rikosnimikkeitä saattaa olla alussa vain muutama kuten veropetos ja kirjanpitorikos, mutta se voi kasvaa hetkessä useisiin muihinkin rikosnimikkeisiin ja tunnusmerkistötekijöihin. Edellä esittämäni tutkimuskysymykset ovat kaikessa yksinkertaisuudessaan myös melko laajoja kysymyksiä. Uskon haastattelun aiheuttavan myös sen, että uusia ennalta arvaamattomia

⁶³ Metsämuuronen Jari: Laadullisen tutkimuksen käsikirja, Jyväskylä 2006, s. 43 – 48.

kysymyksiä saattaa nousta esiin, kuten tavallisessa esitutkinnassa kuulusteltaessa rikoksesta epäiltyä.

5.3 Miten aineistoa hankitaan tutkimukseen

5.3.1 Tutkimusyksiköt

Tutkimusaineiston tulen keräämään itse. Tutkimusyksiköt ja aineisto on kerätty Tullihallituksesta saadun tutkimusluvan myötä vain ja yksistään poliisiasiantietojärjestelmän eli patjasta ja sen rikosilmoitusosajärjestelmän avulla (rikosilmoitusten osajärjestelmä myöhemmin pelkkä riki-trip) ja kyselylomakkeen ja puolistruktuurin omainen fokusoidun haastattelun kautta. Tutkielmassa tulen soveltamaan pitkittäistutkimusotantaa aikavälillä 2002 – 2012, eli tutkin tutkinnan rajoittamista Tullin talousrikoksissa kymmenen vuoden aikavälillä. Samalla yritän saada myös poikittaistutkimusta aiheeseen, verratessa samalle vuodelle tapahtuneita yhteneviä rikosjuttua siinä mielessä, ovatko ne tapauksena samankaltaisia. Poikittaistutkimuksessa pyrin hyödyntämään juttujen rajoittaneiden tutkinnanjohtajien antamien haastattelujen tuotosta. Tullin rikostorjunnan vuosikirjoista 2002 – 2011 hain kantaa siihen, miten talousrikostutkinta on muuttunut vai onko se muuttunut vuosien varrella mitenkään. Tutkimuksessa otettu aikaväli on ristiriidassa siihen, koska Tullin rikostutkinnan vuosikirja 2012 ei ole ilmestynyt opinnäytetyön valmistumiseen mennessä.

5.3.2 Aineiston analysointiin käytettävät menetelmät

Aineisto analysoidaan hyvin tarkasti ja kriittisesti sen mukaan mitä esitutkinnan rajoittamismahdollisuutta on käytetty. Tämä tarkoittaa sitä, että tulen perehtymään rikostapauksiin, joissa Tullin suorittamaa talousrikosesitutkintaa on rajoitettu. Tämä analysoitu tuotos jaetaan kategorisesti prosessuaalisiin ja kustannusperusteisiin teemoihin. Nämä kategorisesti esiintyvät osat tai määritellyt teemat jaotellaan vielä karkeasti omiin luokkiinsa tai uusiin teemoihin esimerkiksi niin, että luokittelukriteerinä voi olla rajoittamisperusteen mukaan esimerkiksi rikoshyöty tai mahdollinen seuraamuksen luonne kuten sakko. Mutta aikaisemmin mainittu alakategorioihin jako tapahtuu vasta sen perusteella, mitä aineistoa haastattelu tuottaa. Tämän jälkeen tutkimusteemoja etsitään tai niiden esiintymistiheyttä. Analyysiin tulee ottaa vielä haastattelussa saatu tieto ja sen purkaminen omiin teemoihin ja sen tarkka analysointi. Analyysiä täydentää ja selkeyttää näiden kahden analyysin lopullisten tulosten ristiin vertaaminen ja niiden tulosten tutkiminen ja vertaaminen jo tapahtuneisiin tutkinnan rajoittamisiin.

Tämä saatu analyttinen tulos ponnistetaan esittämäni tutkimuskysymyksiin ja verrataan sen kestävyyttä ja ilmiötä.⁶⁴ Analyysin ongelmana saattaa esiintyä tutkijan oma vahva tulkinta asiaan. Tämä saattaa aiheuttaa itsepintaisen käsityksen analyysistä. Analyysin luotettavuutta ei voida pitää mielestäni tässä vaiheessa kovinkaan luotettavan, koska olen jo edempänä todennut rajoitettujen talousrikosjuttujen niukkuuden vaikuttavan mielestäni todelliseen analyysiin.

Analyysin ja siitä kertynyt valmiin aineiston pyrin esittämään kirjoitetussa ja myös graafisessa muodossa, jotta Tullin talousrikostutkinnassa käytetyt päätökset ovat selkeästi havainnoitavissa ja luettavissa. Graafisella esityksellä pyrin näyttämään sen, mitä selitettä on yleisimmin käytetty talousrikostutkinnan rajoittamisessa. Nämä selitteet olen edempänä liittänyt tutkielmaan mukaan ja myös niiden perusteella rajoittamispäätökset eri tullipiirien talousrikostutkinnassa esitän ne seuraavassa osiossa 5.4.

5.4 Tutkimuksesta ja sen tuloksista

5.4.1 Yleistä rajoittamispäätöksistä

Esitutkinta päätetään joko henkilö-, tapaus- tai juttupäätöksenä. Esitutkinnan rajoittamispäätökset on jaettu päätösperusteen ETL:n 4 luvun 3§ tai 4§ mukaan joko henkilö- tai tapauspäätösperusteella rajoitetuksi. Nämä henkilö- ja tapauspäätökset on jaettu vielä kolmeen alaosaan seuraamusluontoinen, kustannus- tai prosessiperusteinen tutkinnan rajoittamisvaihtoehto. Selitteet kertovat, mitä kohtaa tutkinnanjohtaja on esittänyt syyttäjälle ja minkä kohdan tai selitteen mukaan syyttäjä on esitutkintaa rajoittanut.

Henkilöpäätösperusteella tehty tutkinnan päättäminen tarkoittaa sitä, että rikoksessa on luonnollinen henkilö, joka voidaan asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen teostaan ja näin ollen voidaan tuomita tehdystä teosta tiettyyn seuraamukseen. Myös itse tehty teko täyttää laissa rangaistavaksi säädetyn teonkuvan. Tapauspäätösperusteessa on myös luonnollinen henkilö. Ero henkilöpäätökseen ja tapauspäätökseen on itse teonkuvassa. Tietyn henkilön tekemä teko ei tapauspäätöksessä ole riittävä täyttämään laissa rikokseksi ja rangaistavaksi määriteltyä tekoa, esimerkiksi laitton uhkaus (RL 25 luku 7§). Siinä on luonnollinen henkilö, jonka sanominen tai muu teko, kuten aseella uhkaaminen, saattaa uhkauksen kohteesta tuntua siltä, että hänellä on perusteltu syy oman henkilökohtaisen tai

⁶⁴ Metsämuuronen Jari: Laadullisen tutkimuksen käsikirja, Jyväskylä 2006, s. 121 – 130.

toisen henkilökohtaisen turvallisuuden tai omaisuuden olevan uhattuna perustellusti. Yleensä tällaisen laittoman uhkauksen sanonta saattaa kuulua seuraavalla tavalla: ”katsotaan kumpi meistä ensiksi lähtee”, tai siihen rinnastettavaa. Siinä uhkaaja on luonnollinen henkilö, mutta itse uhkaus ei ole omiaan perustellusti täyttämään laissa tarkoitettua laitonta uhkausta.

Kyseinen alla oleva tulostus on siirretty ja kopioitu suoraan PATJASTA esitutinnan rajoittaminen kyselyosioista Tullin esitutkinnassa rajoitetuissa rikosjutuista. Selitteet ovat numeroitu valtakunnallisesti sen takia, koska tutkinnanjohtaja lähettää patjassa olevan Sakari-järjestelmän kautta ehdotuksen syyttäjälle esitutinnan rajoittamisesta joko niin sanotusti henkilöpääätös- tai tapauspääätösperusteisesti, joka sitten syyttäjän oman harkintansa mukaan tutkinnanjohtajan esityksestä rajoittaa tietyn perusteen nojalla. Tutkinnanjohtajalla on vielä yksi esitutinnan rajoittamiselementti, juttupäätökset, joissa esitutkinta tutkinnanjohtajan päätöksellä, ilman syyttäjän konsultointia, voidaan keskeyttää esitutkinta siksi, että rikoksen tekijästä ei ole mitään tietoa tai rikosta ei voida selvittää esitutkinnassa. Yleensä tutkinnan keskeyttäminen Tullin rikosasioissa on konkreettinen ns. ulkomaan postilähetöksissä, joissa lähetyksen vastaanottajaa ei pystytä tarkasti identifioimaan, eli vastaanottaja on anonyymi. Tämän edellä mainitun juttupäätösten mahdollistaman esitutkinnan rajoittamisen ja keskeyttämisen jätän työni ulkopuolelle. Tätä mahdollisuutta ei ole käytetty useasti talousrikosjutuissa juuri, koska talousrikoksissa on yleensä luonnollinen tai oikeudellinen henkilö tiedossa.

I) HENKILÖPÄÄTÖSPERUSTEET/ Personbeslutsgrunderna

Selite

18 Esitutkintaa ei toimiteta, seuraamusluonteinen rajoittaminen,

Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall inte göras, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.

19 Esitutkinta lopetetaan, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki

4 § 3 mom./Förundersökning skall avslutas, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.

21 Esitutkinta lopetetaan, kustannusperusteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki

4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, kostnadsbaserad begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.

22 Esitutkinta lopetetaan, prosessuaalinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, processuell begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.

II) TAPAUSPÄÄTÖSPERUSTEET/ Fallbeslutsgrunderna

Selite

23 Esitutkintaa ei toimiteta, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall inte göras, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.

24 Esitutkinta lopetetaan, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall avslutas, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.

25 Esitutkinta lopetetaan, kustannusperusteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, kostnadsbaserad begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.

26 Esitutkinta lopetetaan, prosessuaalinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, processuell begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.

5.4.2 Esitutkinnan rajoittamiset talousrikosjutuissa piireittäin aikaväliltä 1.1.2002 – 10.7.2012.

Tässä alaosiossa olen ottanut suoraan PATJA-järjestelmästä esitutkinnan rajoittamiset ja syyttäjän yhteistyön osiosta tulosteet ja materiaalin. Kyseessä ovat syyttäjän lopullisella päätöksellä tehdyt esitutkinnan rajoittamispäätökset. Olen jakanut kyseiset päätökset vielä eri tullipiirien mukaan. Päätösten jälkeen on vielä mainittu rikokset, joita rajoittamispäätökset koskevat sekä rikosten määrä jokaisen eri selitteen kohdalta. Tulen vertaamaan näitä summia keskenään eri tullipiirien välillä ja tekemään siitä graafisen esityksen tutkielman loppuun. Mielenkiintoista on nähdä se, miten eri rajoittamisen selitteet ovat rinnastettavissa toisten tullipiirien välillä.

Ongelmalliseksi asiaksi muodostuu se, että esimerkiksi Läntisen-, Itäisen- ja Pohjoisen tullipiirin rikostutkinnassa ei ole omaa talousrikostutkintayksikköä, vaan talousrikostutkinta on sisällytetty Tullin vakavan rikostorjuntalinjan alle, jossa liiketoiminnan yhteydessä havaitut tullirikokset ja nimenomaan tullin talousrikokset tutkitaan. Tästä syystä Läntisen-, Itäisen- ja Pohjoisen tullipiirin talousrikokset eivät anna oikeaa kuvaa esitutkinnan rajoittamisesta tullin tutkimissa talousrikoksissa pohjoisen tilastossa. Tullilaitoksen ainoa talousrikostorjuntayksikkö ja talousrikostutkintaa tekevä tutkiva yksikkö löytyy vain Eteläisestä tullipiiristä.

5.4.2 Tehdyt esitutkinnan rajoittamispäätökset Eteläisessä tullipiirissä.

HENKILÖPÄÄTÖSPERUSTEET/ Personbeslutsgrunderna

Selite

-
- 18 Esitutkintaa ei toimiteta, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall inte göras, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 19 Esitutkinta lopetetaan, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall avslutas, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 21 Esitutkinta lopetetaan, kustannusperusteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, kostnadsbaserad begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.
- 22 Esitutkinta lopetetaan, prosessuaalinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, processuell begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.

TAPAUSPÄÄTÖSPERUSTEET/ Fallbeslutsgrunderna

Selite

-
- 23 Esitutkintaa ei toimiteta, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall inte göras, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 24 Esitutkinta lopetetaan, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall avslutas, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 25 Esitutkinta lopetetaan, kustannusperusteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, kostnadsbaserad begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.
- 26 Esitutkinta lopetetaan, prosessuaalinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, processuell begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.

Rikos	18	19	21	22	23	24	25	26
LUONNONSUOJELURIKOS	0	0	0	0	0	0	2	0
LÄÄKERIKOS	0	0	0	0	0	0	1	0
OMAISUUTTA KOSKEVAN VIRANOMAISKIELLON RI	0	0	0	0	0	0	1	0
SÄÄNNÖSTELYRIKOS	0	0	0	3	0	0	0	0
TÖRKEÄ VEROPETOS	0	0	0	0	0	0	1	0
TÖRKEÄ VÄÄRENNYS	0	0	0	0	0	0	0	1
VAAARALLISTEN AINEIDEN KULJETUSRIKOS	0	0	3	0	0	0	0	0
VÄÄRENNYSAINEISTON HALLUSSAPITO	0	0	1	0	0	0	0	0
summa	0	0	4	3	0	0	5	1

5.4.3 Tehdyt esitutinnan rajoittamispäätökset Läntisessä tullipiirissä Tampereen yksikkö

HENKILÖPÄÄTÖSPERUSTEET/ Personbeslutsgrunderna

Selite

- 18 Esitutkintaa ei toimiteta, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall inte göras, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 19 Esitutkinta lopetetaan, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall avslutas, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 21 Esitutkinta lopetetaan, kustannusperusteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, kostnadsbaserad begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.
- 22 Esitutkinta lopetetaan, prosessuaalinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, processuell begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.

TAPAUSPÄÄTÖSPERUSTEET/ Fallbeslutsgrunderna

Selite

- 23 Esitutkintaa ei toimiteta, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall inte göras, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 24 Esitutkinta lopetetaan, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall avslutas, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 25 Esitutkinta lopetetaan, kustannusperusteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, kostnadsbaserad begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.
- 26 Esitutkinta lopetetaan, prosessuaalinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, processuell begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.

5.4.5 Tehdyt esitutinnan rajoittamispäätökset Läntisessä tullipiirissä Turun yksikössä

HENKILÖPÄÄTÖSPERUSTEET/ Personbeslutsgrunderna

Selite

-
- 18 Esitutkintaa ei toimiteta, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall inte göras, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 19 Esitutkinta lopetetaan, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall avslutas, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 21 Esitutkinta lopetetaan, kustannusperusteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, kostnadsbaserad begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.
- 22 Esitutkinta lopetetaan, prosessuaalinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, processuell begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.

TAPAUSPÄÄTÖSPERUSTEET/ Fallbeslutsgrunderna

Selite

-
- 23 Esitutkintaa ei toimiteta, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall inte göras, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 24 Esitutkinta lopetetaan, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall avslutas, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 25 Esitutkinta lopetetaan, kustannusperusteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, kostnadsbaserad begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.
- 26 Esitutkinta lopetetaan, prosessuaalinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, processuell begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.

Rikos	18	19	21	22	23	24	25	26
DOPINGRIKOS	0	0	2	1	0	0	0	0
HUUMAUSAINERIKOS	0	0	1	1	0	0	2	2
LÄÄKERIKKOMUS	1	0	0	0	0	0	0	0
LÄÄKERIKOS	0	0	0	3	0	0	1	1
summa	1	0	3	5	0	0	3	3

5.4.6 Tehdyt esitutinnan rajoittamispäätökset Pohjoisessa tullipiirissä

HENKILÖPÄÄTÖSPERUSTEET/ Personbeslutsgrunderna

Selite

-
- 18 Esitutkintaa ei toimiteta, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall inte göras, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 19 Esitutkinta lopetetaan, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall avslutas, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 21 Esitutkinta lopetetaan, kustannusperusteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, kostnadsbaserad begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.
- 22 Esitutkinta lopetetaan, prosessuaalinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, processuell begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.

TAPAUSPÄÄTÖSPERUSTEET/ Fallbeslutsgrunderna

Selite

-
- 23 Esitutkintaa ei toimiteta, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall inte göras, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 24 Esitutkinta lopetetaan, seuraamusluonteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 3 mom./Förundersökning skall avslutas, begränsning av påföljdsnatur, Förundersökningslag 4 § 3 mom.
- 25 Esitutkinta lopetetaan, kustannusperusteinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, kostnadsbaserad begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.
- 26 Esitutkinta lopetetaan, prosessuaalinen rajoittaminen, Esitutkintalaki 4 § 4 mom./Förundersökning skall avslutas, processuell begränsning, Förundersökningslag 4 § 4 mom.

Rikos	18	19	21	22	23	24	25	26
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
HUUMAUSAINERIKOS	0	0	1	1	1	0	6	2
LIEVÄ VEROPETOS	0	0	0	0	0	0	1	0
LÄÄKERIKKOMUS	0	0	0	0	0	0	0	1
LÄÄKERIKOS	0	0	0	0	0	0	2	2
TÖRKEÄ HUUMAUSAINERIKOS	0	0	0	1	0	0	0	0
VAARALLISIA ESINEITÄ KOSKEVIEN SÄÄNNÖSTE	0	0	0	0	0	0	1	0
VEROPETOS	0	0	0	0	0	0	0	1
VÄÄRENNYS	0	0	0	0	0	0	1	0
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
summa	0	0	1	2	1	0	11	6

Erot tullipiirien talousrikosten esitutkinnan rajoittamisista eväti ole vertailukelpoisia keskenään. Esimerkiksi osa Pohjoisen- ja Läntisen tullipiirin kirjaamista esitutkinnan rajoittamisesityksistä syytäjälle Sakari-järjestelmän kautta lähetetyistä rikosasioista eivät ole täyttäneet talousrikosnimikkeitä, joita ovat mm. törkeä huumausainerikos, huumausainerikos ja lääkerikkomus.

Piireittäin rajoittamisia on kuitenkin ollut aikavälillä 2002 – 2012 seuraavasti:

Eteläinen tullipiiri yhteensä 13 rajoitusta, Läntinen tullipiiri yhteensä 16 rajoitusta (mukana Tampere ja Turku), Itäinen tullipiiri yhteensä 2 rajoitusta ja Pohjoinen tullipiiri yhteensä 21 rajoitusta.

Selitteet ja koodit kuvaavat esitutkinnan rajoittamista vuosien 2002 ja 2012 välillä seuraavasti:

Koodi 18 mukaan esitutkintaa on rajoitettu yhden (1) kerran.

Koodi 19 mukaan esitutkintaa on rajoitettu nolla (0) kertaa.

Koodi 21 mukaan esitutkintaa on rajoitettu kahdeksan (8) kertaa.

Koodi 22 mukaan esitutkintaa on rajoitettu yksitoista (11) kertaa.

Koodi 23 mukaan esitutkintaa on rajoitettu yhden (1) kerran.

Koodi 24 mukaan esitutkintaa on rajoitettu nolla (0) kertaa.

Koodi 25 mukaan esitutkintaa on rajoitettu kaksikymmentä yksi (21) kertaa.

Koodi 26 mukaan esitutkintaa on rajoitettu kymmenen (10) kertaa.

Yhteensä esitutkintaa on edellisten perusteella rajoitettu tullin talousrikostutkintayksiköissä 52 kertaa, mutta tässä luvussa on mukana myös sellaiset rajoittamiset, jotka eivät kuulu talousrikostutkintaan.

5.5 Tuloksia ja niiden tulkintaa sekä talousrikosjuttujen luokittelua

Kyseisten tulosteiden perusteella on havaittavissa se, että esitutkintaa ei ole rajoitettu kovinkaan suurella menestyksellä Tullin talousrikoksissa. Kuten aikaisemmin olen jo todennut, on vain Eteläisen tullipiirin talousrikostorjuntalinjan tutkivassa yksikössä mukana kategorisesti talousrikollisuuteen liittyvät rikosnimikkeet. Muiden tullipiirien esitutkinnan rajoittamisissa on mukana muitakin rikosnimikkeitä kuten huumausaine- tai dopingrikoksia, jotka eivät selvästikään kuulu sellaisenaan talousrikosnimikkeisiin. Tähän on yhtenä syynä talousrikosten luokittelu Tullissa, tai paremminkin luokittelun puute. Rikosjutun luokittelun tarkoituksena mielestäni on

tukea talousrikostorjuntaa. Luokittelu auttaa talousrikostorjunnan strategisessa ja operatiivisessa suunnittelussa. Luokittelu toimii suunnittelun apuvälineenä ja tuottaa tarvittavaa analysoitua tietoa talousrikostorjunnan vaikuttavuudesta ja tehokkuudesta. Talousrikoksen luokittelu varhaisessa vaiheessa on tärkeää esimerkiksi rikosten sarjoittamisen ja varsinkin analyysitoiminnan kannalta. Tässä opinnäytetyössä en tule kiinnittämään suurtakaan huomiota talousrikosjuttujen luokitteluun, koska sitä ei ole tehty Tullin talousrikosjutuissa siinä mielessä kuin luokittelua tehdään Tullin selvittämässä huumausainerikosjutuissa. Mutta hyvä kysymys on se, onko luokittelun puuttumisella ollut vaikutusta suuntaan tai toiseen talousrikosjuttujen rajoittamisessa. Opinnäytetyön alussa totesin talousrikosnimikkeitä olevan suuren määrän. Luokittelun puute, sen käyttämättömyys tai tietämättömyys tai jopa luokittelun virheellisyys, voivat olla yhtenä tekijänä talousrikosjuttujen rajoittamiseen ja rajoittamisten vähäisyyteen. Nyt Tullin talousrikostutkinnassa tähän on myös kiinnitetty huomiota. Luokittelua on alettu tehdä talousrikosjutuissa. Toinen kysymys on se, antaako luokittelu nyt tarpeellista tietoa tai informaatiota esimerkiksi analysointiin Tullin talousrikoksissa. Kolmas kysymyksen aihe on PATJA-järjestelmässä valmiiksi olevat luokittelukriteerit ja niiden sopivuus talousrikosjuttujen oikeaan luokitteluun. Kuten aiemmin totesin, en ota kyseisiin aiheisiin tässä opinnäytetyössä kantaa.

5.5.1 Talousrikosjuttujen rajoittaminen aikavälillä 2002 – 2012

Seuraavissa graafisissa kuvissa esitetään rikosnimikkeet ja niiden prosenttiluvut. Aikaisemmin mainituissa rajoittamisissa Tullin tutkimissa talousrikoksissa ja sen nimenomaisessa kategoriassa, on vain kuusitoista (16) rikosjuttua. Tullin talousrikoksia selkeyttää seuraava graafinen esitys. Graafisissa esityksissä pyrin tuomaan julki opinnäytetyössä rajoitetut rikosasiat Tullin talousrikostutkinnassa koodeittain eri tullipiirien talousrikostutkinnassa rajoitetut rikosasiat pitkäikäisotannon mukaan aikavälillä 2002 – 2012. Kuva 1⁶⁵.

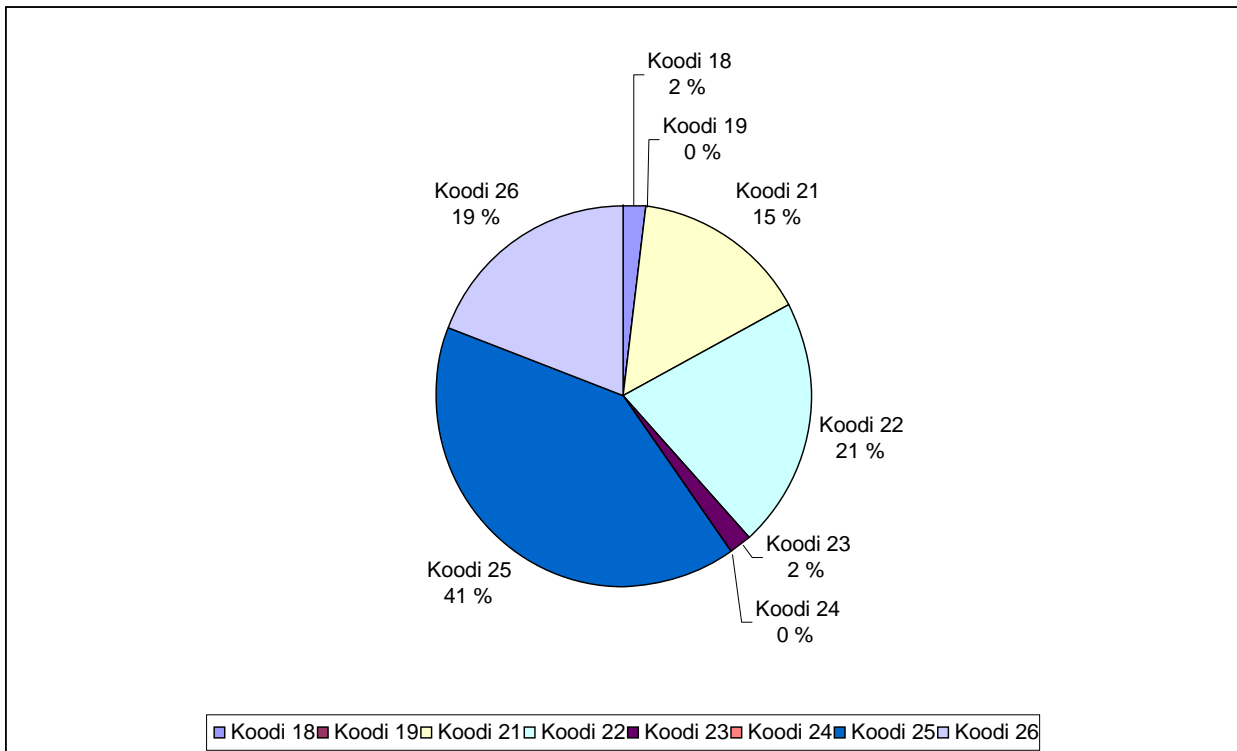
Kuvissa 2 – 5 esitän graafisesti eri rikostutkintayksiköiden rikokset nimikkeiden mukaan, joissa esitutkintaa on rajoitettu. Lopuksi pyrin esittämään graafisessa muodossa sen, miten talousrikostutkinnan rajoittamiset ovat jakautuneet vuositasolla 2002 – 2012 eri tutkintayksiköiden kesken (kuva 6).

⁶⁵ Talousrikostutkinnan rajoittamiset koodeittain ja nimikkeinä ajalta 2002 – 2012.

5.5.2 Talousrikosjuttujen rajoittamisesta eri tutkintayksiköissä nimikkeiden mukaan.

Graafisessa kuvassa nro 1 on esitetty Tullin talousrikostutkinnan rajoittamiset aikavälillä 2002 – 2012 koodeittain. Kokonaismäärällisesti tutkinnan rajoittamisia aikavälillä 2002 – 2012 oli yhteensä 52, mutta tässä luvussa on mukana mm. Läntisen ja Pohjoisen tullipiirin tekemän rajoittamiset kuten huumausaine- ja törkeät huumausainerikokset.

Kuva 1.

Henkilöpäätösperusteiset rajoittamiset:

Koodi 18, esitutkintaa ei toimiteta, seuraamusluontoinen rajoittaminen. Esitutkintaa on rajoitettu yhden (1) kerran. Esitutkintalaki 4 § 3 mom.

Koodi 19, esitutkinta lopetetaan, seuraamusluontoinen rajoittaminen. Esitutkintaa on rajoitettu nolla (0) kertaa. Esitutkintalaki 4 § 3 mom.

Koodi 21, esitutkinta lopetetaan, kustannusperusteinen rajoittaminen. Esitutkintaa on rajoitettu kahdeksan (8) kertaa. Esitutkintalaki 4 § 4 mom.

Koodi 22, esitutkinta lopetetaan, prosessuaalinen rajoittaminen. Esitutkintaa on rajoitettu yksitoista (11) kertaa. Esitutkintalaki 4 § 4 mom.

Tapauspäätösperusteiset rajoittamiset:

Koodi 23, esitutkintaa ei toimiteta, seuraamusluontoinen rajoittaminen. Esitutkintaa on rajoitettu yhden (1) kerran. Esitutkintalaki 4 § 3 mom.

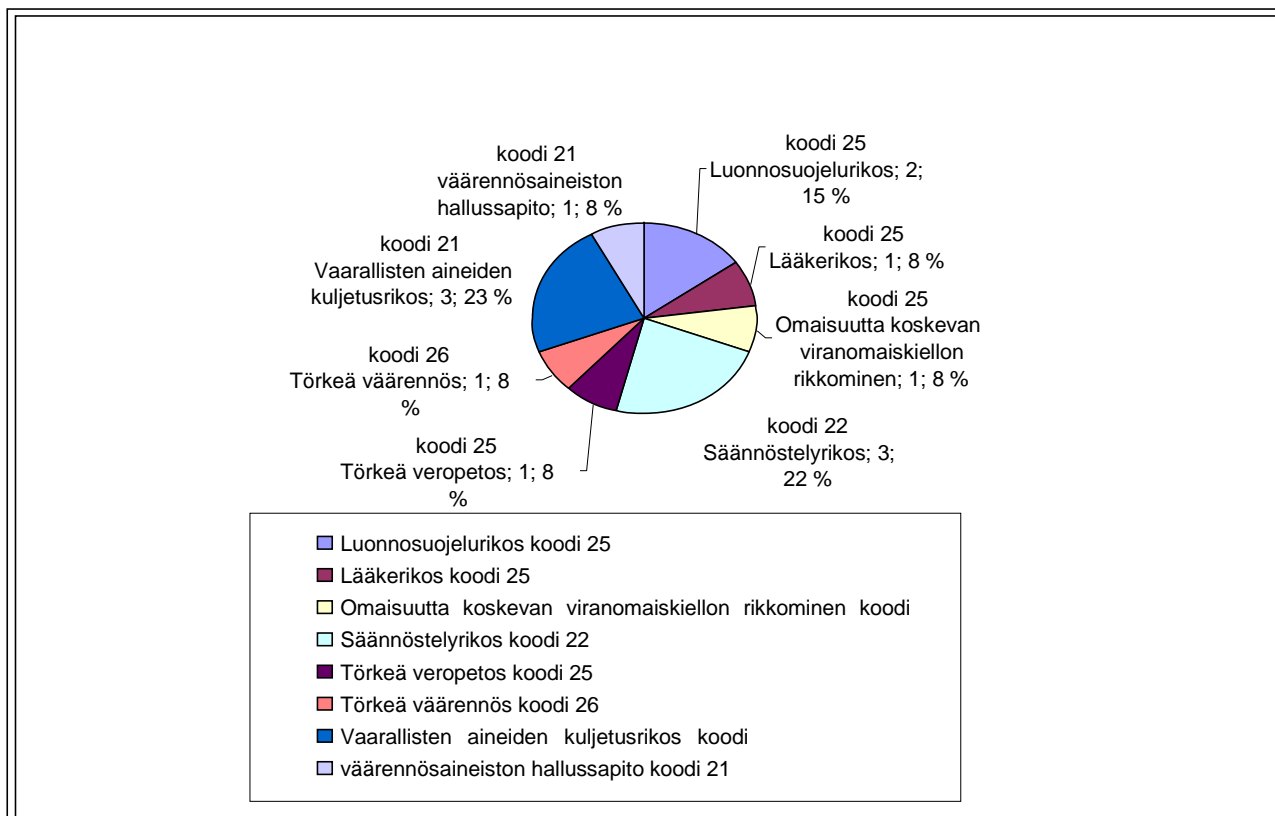
Koodi 24, esitutkinta lopetetaan, seuraamusluontoinen rajoittaminen. Esitutkintaa on rajoitettu nolla (0) kertaa. Esitutkintalaki 4 § 3 mom.

Koodi 25, esitutkinta lopetetaan, kustannusperusteinen rajoittaminen. Esitutkintaa on rajoitettu kaksikymmentäyksi (21) kertaa. Esitutkintalaki 4 § 4 mom.

Koodi 26, esitutkinta lopetetaan, prosessuaalinen rajoittaminen. Esitutkintaa on rajoitettu kymmenen (10) kertaa. Esitutkintalaki 4 § 4 mom.

Eteläisen tullipiirin rikosnimikkeet ovat: luonnon suojelurikos, lääkerikos, omaisuutta koskevan viranomaiskiellon rikkominen, säännöstelyrikos, törkeä veropetos, törkeä väärennös, vaarallisten aineiden kuljetusrikos ja väärennösaineiston hallussapito. Otannan aikaväli on opinnäytetyössä käytetty 2002 – 2012 välinen aika, jolloin Eteläisen tullipiirin talousrikostutkinnan kokonaisrajoitus kuvassa 2⁶⁶ määrä oli **13** juttua.

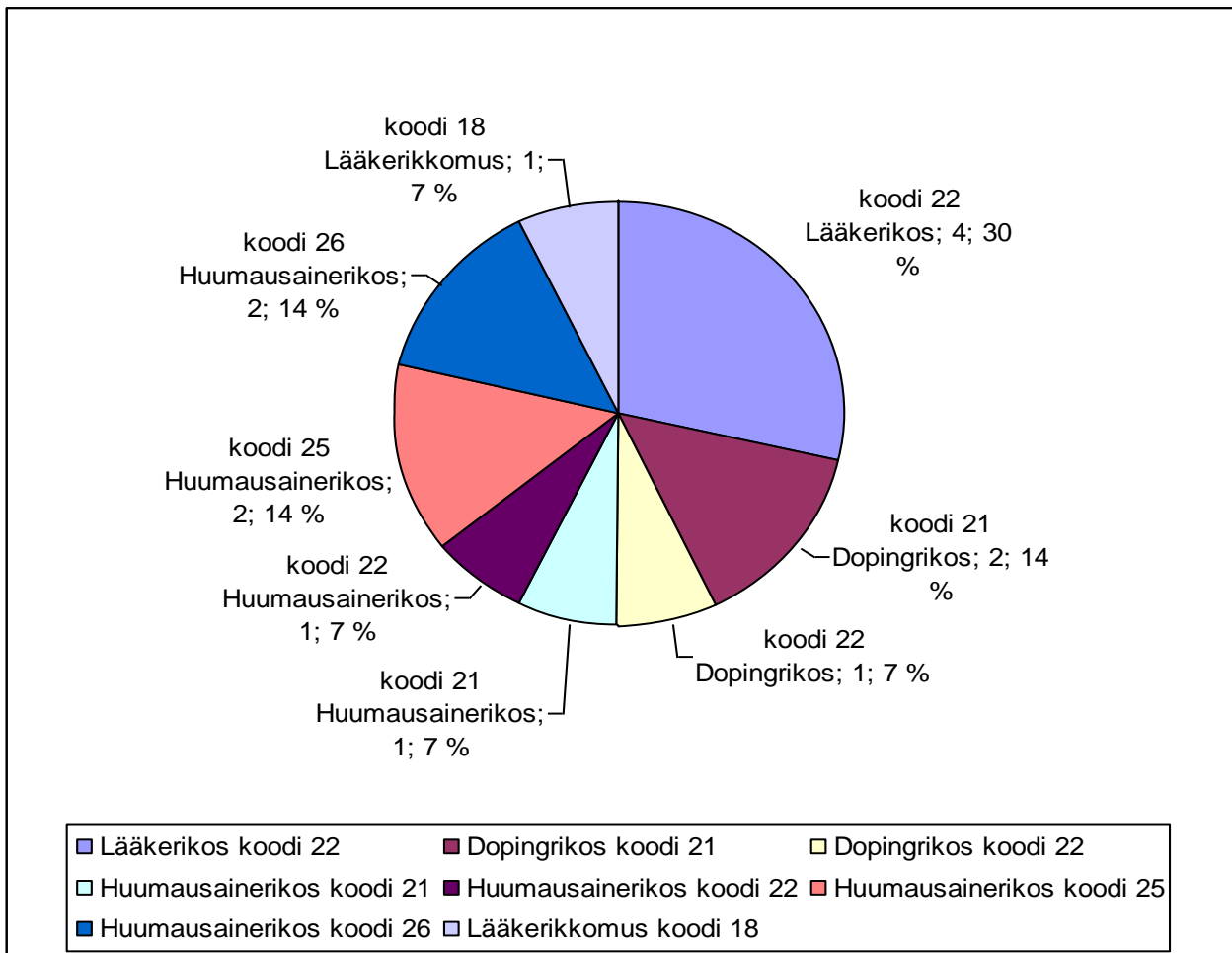
Kuva 2.

⁶⁶ Eteläisen tullipiirin talousrikosjutut koodeittain ja nimikkeittäin.

Läntisen tullipiirin eli Tampereen ja Turun rikostutkintayksiköiden rikosnimikkeet ovat: veropetos, lääkerikos, dopingrikos, huumausainerikos, lääkerikkomus. Otannan aikaväli on opinnäytetyössä käytetty 2002 – 2012 välinen aika, jolloin Läntisen tullipiirin talousrikostutkinnan kokonaisrajoitus kuvassa 3⁶⁷ määrä oli **16** juttua.

Kuva 3.

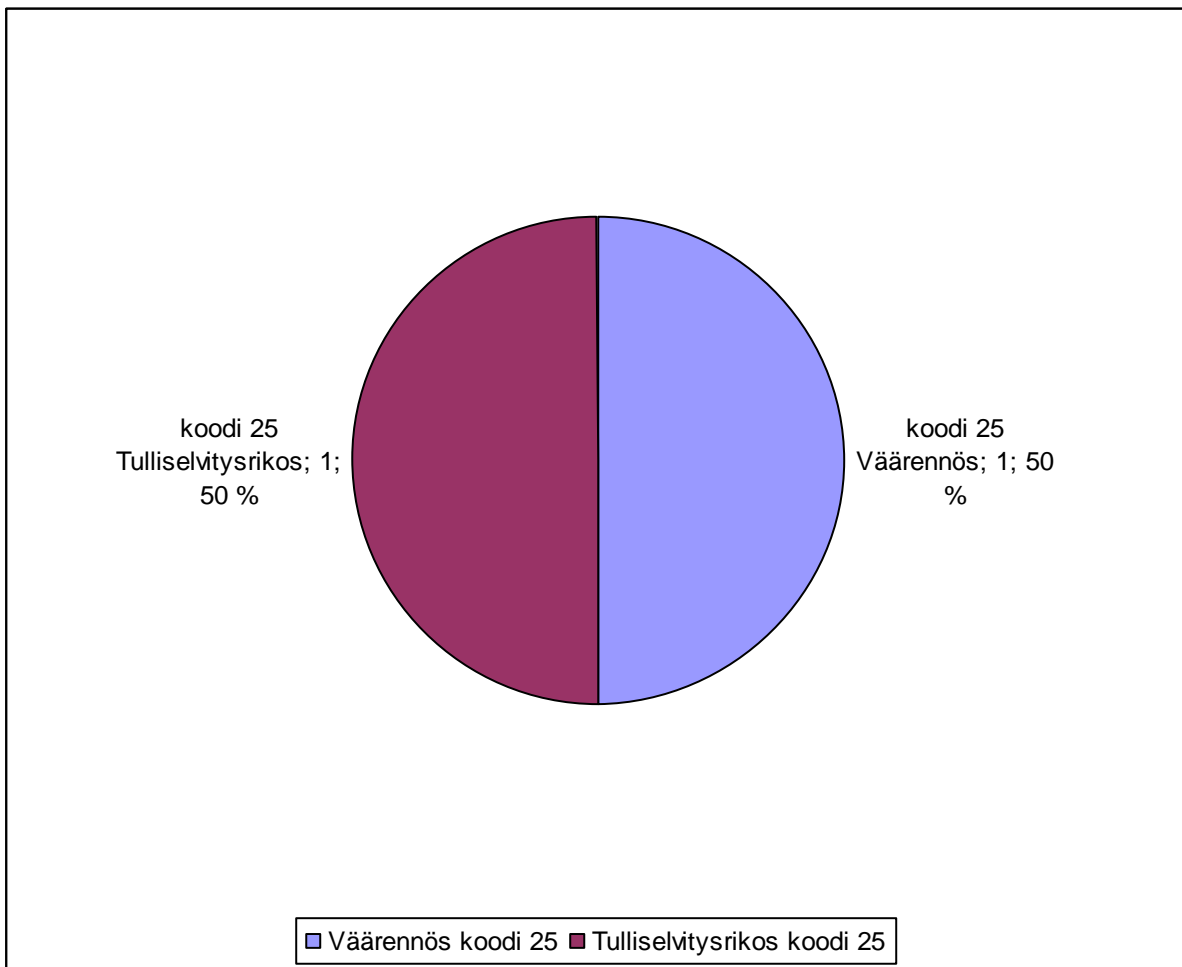
Kuten huomaamme, Läntisen tullipiirin rikostutkintayksiköissä on mukana myös selvästi talousrikosalueeseen kuulumattomia rikosnimikkeitä kuten huumausainerikos.

⁶⁷ Läntinen tullipiirin talousrikosjutut koodeittain ja nimikkeittäin

Itäisen tullipiirin Lappeenrannan rikostutkintayksikön rikosnimikkeet ovat: väärennös ja tulliselvitysrikos. Otannan aikaväli on opinnäytetyössä käytetty 2002 – 2012 välinen aika, jolloin Läntisen tullipiirin talousrikostutkinnan kokonaisrajoitus kuvassa 4⁶⁸ määrä oli **2** juttua.

Itäisessä tullipiirissä rikosnimike on täysin Tullin talousrikosnimikkeiden alla verrattuna aikaisempiin kahteen muuhun tullipiiriin.

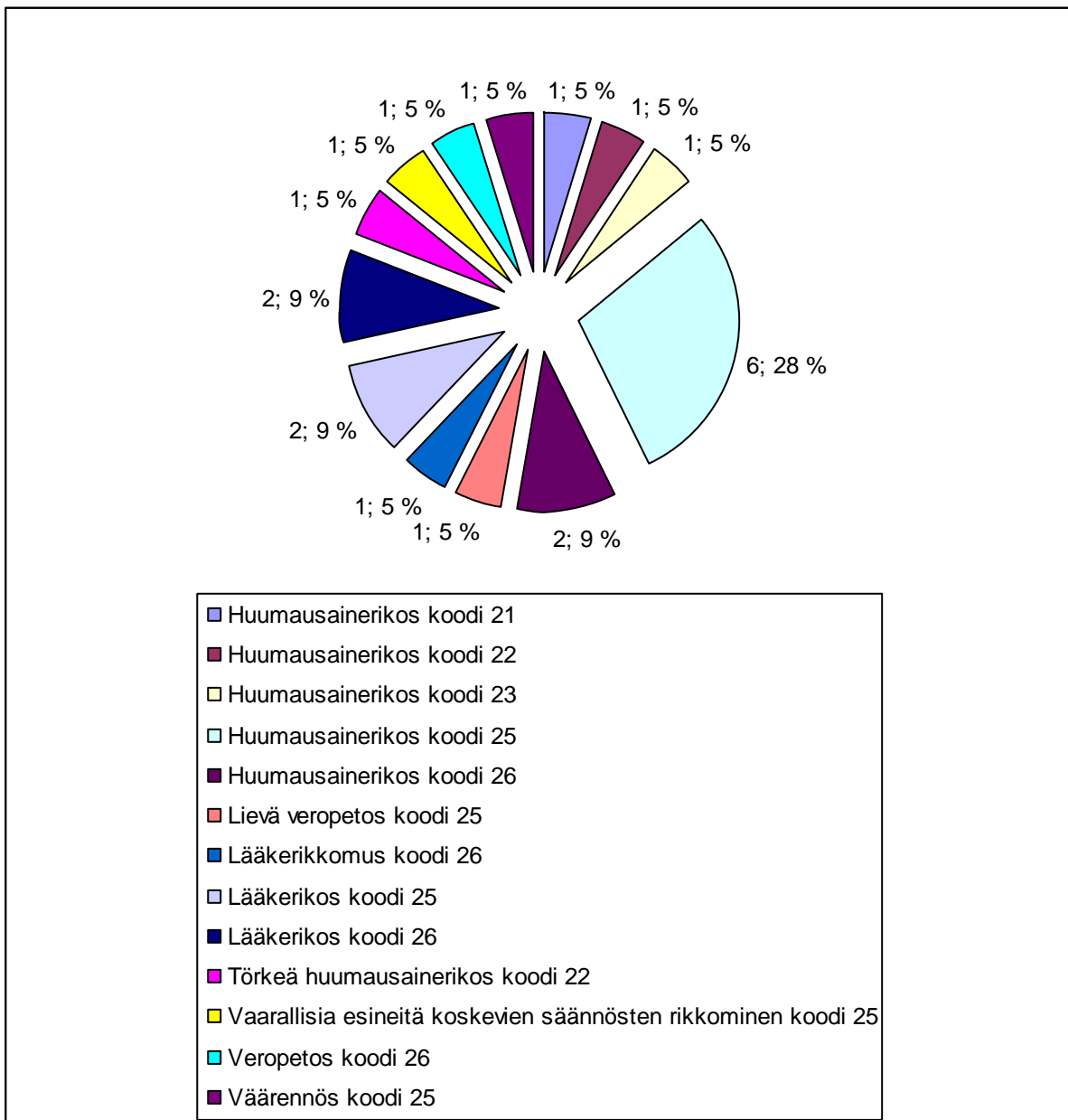
Kuva 4.

⁶⁸ Itäinen tullipiirin talousrikosjutut koodeittain ja nimikkeittäin

Pohjoinen tullipiirin Tornion rikostutkintayksikön rikosnimikkeet ovat: huumausainerikos, lievä veropetos, lääkerikkomus, lääkerikos, törkeä huumausainerikos, vaarallisia esineitä koskevien säännösten rikkominen, veropetos ja väärennös. Otannan aikaväli on opinnäytetyössä käytetty 2002 – 2012 välinen aika, jolloin Pohjoisen tullipiirin talousrikostutkinnan kokonaisrajoitus kuvassa 5⁶⁹ määrä oli **21** juttua patja-järjestelmän mukaan. Pohjoisen tullipiirin graafinen esitys poikkeaa aikaisemmasta siinä mielessä, koska nimikkeitä on paljon ja itse rikosjuttua niihin verrattua vähän.

Kuva 5.

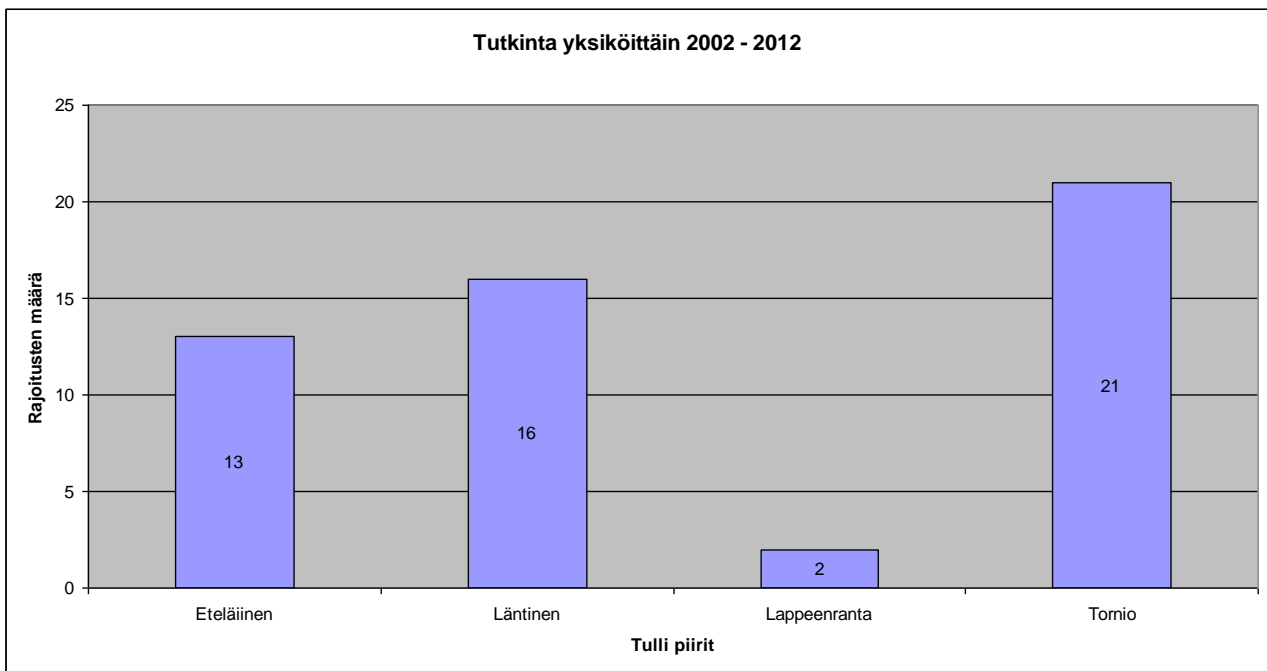

⁶⁹ Pohjoinen tullipiirin talousrikosjutut koodeittain ja nimikkeittäin

5.5.3 Tullin talousrikosjuttujen rajoittamismäärät vuosien 2002 – 2012 välillä

Piireittäin rajoittamisia (lakkaavat 1.1.2013) on ollut aikavälillä 2002 – 2012 seuraavasti: Eteläisessä tullipiirissä 13 rajoitusta, Läntisessä tullipiiri 16 rajoitusta (mukana Tampere ja Turku), Itäisessä tullipiirissä 2 rajoitusta ja Pohjoisessa tullipiirissä 21 rajoitusta.

Kuva 6.

Vaakarivillä ovat tullipiirit (lakkaavat 1.1.2013) ja pystyriivillä talousrikostutkintojen rajoitusmäärät piireittäin.

5.6 Tullin talousrikosjuttujen rajoittamismäärät henkilö- ja tapauspäätöksillä

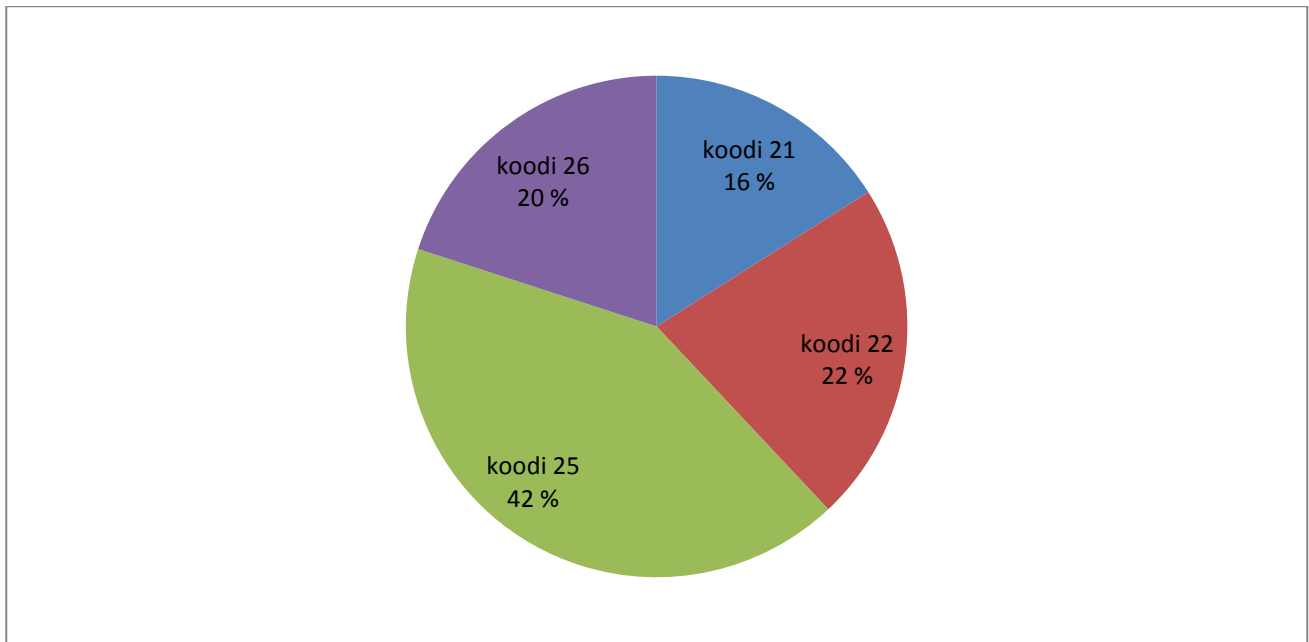
Aikaisemmin olen esittänyt Tullin talousrikosjutut rajoitetun henkilö- ja tapauspäätöksillä ja näiden alaosan kustannus- tai prosessuaalisella perusteella. Olen jättänyt tarkoituksella pois seuraamusluontoisen rajoittamispäätöksen, koska niitä oli kymmenen vuoden aikana vain kaksi (2). Tutkimuksessa selvisi vuosien 2002 ja 2012 välillä talousrikosjuttuja rajoitetun kaikkiaan 52 kertaa. Tästä 52 rajoituksesta rajoitusperusteen kustannus- tai prosessuaalisella perusteella oli rajoituksia tehty kaikkiaan 50 kertaa. Jakauma näiden kahden perusteen välillä muodostui seuraavasti.

Henkilöpäätöksen mukaan talousrikoksia oli rajoitettu 19 kertaa ja henkilöpäätöksen alaosan kustannusperusteisesti Tullin talousrikostutkintaa rajoitettiin 50 talousrikosjutussa kahdeksan (8) kertaa eli 16 prosenttia ja alaosan prosessuaalisella perusteella yksitoista (11) kertaa eli 22 prosenttia.

Tapauspäätöksen mukaan talousrikoksia oli rajoitettu 31 kertaa ja tapauspäätöksen alaosan kustannusperusteisesti Tullin talousrikostutkintaa rajoitettiin kaksikymmentäyksi (21) kertaa eli 42 prosenttia ja alaosan prosessuaalisella perusteella kymmenen (10) kertaa eli 20 prosenttia (kuva 7)⁷⁰.

Kokonaisjakauma prosentuaalisesti vuosien 2002 ja 2012 välillä Tullissa oli yhteensä henkilöpäätösperusteisesti (koodit 21 ja 22) ja tapauspäätösperusteisesti (koodit 25 ja 26) seuraavanlainen, josta kuva 7.

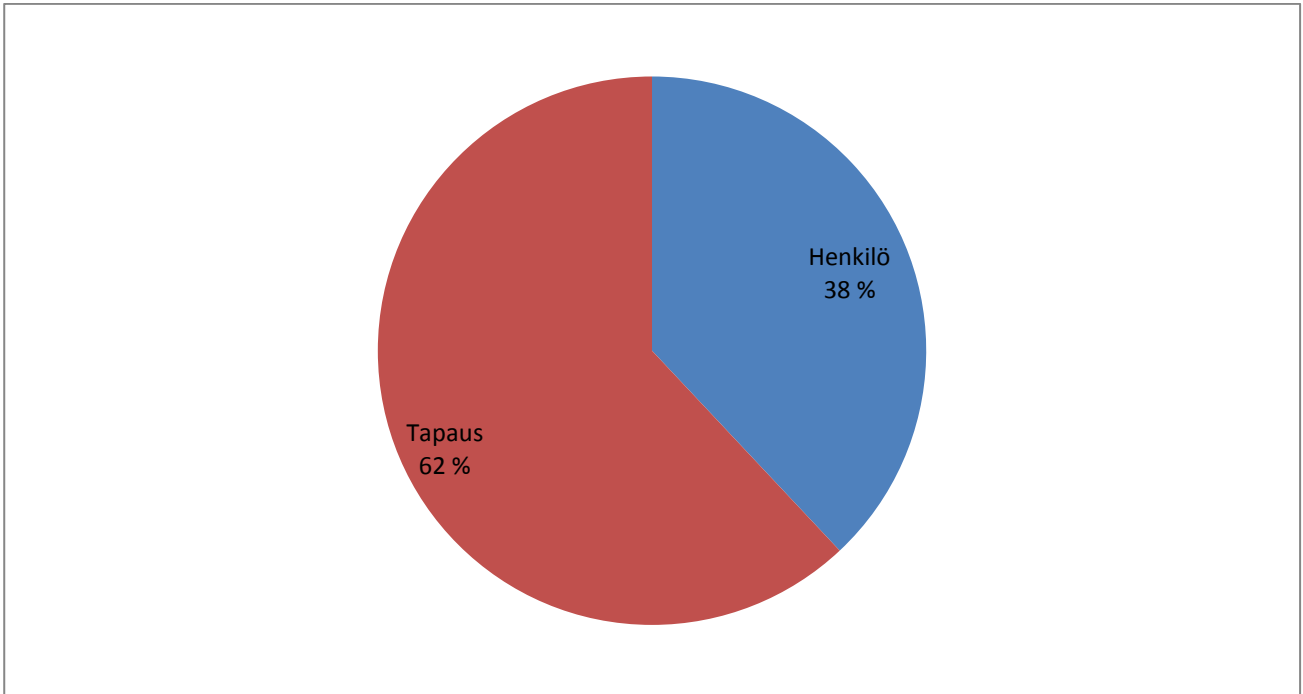
Kuva 7.

⁷⁰ Taulukko henkilö- ja tapauspäätöksistä koodeittain vuosilta 2002 – 2012.

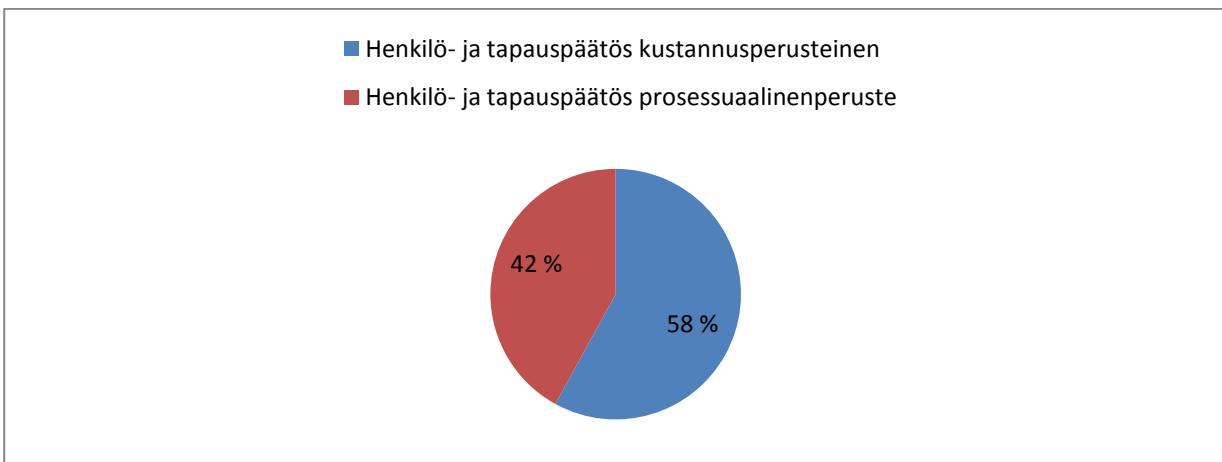
Henkilöpäätösperusteisesti 50 jutusta 19 rajoitusta on 38 prosenttia ja tapauspäätösperusteisesti 50 jutusta 31 rajoitusta on yhteensä 62 prosenttia (kuva 8)⁷¹.

Kuva 8.

Tästä on vielä hyvä erottaa kaikki henkilö- ja tapauspäätöksissä kustannusperusteisesti tehdyt rajoitukset 50 talousrikosjutusta oli 29 kertaa eli 57,99 prosenttia. Henkilö- ja tapauspäätöksissä prosessuaalisella perusteella on tehty 50 talousrikosjutusta 21 kertaa eli 42 prosenttia, kuva 9⁷².

Kuva 9

⁷¹ Taulukko henkilö- ja tapauspäätöksistä vuosilta 2002 - 2012

⁷² Taulukko henkilö- ja tapauspäätösten alaosien kustannus- ja prosessuaalinen rajoittaminen vuosilta 2002 – 2012

6 KYSYMYKSET JA HAASTATTELUT

6.1 Kyselylomake

Kysymykset on laadittu opinnäytetyössä käytetyn kirjallisuuden, tullilaitoksen tutkinnanjohtajankoulutuksen yhteydessä saadusta materiaalista ja omien ajatusten pohjalta. Esitutkinnassa tällä hetkellä suurta sijaa laitoksen linjauksessa pohjustaa se, miten rikoksella saatu hyöty on takaisin saatavissa tai otettavissa. Osa laatimistani kysymyksistä on laadittu tämän pohjalta. Samoin muutamassa kysymyksessä sivuutan kansainvälisten sopimusten ja oikeusavun kautta, kuten MLA (Mutual Legal Assistance) ja Napoli II sopimukseen liittyen. Toivon vastauksissa pienimuotoisia perusteluita näkemyksillenne ja kannanotoillenne. Vastaukset käsitellään luottamuksella, mutta opinnäytetyöhön liitettävänä. Olen tehnyt kysymykset talousrikokseen ja tullin suorittaman esitutkinnan rajoittamiseen liittyvänä. Kysymykset on numeroitu juoksevilla numeroinnilla I – X. Vastaukset toivon kirjattavaksi kysymysten alle jätettyyn vastaustilaan ja toivon perusteluja vastauksillenne, koska tullihallituksesta saadun selvityksen mukaan minkäänlaista tilastoa esitutkinnan rajoittamisesta ei ole pidetty laitostasolla.

Kyselyt lähetettiin tullilaitoksen sisällä seitsemälle tutkinnanjohtajalle, jotka työtehtävissään joutuvat enemmän tai vähemmän tekemisiin talousrikosjuttujen kanssa. Määräaikaan mennessä ei palautunut kuin kaksi kyselyä. Kyselylomakkeiden vastaukset on purettu ja analysoitu auki kysymysten kohdalle. Kyselyn kautta saatu tieto on analysoitu lopussa olevaan johtopäätökseen.

Haastattelu on tehty kahdelle tutkinnanjohtajalle Tullikoululla, jotka työskentelevät Tullin talousrikostutkinnanjohtajina työtehtävissään. Haastattelusta saatu tieto on analysoitu lopussa olevaan johtopäätökseen.

KYSYMYKSET:

I. Talousrikostutkinnan tutkimisajan on todettu olevan yksi pitkäkestoisimmista esitutkinnoista. Voiko oikeusapupyynnön ja sen vastauksen kestäminen kysyttävästä valtiosta olla mielestäsi syynä talousrikostutkinnassa tutkintaa rajoittavana tekijänä? Miksi?

Molemmat vastaajat vetosivat esitutkintalain 4 §, jossa säädetään rajoittamisen edellytyksistä. Vastauksissa pohdittiin myös sitä, että talousrikosjutun tutkintaaika ei kuulu rajoittamisperusteisiin. Vastauksissa pohdiskeltiin myös suppeasti oikeusapupyynnön kestoa, jos selkeästi tiedetään vastauksen saamisen kestävän kohtuuttoman kauan. Voidaan siis todeta vastausten perusteella se, että tutkinnan tai oikeusapupyynnön kestokesto ei ole talousrikostutkintaa rajoittava tekijä kyselyyn vastanneiden mukaan.

II. Talousrikoksilla saavutettu taloudellinen hyöty on usein huomattava. Voiko rikoshyödyn takaisin saaminen toisesta valtiosta olla mielestäsi talousrikostutkinnassa tutkintaa rajoittavana tekijänä? Miksi?

Vastauksissa viitattiin ensimmäiseen kysymyksen vastaukseen ja myös siihen, että rikoshyötyä voidaan hakea vielä esitutkinnan päätyttyä. Kyselyyn vastanneet eivät nähneet rikoshyödyn takaisin saannin olevan talousrikostutkintaa rajoittava tekijä, vaikka sitä pitäisi hakea toisesta valtiosta.

III. Aikaisempien patjasta otettujen talousrikostutkinnan rajoittamisesitysten mukaan, suurimmaksi luokkakohdaksi selvästi nousi kohta 25, esitutkinnan lopettaminen kustannusperusteisena. Onko mielestäsi kannattavaa tehdä tutkinnan rajoittaminen Tullin talousrikoksissa esitutkinnassa tehdä mieluummin kustannusperusteisesi kuin prosessuaalisella perusteella? Miksi?

Tässä kysymyksessä vastaajat olivat kahta eri mieltä. Yhtäältä talousrikostutkinta olisi niin vaikuttava kokonaisuuksia, että se pitää tutkia loppuun asti kustannuksista viis ja toisaalta, jos selkeästi havaitaan, että tutkintaan tarvittavat resurssit ja tutkinnalla saavutettava hyöty eivät ole sopusuhteessa, niin tutkinta pitäisi rajoittaa kustannusperusteisesti.

IV. Oikeusapupyyntö tehdään rikosprosessuaalisesti pakkokeinon oikeuttamana, eli jo tapahtuneen rikoksen selvittämiseksi. Esitutkintaa edeltävissä tiedustelu- ym. vaiheissa tapahtuvaa muuta tiedon vaihtoa pidetään puolestaan virka-apuna eli hallinnollisena prosessina. Voiko tällöin esitetty hallinnollinen virka-apupyyntö ja kysymyksen saaneen valtion antama vastaus olla mielestäsi esitutkintaa rajoittavana tekijänä talousrikoksessa? Miksi?

Tässä kohtaa vastauksissa viitattiin yksiselitteisesti tiedustelutietoon ja siihen, että sitä ei voi käyttää muuhun tarkoitukseen kuin tiedusteluun. Jos saadun tiedon perusteella on selkeästi havaittavissa, että juttu on monimutkainen ja monitahoinen, voi tiedustelutietona saatu tieto olla indikaattori siihen, että tutkinnanjohtaja joutuu hakemaan samaa tietoa oikeusaputeitse rikosprosessiin. Mutta molemmista vastauksista oli havaittavissa, että se ei ole talousrikostutkintaan tai sen rajoittamiseen vaikuttava tekijä.

V. Talousrikokset ovat juttukokonaisuuksina hyvin laajoja. Voiko mielestäsi tiedusteluvaiheessa saatu selvitys olla esitutkintaa rajoittavana tekijä siinä mielessä, että tutkinnan rajoitusesitys tehdään syyttäjälle kustannus- tai prosessuaalisena esityksenä ennen todellisen esitutkinnan aloittamista? Miksi?

*Tämänkin kysymyksen vastauksessa molemmat vastaajat olivat samoilla linjoilla. Tiedusteluvaiheessa saatu tieto, jos siinä on viitteitä esimerkiksi **ne bis in idem**-tilanteeseen, olivat molemmat kyselyyn vastanneet rajoittamisen kannalla.*

VI. Suomessa esitutkintaa johtaa tutkinnanjohtaja. Suomessa tutkinnanjohtajan ei tarvitse olla oikeustieteellisen loppututkinnon suorittanut henkilö. Toisin on esimerkiksi Virossa ja Ruotsissa, joissa esitutkintaa johtaa syyttäjä. Yleensä Tullin talousrikoksiin liittyy hyvin vahvasti tavaran maahantuonti tai sen maastavienti. Talousrikosten voidaan sanoa olevan kansainvälistä siinä mielessä. Voiko talousrikostutkintaa rajoittavana tekijänä olla mielestäsi se, että toisen maan esitutkintaa johtaa syyttäjätaustainen henkilö? Miksi?

Kyseissä tilanteessa molemmat vastaajat eivät nähneet ongelmaksi tai talousrikostutkintaa rajoittavaksi tekijäksi sitä, että toisessa maassa rikostutkintaa johtaa oikeustieteellisen loppututkinnon omaava henkilö.

VII. *Ne bis in idem* on latinankielinen fraasi ja oikeusperiaate. *Ne bis in idem* tarkoittaa "ei kahdesti samassa asiassa". Sisällöllisesti prosessioikeudessa se tarkoittaa sitä, että samasta asiasta ei voida antaa kahta tuomiota eli tuomioistuimien ei saa ottaa uudestaan käsiteltäväksi sellaista seikkaa, joka jo on lainvoimaisella päätöksellä ratkaistu. EU-kontekstissa kyseinen merkitys tarkoittaa sitä, että sääntö estää toiseen kertaan tapahtuvan syyttämisen toisessa jäsenvaltiossa, jos yhdessä jäsenvaltiossa asia on jo saatettu lopullisesti päätökseen. Poikkeuksena tästä pääsäännöstä ovat eräät rikostyypit, mm. sotilas- ja virkarikokset. Oikeusvoima-käsite syntyy sen seurauksena, että "*ne bis in idem*" nimellä tunnettu oikeusperiaate on toteutettu jonkin maan oikeusjärjestyksessä. Voiko mielestäsi esitutkintaa tullin talousrikosjutuissa rajoittavana tekijänä olla mahdollinen toisen valtion antama *ne bis in idem* vaikka rikosasiaa ei ole saatettu lopulliseen päätökseen? Miksi

Vastauksissa oli havaittavissa epävarmuutta siihen, että voidaanko rikostutkintaa suorittaa, vaikka toinen valtio suorittaa sitä samanaikaisesti. Lopulliseen johtopäätökseen vastaajat päätyivät, että jos kyseessä on samaa tekoa koskeva ne bis in idem-tilanne, niin se voi olla rajoittava tekijä.

VIII. Oikeusapuna saatu vastaus voi olla rajattuna niin, ettei vastauksessa voida ottaa tai saada käyttää jotain vastuksen kohtaa todisteena rikosasiassa. Voiko tällainen seikka olla, vastuksen saavuttua, prosessuaalisesti Tullin talousrikoksissa esitutkintaa rajoittavana tekijänä? Miksi

Molemmat vastaajat olivat sitä mieltä yhtenevästi, että mikäli rikosasiassa ei saada mitään uutta näyttöä tai saatua tietoa ei voida hyödyntää rikosprosessissa, voi se olla talousrikostutkintaa rajoittava tekijä.

IX. Onko itsekriminointisuoja mielestäsi vaikutusta tullin talousrikosjuttujen rajoittamiseen? Miksi?

Molemmat vastaajat olivat sitä mieltä yhtenevästi, että jos esitutkinnan rinnalla on käynnissä verotarkastus tai joku muu hallinnollinen prosessi, on se totuudessapysymisvelvollisuuden kautta tullin talousrikostutkintaa rajoittava tekijä.

X. Kerro lopuksi, miten sinä henkilökohtaisesti rajoitat talousrikostutkintaa, jos siihen on mahdollisuus? Mitä seikkoja painotat tutkinnan rajoittamisessa, miksi ja onko tullin talousrikosjutuissa syytä ajatella esitutkinnan rajoittamista, miksi?

Vastauksissa käsiteltiin yhteistyön merkitystä syyttäjän kanssa ja siitä saatu palaute on osatekijä tutkinnanjohtajalle indikaattorina esittää talousrikostutkinnassa rajoittamisesitystä. Vastauksissa tuli esiin se seikka, että vastanneet tutkinnanjohtajat olivat käyttäneet prosessuaalista perustetta mahdollisen ne bis in idem in takia.

6.2 Haastattelu

Haastattelussa käytän syvähaastattelua⁷³. Haastateltaviksi olen pyytänyt kahta Tullin tutkinnanjohtajakoulutuksessa olevaa tullivirkamiestä, jotka ovat koulutukseltaan akateemisia ja ovat johtaneet esitutkintaa Tullissa ja lähinnä talousrikosjutuissa. Haastattelu on referoitu seuraavaksi aiheittain.

Ensimmäisenä aiheena käsiteltiin haastattelijoiden tuntemusta esitutkinnan rajoittamiseen ja käyttöön. Molemmat haastateltavat ovat käyttäneet ainakin kerran esitutkinnan rajoittamista rikosasiassa ennen haastattelua. Toinen haastateltavista kertoi käyttäneensä rajoittamista veropetosepäilyssä ja toinen väärennösrikoksessa, jossa vältettyjen verojen arvo oli vähäinen. Molemmat haastateltavat ovat työtehtävissään käyttäneet hyvin vähän tutkinnanrajoittamista. Haastateltavien vastauksesta oli pääteltävissä se, että esitutkinnan rajoittaminen tullin talousrikosjutuissa ei ole yleistä.

Toisena aiheena käsiteltiin tarkemmin niitä rikosasioita, joissa haastateltavat ovat käyttäneet esitutkinnan rajoittamista. Tarkemmin keskusteltiin, kummalla perusteella kustannus vai prosessuaalisella, esitutkintaa rajoitettiin. Toinen haastateltavista oli rajoittanut esitutkintaa prosessuaalisella perusteella veropetoksessa ja toinen haastateltava oli käyttänyt kustannusperusteista esitutkinnan rajoittamismahdollisuutta. Molemmissa rikosasioissa ei sinällään ollut yhteiskunnallisesti vaikuttavasta tai huomattavasta taloudellisesta asiasta kyse.

⁷³ Tässä yhteydessä tarkoitan syvähaastatteluna sitä, että haastateltava kertoo vapaasti keskustelun aiheesta.

Kolmas aihe haastattelussa oli tutkinnanrajoittaminen esitutkinnassa tehokkaana työkaluna ja keinona kohdistaa tutkintaa. Molemmat haastateltavat olivat sitä mieltä, että esitutkinnan rajoittaminen silloin kun epäiltyä ei tavoiteta yrityksistä huolimatta tai selkeästi ei pystytä yksilöimään rikoksesta epäiltyä, esitutkinta tulisi rajoittaa heti. Sen kautta henkilöstöä voitaisiin kohdentaa paremmin ja tehokkaammin. Samoin molemmat haastateltavat näkivät esitutkinnan rajoittamisen tehokkaana keinona silloin, kun esimerkiksi selkeästi nähdään, ettei edes oikeusapuna ulkomailta saatava tieto auttaisi millään tavalla rikoksen selviämässä.

Neljäntenä aiheena keskusteltiin oikeusavusta ja sen käyttömahdollisuudesta. Oikeusapupyynnö saattaa kestää useita kuukausia kohdemaan viranomaisilla. Haastateltavien kokemuksesta oli havaittavissa, että kannattaa miettiä lähettääkö oikeusapupyynnöä sellaiseen valtioon, josta selvästi tiedetään vastauksen saamisen kestävän kohtuuttoman pitkään. Samalla nähtiin esitutkintaa rajoittavana tekijänä se, että jos oikeusapuna lähetettävä pyynnö ei ole osoitettu suoraan oikealla henkilölle tai viranomaistaholle, voi vastauksen saaminen kestää kohtuuttoman pitkän ajan esitutkinnan suorittamisaikaan nähden. Mutta molemmat olivat kyllä myös sitä mieltä, että jos oikeusapupyynnöllä saatu tieto olisi esitutkintaa auttava tieto, niin odotus kannattaisi. Kohdema nousi haastattelussa voimakkaasti esiin.

Viidentenä ja kuudentena aiheena yhdistettiin keskustelu tutkinnanjohtajan koulutustaustaan. Suomessa Tullin tutkinnanjohtajana ei välttämättä ole akateemisen loppututkinnon omaava henkilö. Verrattaessa esimerkiksi Ruotsiin tai Viroon, joissa esitutkintaa johtaa syyttäjä, ei nähty ongelmaa koulutustason suhteen. Ongelmana nähtiin, että jos syyttäjä olisi tutkinnanjohtajana Tullin rikosasioissa, kuinka syyttäjän tietämys esimerkiksi tullimenettelyistä ja verotuksellista olisi ajan tasalla. Positiivisena asiana koettiin se, että tällainen ”maallikko tutkinnanjohtaja” osaa hoitaa jutun käytännöllisesti paremmin, kuin teoreettinen, akateemisesti koulutettu henkilö. Molemmat haastateltavat olivat siinä mielessä samoissa mielipiteissään, että sillä ei ole merkitystä oliko tutkinnanjohtajana syyttäjäkoulutustaustainen henkilö. Juridinen osaaminen ja tietämys tai sen puuttuminen ole ollut esteenä rajoittaa Tullissa esitutkintaa. Molemmat olivat samaa mieltä, että tutkinnanjohtajalla on paras tietämys jutusta, oli hän sitten juridisen koulutuksen saanut tai ei. Molemmat haastateltavat olivat sitä mieltä yhtenäisesti, että Tullin tutkinnanjohtajien koulutusta pitäisi lisätä varsinkin talousrikos puolella.

Seitsemäntenä aiheena keskusteltiin siitä, onko oikeusapuna toisesta valtiosta saatu vastaus tutkinnanjohtajalle syy esittää syyttäjälle heti, että talousrikostutkintaa rajoitetaan tai joudutaan myöhemmin esitutkinnan aikana rajoittamaan. Molemmat haastateltavat olivat siinä samaa mieltä, että oikeusapuna saatu tieto voi olla indikaattori siihen että esitutkintaan tullaan esittämään syyttäjälle rajoitettavaksi. Myös heti tiedustelutietona saatu tieto siitä, että esitutkinnassa ei saada selvitettyä rikosta, olisi indikaattori siihen esitutkinnan rajoittamiseen tullin talousrikosjutuissa syyttäjälle.

Kahdeksantena ja viimeisenä aiheena keskusteltiin esitutkinnan rajoittamisen vähyydestä ja siitä, että opinnäytetyössä on ilmitullut vain 52 esitutkinnan rajoittamista Tullin talousrikosjutuissa kymmenen vuoden aikana. Tähän esitutkinnan rajoittamisen vähyyteen haastateltavat katsoivat syynä oleva lähinnä se, että Tullissa talousrikostutkinta sillä nimellä käynnistyi vasta vuonna 2007. Toisena syynä esitutkinnan rajoittamisen vähyyteen nähtiin rajoittamisperusteiden tunnistaminen. Kolmantena syynä esitutkinnan rajoitusten vähyyteen nähtiin talousrikosjuttujen olevan tutkinnallisesti vaikeimpia ja haastavampia kuin esimerkiksi tavallisen huumejutun esitutkinta. Tullissa haastateltavien mukaan talousrikokset tapahtuvat pääasiallisesti tullimenettelyssä, koska tullikoodeksi sekä soveltamisasetus ovat erittäin tulkinnallisia. Tullin tarkastuksen ja rikostutkinnan synkronointi, tai sen puute, oli haastateltavien mielestä yksi syy rajoitusten vähyyteen. Molemmat haastateltavat olivat samaa mieltä siinä, että talousrikosjutuissa esitutkintavaihe on pitkä. Samalla painotettiin sitä, että hallinnollisessa prosessissa kannattaa olla huolellinen ja täsmällinen. Lopuksi molemmat haastateltavat olivat siinä mielessä samaa mieltä, että nyt Tullissa saatu koulutus on aivan liian vähäistä, verrattuna poliisin saamaan tutkinnanjohtaja koulutukseen.

7 KRIMINAALIPOLIITTINEN NÄKÖKANTA TULLISSA RAJOITETTUIEN TALOUSRIKOSJUTTUIEN VÄHYYTEEN

7.1 Kriminaalipolitiikka ja kriminalisointiperiaatteet Tullin talousrikoksissa

Yleisesti kriminaalipolitiikalla ymmärretään rikollisuuteen liittyvää ja koskevaa yhteiskunnallisesti merkittävää päätöksentekoa ja kokonaisuutta⁷⁴. Kriminaalipolitiikalla on merkittävä osa-alue rikosoikeudessa. Kriminaalipolitiikalla on vaikutusta yhtenevästi rikosoikeudellisissa käytännöissä kuten myös rikosoikeudellisissa tutkimuksissa. Kriminaalipolitiikka voidaan jakaa käytännölliseen ja tieteelliseen kriminaalipolitiikkaan. Käytännöllisellä kriminaalipolitiikalla tarkoitetaan yleistä yhteiskunnallista päätöksentekoa, yhteiskunnan tavoitteenasetteluja että sen toteuttamistapoja, kuten rikoksella aiheutettujen haittojen vähentämistä. Tällöin käytännöllinen kriminaalipolitiikka liitetään ja sulautetaan suurempaan ja vaikuttavampaan yhteiskuntapolitiikkaan mukaan. Kriminaalipolitiikan ajatellaan tarkoittavan toimenpiteiden aiheuttamien ja käytännöllisten toimien yhteiskunnallista merkitystä arvioitaessa saavutettavien hyötyjen ja haittojen välistä eroa ja näin etsimään ja mahdollisesti löytämään vaihtoehtoisia keinoja⁷⁵. Tieteellinen kriminaalipolitiikka tarkoittaa tutkimusta, jolla pyritään vaikuttamaan käytännön kriminaalipolitiikkaan tai se tutkii käytännön kriminaalipolitiikkaa. Kriminalisointiteoria tai paremminkin kriminalisointiperiaate Melanderin mukaan on selitettävissä ultima ratio -periaatteen, rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen, suhteellisuusperiaatteen ja hyöty-haitta-punninnan näkökannasta sekä suojelutarpeen periaatteen kautta. Sillä on mielestäni konkreettinen käytännön merkitys lain soveltamisessa ja tulkinnassa. Suojelutarpeen periaatteella tarkoitan tässä yhteydessä oikeushyvien ja yhteiskunnallisesti taloudellisia etuja ja näiden loukkaamattomuutta. Oikeushyvillä on näin olleen ymmärretty lailla suojeltavia etuja kuten henkilökohtainen vapaus, henkeen ja terveyteen kohdistuva, mutta nykyään myös laajemmin yleinen turvallisuus ja markkinoiden häiriintymätön toiminta, kun kyseessä on painava yhteiskunnallinen syy tai intressi. Tullin talousrikosjutut ovat enenemässä määrin yhteiskunnallisesti globaalisesti huomattavia, kuten esimerkiksi sotilas- ja kaksikäyttötuotteiden kautta kulku.

Suhteellisuusperiaatteella on hyvin suuri merkitys esimerkiksi rikostutkintaan käytettävien resurssien käytössä ja on siten saavutettava hyöty. Tämän periaatteen mukaan toiminnallisten

⁷⁴ Inkeri Anttila – Olavi Heinonen – Pekka Koskinen – Raimo Lahti: Rikollisuus ongelmana, kriminaalipolitiikan perusteet, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1974, s. 11

⁷⁵ Sakari Melander: Kriminalisointiteoria-rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 288, Vammala 2008, s. 471 - 486

rajoitusten tulee olla järkevässä suhteessa suojattavaan etuun. Tämä korostuu varsinkin silloin, kun käsiteltävänä olevaan aiheeseen tai asiaan soveltuisi rikosoikeudellisen kiellon ohella jokin muu säännös tai ohje.⁷⁶ Miten sitten kriminaliperiaate tai – periaatteet ovat sijautuneet tutkinnan rajoittamiseen yleisesti? Aikaisemmin esitetyistä kriminalisointiperiaateista hyöty-haitta punninnan -, ultima ratio -periaate ja sitä kautta suhteellisuusperiaate ovat lähinnä tutkinnan rajoittamiseen vaikuttavia kriminaliperiaatteita, joita pohdin seuraavaksi tarkemmin Tullin rajoittamien talousrikosjuttujen näkökannalta ja niiden vaikutuksesta rajoittamiseen.

7.2 Hyöty-haitta punninnan periaate ja suhteellisuusperiaate tutkinnan rajoittamisessa

Hyöty-haitta punninnan periaatteessa kriminalisoinnista, eli jonkin teon luokittelemista rikolliseksi teoksi, täytyy olla huomattavasti enemmän hyötyä kuin haittaa seurauseettisesta näkökulmasta katsottuna. Hyöty-haittaa punnintaa voidaan käyttää arvioitaessa kriminalisoinnin yhteiskunnallisia vaikutuksia ja se on hyvä käytännöntyökalu kriminalisoinnin arvioimisessa. Kyseistä periaatetta verrattaessa tullin talousrikosjuttujen rajoittamisessa nousee esiin konkreettisesti resurssien käyttö rikostutkinnassa ja näiden resurssien kohdentaminen oikein ja tehokkaasti, jotta talousrikostutkinnassa saavutetaan tehokas tulos. Kun vertaamme nyt opinnäytetyössä esiin nousseita, koko tullilaitoksen talousrikostutkinnan rajoittamismääriä (52 kappaletta), en näe kyseisellä periaatteella olevan suurtakaan merkitystä tutkinnan rajoittamiseen. Kyseisestä ajatusta tukee haastattelussa saatu empiirinen näkemys tutkinnanjohtaja Sanna Kupariselta⁷⁷.

Yhteiskunnallisesti ajatellen hyöty – haitta periaate ei sinällään vaikuta tullin talousrikosjuttujen rajoittamiseen. Talousrikosjutut, joita Tullissa on rajoitettu, eivät yhteiskunnallisessa vertailussa ole merkityksellisiä, tai niihin käytettyjen resurssien voimavarat eivät ole suhteessa tavoiteltuun tai haluttuun lopputulokseen nähden. Tässä yhteydessä on hyvä muistuttaa ja mieliin palauttaa esitutkintalaissa määritellyn tutkinnan rajoittamisen mahdollisuudesta⁷⁸. Mietittäessä hyöty – haitta periaatetta esiin nousee pakostakin suhteellisuusperiaate viranomaisten toiminnassa. Suhteellisuusperiaatetta on kuvattu yleisemmäksi hallinto-oikeudelliseksi periaatteeksi. Viranomaisen tekemä ratkaisu tai päätös on hallinnollinen päätös. Hallintopäätökset voidaan jakaa karkeasti kolmeen ryhmään, jotka ovat etuja suojaavat, oikeuksia perustavat ja velvoittavat

⁷⁶ Sakari Melander: Kriminalisointiteoria-rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 288, Vammala 2008, s. 141 – 192

⁷⁷ Tullikoululla tullilylitarkastajan ja tutkinnanjohtaja Sanna Kuparisen ja J-P Heikkilän haastattelu, opinnäytetyön sivu 49 – 51.

⁷⁸ Esitutkintalaki 30.4.1987 / 449 (voimassa 31.12.2013 saakka)

hallintopäätökset. Hallintopäätökset ovat yksipuolisia viranomaisen tekemiä ratkaisuja, joissa viranomainen käyttää suvereenisti julkista valtaa ja näin ollen konkreettisesti soveltaa lainsäädäntöä yksittäisessä tapauksessa. Tutkinnan rajoittamisesitys tai -päätös on ymmärtääkseni nimenomaan edun suova hallinnollinen päätös, koska siinä rikoksesta epäiltyä ei aseteta viralliseen syytteeseen vaikka toiminta muuten olisikin moitittavaa. Suhteellisuusperiaatteen keskeisin ajatus on siinä, että se koskettaa viranomaisen toiminnan mitoitusta ja toiminnan oikeaa suhdetta ja näiden toimien tarkastelua tavoiteltuun päämäärään nähden. Viranomaisen päätös, tässä tapauksessa tutkinnan rajoittaminen, on oltava konkreettisesti suhteessa siihen mitä esitutkinnallista merkitystä tai selvitystä saavutettaisiin, jos esitutkinta vietäisiin loppuun tai yritettäisiin viedä loppuun saakka. Suhteellisuusperiaatteen sanotaan olevan yksi ultima ration -periaatteista. Tällä tarkoitan sitä, että suhteellisuusperiaatteen soveltaminen talousrikostutkinnan rajoittamisessa, voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, kun käsiteltävänä olevaan tapaukseen soveltuu rikosoikeudellisen kiellon tai seuraamuksen ohella jokin muu tai muut säännökset, kuten esitutkintalain mukainen mahdollisuus tutkinnan rajoittamisesta ja näin ollen mahdollistaa hyöty – haitta punninnan konkreettisesti yksittäisessä tapauksessa.⁷⁹ Hyöty – haitta periaate mahdollistaa järkevän rikosoikeudellisen käytännön soveltamisen ja nimenomaan hyödyn ja haitan huomioonottamisen esimerkiksi rikostutkinnassa. Talousrikosasioissa tutkinnanjohtaja joutuu konkreettisesti puntaroimaan niitä vaihtoehtoja, miten järkevästi tutkinnallisia resursseja on syytä käyttää tai jättää käyttämättä⁸⁰.

7.3 Ultima ratio -periaate Tullin talousrikosjuttujen rajoittamisessa

Ultima ratio -periaatteen mukainen kriminalisointi on viimeinen keino, jota tulisi käyttää siten, kun mitään muuta keinoa ei ole käytettävissä. Kyseisellä periaatteella puututaan lähinnä ihmisen perusoikeuksiin, kuten esimerkiksi henkilön vapauteen tai koskemattomuuteen. Ultima ratio -periaate edellyttää rikosoikeudellisen ja muun mahdollisen vaihtoehtoisen järjestelmän keskinäistä vertailua. Tämän vertailun tulee tapahtua tiettyjen ennalta mietittyjen kriteerien kautta. Ultima ratio -periaatteen ajatuksena on vaihtoehtoisen järjestelmän käyttäminen ensisijaisesti, joka olisi luokiteltavissa rikosoikeudellista järjestelmää myötäileväksi sekä kustannuksiltaan järkeväksi ja näin ollen perusoikeuksiin ja suojeltaviin oikeushyviin nähden tehokas vaihtoehtoinen

⁷⁹ Sakari Melander: Kriminalisointiteoria-rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 288, Vammala 2008, s. 141 – 192

⁸⁰ Tullikoululla tullilylitarkastajan ja tutkinnanjohtaja Sanna Kuparisen ja J-P Heikkilän haastattelu, opinnäytetyön sivu 49 – 51.

mahdollisuus. Tässä on otettava huomioon se kuinka oikeushyvältä on kyse ja sen mukaan millainen puuttumiskeino tulee valita.⁸¹

Sakari Melanderin mukaan ultima ratio mahdollistaa järkevästi toimenpiteistä luopumisen, kun se on tarkoituksen mukaista ja perusteltua. Tällä hän tarkoittaa ultima ratio -periaatetta rikosoikeuden sisäiseksi periaatteeksi.⁸² Tällä Melander tahtoo sanoa, että kriminalisointiperiaatteena käytettynä ultima ratio -periaate pyrkii sanktio tason alentamiseen ja näin ollen rikosoikeudelliseen joustavuuteen. Huomion arvoista kuitenkin on se, että kyseisillä periaatteilla ei ole tarkoitusta siirtää lainsäädäntöä sen soveltajalle. Mitä tämä tarkoittaa talousrikoksissa tutkinnan rajoittamisessa? Ymmärrän sen tarkoittavan sitä, että ennen ultima ratio -periaatteen käyttöä, tulisi syvällisesti harkita muita seuraamuksia tai toimia, jotka eivät ole rikosoikeudellisluonteisia, kuten ohjeiden ja neuvojen käyttöä esimerkiksi tullaukseen liittyvissä tapauksissa. Tutkinnan rajoittamista harkittaessa tai ennen esitystä, tulisi siis harkita tämän mukaan sitä, mitä oikeushyvää on rikottu ja mikä on tai olisi seuraamus tästä rikkomuksesta. Melander jakaa ultima ration -periaatteen kahteen eri osaan, jotka ovat ulkoiseen ja sisäiseen ultima ratio -periaateosaan⁸³. Ulkoinen ultima ratio -periaate tarkoittaa lyhyesti rikosoikeudellisen järjestelmän suhdetta muuhun oikeusjärjestykseen ja näiden välistä vertailua. Tässä ajatus on siinä, että se pakottaa lainsäätäjän pohtimaan, voidaanko jokin suojeluntavoite saavuttaa muulla vähemmän perusoikeuksiin puutuvalla kriminalisoinnilla yhteiskunnallisesti. Sisäinen ultima ratio -periaate taas tarkoittaa lyhyesti jo säädetyn rikosoikeudellisen järjestelmän ja siihen välttämättömästi velvoittavien sanktioiden ja moitittavuuden arvioimista ja suhteuttamista keskenään.

7.3.1 Esimerkki: tullaus väärällä nimikkeellä

Tutkinnan rajoittamista voidaan siis vertailla näiden kahden eri osan perusteella vain sisäisen ultima ratio -periaatteen kautta. Esimerkkinä käytän normaalia tullausmenetelmää kolmannesta maasta saapuvaan tavaraan ja näiden suhdetta rikostutkintakynnyksen laukeamiseen ja tutkinnan rajoittamiseen suhteutettuna sisäisen ultima ratio -periaatteen mukaiseen toimenpiteestä luopumiseen. Tullin talousrikostutkinta liittyy aina tavaran liikkumiseen ja liiketoiminnan

⁸¹ Sakari Melander: Kriminalisointiteoria-rangaistavaksi säättämisen oikeudelliset rajoitukset, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 288, Vammala 2008, s. 408 - 412

⁸² Sakari Melander: Kriminalisointiteoria-rangaistavaksi säättämisen oikeudelliset rajoitukset, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 288, Vammala 2008, s. 141 – 192

⁸³ Sakari Melander: Kriminalisointiteoria-rangaistavaksi säättämisen oikeudelliset rajoitukset, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 288, Vammala 2008, s. 403 - 407

yhteydessä tai sitä hyväksikäyttäen tehtyihin talousrikoksiin. Esimerkiksi luonnollinen henkilö harjoittaa liiketoimintana, vaikka tavaran tuontia yhteisön ulkopuoliselta alueelta Suomeen suuria määriä. Tavara saapuu maahan meriliikenteessä ja merikonttiin on lastattu hyvinkin erilaista tavaraa suuria määriä. Hän tekee tullille ilmoituksen, jossa hänen pitää ilmoittaa tavaran tai tavaroiden nimikkeet tullille. Eri nimikkeille on määritelty erilliset tullin arvot, arvonlisävero ja muut maksut maahantuotaessa. Tämän tullauksen pystyy tekemään nykyään myös sähköisesti, jolloin väärällä nimikkeellä tullaaminen pitäisi pienentyä huomattavasti, mutta tässä sähköisessä ilmoituksessa pystyy niin sanottuun tavaran kuvauskenttää kirjoittamaan periaatteessa mitä vaan ja näin ollen saamaan tullauksen onnistuneesti päätökseen. Mutta jos luonnollinen henkilö haluaa tehdä tullauksen manuaalisesti, sekin onnistuu tullitoimipaikassa. Henkilön pitää täyttää Euroopan yhteisölomake (sad-lomake), jossa ilmoitetaan tavaran nimike, jonka mukaan kannetaan tullit ja muut maahantuontiin liittyvät verot ja maksut, sekä esittää samassa yhteydessä tavarasta kauppalaskun. Tulli voi pyytää tavaran esittämistä tullissa ja tällöin on tullilla mahdollisuus myös tarkastaa tavara ja todeta tullattavan tavaran nimike ja kauppalaskun yhteneväisyys keskenään aukottomasti. Aina näin ei tapahdu. Näissä ilmoitus hetkissä on mahdollista, että tulli ei huomaa väärää nimikettä, koska kauppalaskuun on tavaran kuvaus kirjoitettu hyvinkin ympäröivästi, vaan suorittaa tullauksen loppuun ja näin ollen antaa liiketoimintaa harjoittavalle henkilölle luvan luovuttaa tavara vapaaseen liikkeeseen yhteisön alueella. Esimerkki tapauksessamme liiketoimintaa harjoittava henkilö onnistuu tekemään tullauksia väärällä nimikkeellä saaden itselleen mahdollisesti huomattavaakin verohyötyä. Tulli suorittaa tavaran tarkastuksen ilmoitettuun tavarahan ja huomaa nimikevirheen. Tulli pyytää liiketoimintaa harjoittavan luonnollisen henkilön korjaamaan nimikkeen oikeaksi ja näin tapahtuu. Mutta henkilö päättääkin muuttaa muutaman kuukauden jälkeen nimikkeen takaisin sen mukaiseksi, jossa tullit ja muut maahantuonti verot ovat häntä ajatellen edullisemmat. Maahantuotu tavara onnistutaan tullaamaan taas huomattavasti pienemmillä veroilla ja tulleilla.

Tulli suorittaa jossain vaiheessa aina tavarantarkastuksen ja huomaa virheellisen nimikkeen. Valvontaryhmä huomaa eron nimikkeen ja oikean ilmoitetun tavaran välillä ja tekee siitä ilmoituksen yritystarkastukselle. Yritystarkastus suorittaa kyseisessä liikkeessä yritystarkastuksen ja huomaa kirjanpidosta tavaraa tulleen huomattavan määrän, mutta väärällä nimikkeellä ja näin yritys on saanut mahdollisesti huomattavaa verohyötyä. Yritystarkastus voi jo tässä vaiheessa tehdä tullin rikostutkinnalle tutkintapyynnön ensisijaisesti veropetoksesta tai toissijaisesti tulliselvitysrikoksesta ja mahdollisesti myös kirjanpitorikoksesta. Yritystarkastus Tullissa ei ole toimeenpaneva elin vaan se esittää erinäisiä vaihtoehtoja, lähinnä verotukselle tullien, arvonlisä- ja valmisteveron

kantamisesta tai näiden mahdollisesta korottamisesta. Verotus määrää verot ja kantaa ne Tullissa. Nyt on mahdollista tehdä rinnakkain hallinnollista ja rikosprosessuaalista toimintaa. Hallinnollisessa prosessissa tutkitaan esimerkiksi verotuksellisia mahdollisuuksia antaa vaikka yritykselle maahantuotuun tavarahan liittyen hallinnollisia seuraamuksia. Miten tämä sitten liittyy ultima ration sisäiseen periaatteeseen? Yritystarkastus, verotus ja rikostutkinta joutuvat ja näiden tulisi keskustella keskenään. Keskustelussa tulisi miettiä sitä, onko hallinnollinen vai rikosprosessuaalinen seuraamus hyödyllisin ja menestyvin sanktio. Tätä asiaa puntaroidessa tulisi muistaa, että jokainen luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö voi olla mahdollinen rikosantekijä ja näin ollen joutua hallinnolliseen ja rikosprosessuaaliseen prosessiin. Tästä on hyvä ennakkopäätös Korkeimmasta Hallinto-oikeudesta⁸⁴. Aikaisemmin miettiessäni hallinnollista ja rikosprosessuaalista vaihtoehtoa sekä näiden preventiivistä vaikutusta on hyvä muistaa rikosprosessissa, että rikosasiassa ei välttämättä ole hyviä mahdollisuuksia menestyä myöhemmin syyteharkinnassa tai tuomioistuimen käsittelyssä. Tällöin on hyvä muistaa, että hallinnollisessa menettelyssä on konkreettinen mahdollisuus saada jotain ns. saatua rikoshyötyä valtiolle korotetuilla ja maksuun määrättyillä maksuilla kuten jälkiverolla. Mielestäni Tullissa tämä ultima ratio -periaate toteutuu hyvin, koska hallinnollinen sekä rikostutkinta keskustelevat asiasta avoimesti. Tätä ultima ratio -periaatetta on mielestäni ollut havaittavissa myös Tullin tutkimissa kaksikäyttötuotteissa, joissa aikaisemman rikostutkinnan johdosta on ollut havaittavissa se, että rikosasia ei menesty myöhemmin syyteharkinnassa. Tutkinnan rajoittamisessa taustaperiaatteena on pidetty voimavarojen järkevää kohdentamista sekä lainsäätäjän antaman mahdollisuuden kautta käyttää kohtuutta ja tarkoituksenmukaisuutta alusta lähtien.

7.4 Yleispreventisyttä korostava rangaistusteoria Tullin talousrikosjutussa

Rangaistuksia on pyritty ajattelemaan pelotteena yhteiskunnassa. Tässä ajattelussa vaikutteena on pelote, joka on jaettu kahteen eri teoriaan. Nämä peloteteoriat ovat yleispreventiivinen ja erityispreventiivinen pelote. Yleispreventiivinen vaikutus kiteytyy siihen, että rangaistusta ajatellaan pelotteena ja näin pyritään antamaan kuva siitä, että viranomaisten tekemillä vastatoimilla pyritään estämään muita tekemästä ja syyllistymästä samantyyppisiin rikoksiin tulevaisuudessa. Yleispreventisyys yleensä edellyttää rangaistusjärjestelmän olevan jollain tavalla kansalaisten näkökulmasta huomioituna ymmärrettävä, selkeä ja johdonmukainen sekä oikeudenmukaisuutta korostava. Erityispreventiivisyyden tehtävänä on turvata erityisesti ulkopuolisia ja eristää rikoksia tehnyt henkilö vankilaan. Erityispreventisydessä jokin tehty teko on yhteiskunnassa tuomittu

⁸⁴ Korkein Hallinto-oikeus ennakkopäätös 2011:41

ankarasti ja tällä seurauksella on yleispreventioon verrattuna kovempi pelote. Yleispreventatio on liitetty kriminalisointitasoon, jolla ymmärretään pelotteen vaikutustoimintaa. Tällä tarkoitan sitä, että tietyllä pelotevaikutuksella pyritään ihmiset saamaan luopumaan tietyistä ei-toivotuista tekemisistä⁸⁵. Miten tämä sitten näkyy Tullin talousrikosjutuissa? Kansanomaisesti yleispreventiivisyys ymmärretään suuresti moitittavuuden kautta. Tätä moitittavuutta voidaan korostaa yhteiskunnassa epämiellyttävällä seurauksella kuten julkisuus. Vaikka Tullin talousrikosjutuissa on esitutkinta vasta menossa, on hyvä muistaa se, mitä aikaisemmin olen todennut kustannustehokkuus saavutettavaan hyöty – haitta – punninta periaatteen mukaan.

Talousrikollisuus on ollut puheena yhteiskunnassa siinä mielessä, että mitä lainsäätäjän ajatuksena on mietittäessä pakkokeinon sallimia toimivaltuuksia. Nyt esimerkiksi pakkokeinolailla telekuuntelulupaa ei saa tavalliseen veropetokseen, vaan rikoksen minimisanktion tulee olla neljä kuukautta vankeutta. Jos telekuuntelu olisi sallittua tavallisessa veropetoksessa, uskoisin sen olevan yleispreventiona tehokas yhdessä julkisuuden kanssa. Tässä perustuslakivaliokunta on ottanut kannan talousrikoksiin niin, että talousrikokset eivät olisi sellaisenaan yhteiskuntaa ja yksilöä vaarantavia rikoksia, kuin törkeänä liike- tai ammattitoiminnoissa tehtynä⁸⁶. Perustuslakivaliokunta on perustellut kantaansa erityisesti siten, että törkeän rikoksen kriteerit täyttyvät silloin, kun rikoksella tavoitellaan suurta taloudellista hyötyä ja se on tehty erityisen suunnitelmallisesti.⁸⁷ Jos kuuntelu-oikeus on vyörytetty tavallisen talousrikoksen torjuntamahdollisuuteen, uskoisin sillä olevan yhteiskunnallisesti todella merkittävä rooli torjuttaessa talousrikollisuutta. Talousrikollisuus siinä mittakaavassa, kuin se oikeasti on, on se hyvinkin suunnitelmallista, erityisen korkean taloudellisen hyödyn tavoittelua ja yhteiskuntapoliittisesti sekä globaalisesti merkittävää. Tullin tutkimien talousrikosjuttujen rikoshyöty on hyvin näyttävää. Vaikka en ole ottanut tässä opinnäytetyössä kantaa millään tavalla rikoshyötyyn, on yhteiskunnallisesti selvää, että talousrikollisuudessa pyörivät suuret rahat, suuremmat kuin huumausainerikollisuudessa. Tullin rikostilaston mukaan Tullin haltuun saadun rikoshyödyn arvo vuonna 2012 oli 26,1 miljoonaa euroa. Tullin talousrikostorjuntaa on lisäämässä sähköinen- ja sisäkauppa⁸⁸. Miten estävää yleispreventiota voidaan toteuttaa sähköisessä kaupankäynnissä ja sisäkaupassa? En osaa vastata tähän, koska nämä talousrikosmuodot tai niissä tapahtuvat talousrikokset ovat täysin uutta myös koko Tullille.

⁸⁵ Sakari Melander: Kriminalisointiteoria-rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 288, Vammala 2008, s. 180 – 183, 480 - 487

⁸⁶ PeVL 36/2002 vp. s. 4 -5

⁸⁷ Sakari Melander: Kriminalisointiteoria-rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 288, Vammala 2008, s. 480 - 487

⁸⁸ Tullin rikostilasto vuodelta 2012, julkaistu 29.1.2013 kello 1500 jälkeen.

8 JOHTOPÄÄTELMÄT

Opinnäytetyöhön kerätyn materiaalin, kyselylomakkeen vastausten ja haastattelun perusteella on selkeästi pääteltävissä se, että Tullin talousrikosjutuissa ei ole käytetty tutkinnanrajoittamista siinä laajuudessa, kuin sitä voisi käyttää. Poliisiasiain tietojärjestelmästä (PATJA) saadun tiedon perustella on nähtävissä opinnäytetyössä käytössä olleen kymmenen vuoden otannalla se, että talousrikostutkintaa, tai sen nimikkeen alle, on rajoitettu yhteensä vain viisikymmentä kaksi (52) kertaa. Tämä luku tarkoittaa sitä, että vaikka talousrikosasioiden sisääntulo on Tullissa nykyään voimakasta, on itse talousrikostutkinta sillä nimellä uutta ja alkuvaiheessa. Tullissa on talousrikostutkinta aloitettu vasta vuodesta 2007 lähtien. Haastattelussa saatu lisätieto puoltaa tätä olettamaa täysin.

Aikaisemmin esittämiini tutkimuskysymyksiin olen pyrkinyt löytämään vastauksia kyselylomakkeen ja haastattelun kautta. Sainko niitä? Kyselylomakkeiden vastauksissa ei ollut selvää vastausta siihen, miksi tullin talousrikosjuttuja on niin vähän rajoitettu? Syy tähän on varmaan kysymysten asettelussa. Kysymyksissä ei missään kohtaa suoraan kysytty vastaajien kantaa tutkinnanrajoittamisen vähyyteen, vaan aihetta lähestyttiin laajoilla kysymysten asettelulla. Kyselylomakkeeseen vastanneita tutkinnanjohtajia oli vain kaksi, vaikka kysely lähetettiin seitsemälle tutkinnanjohtajalle. Kyselyn vastausten perusteella ei tähän opinnäytetyön saatu uutta tietoa tai näkemystä aiheeseen. Yhtenä osasyynä on siis tuo kysymysten asettelu ja sisältö.

Suoritetun haastattelun kautta aiheeseen saatiin vähän lisäselvyyttä ja näkemystä. Haastattelun perusteella tehty analyysi tuki sitä olettamusta, että Tullin talousrikostutkinnan rajoittamisen vähyyteen vaikuttaa olennaisesti se, että talousrikoksia on alettu varsinaisesti Tullissa tutkia vasta vuoden 2007 jälkeen talousrikosyksiköissä sillä nimellä. Vaikka Tulli on tutkinut rikosnimikkeitä veropetos, salakuljetus tai säännöstelyrikos, jotka nimikkeinä ovat talousrikollisuuden alaan kuuluvia, on Tullissa perusteellinen talousrikostutkinta lähtenyt kunnolla liikkeelle vasta vuoden 2007 jälkeen. Opinnäytetyössä käytetyn pitkittäisotannan seurauksena on ollut huomion kohteena se, että Tullin talousrikosyksiköiden talousrikosjuttujen rajoituksissa on ollut mukana talousrikollisuuteen kuulumattomia rikosasioita. Samalla huomion arvoinen seikka oli se, että talousrikosjuttuja ei ole luokiteltu siinä laajuudessa kuten esimerkiksi Tullin tutkimia huumausaineiden maahantuontiin liittyviä rikoksia on luokiteltu. Opinnäytetyössä en ota kantaa tähän luokitteluun vaan sivuan sitä lyhyesti mahdollisuutena parantaa talousrikosjuttujen yksilöintiä

ja sitä kautta mahdollistaa talousrikosjuttujen rajoittamista esimerkiksi kustannus- tai prosessuaalisella perusteella.

Haastattelussa saadun tiedon ja tutkinnanjohtajien omakohtaisten kokemusten perusteella on ollut havaittavissa se seikka, että talousrikosjuttuja on rajoitettu sekä kustannus- että prosessuaalisperusteisesti. Tätä olettaa puoltaa myös PATJA-järjestelmästä saatu graafinen piirros (esim. kuva 4, Itäinen tullipiiri ja tutkinnanjohtaja Sanna Kuparisen vastaus haastattelussa). Totta kai tähän analyysiin vaikuttaa se, että haastateltavia tutkinnanjohtajia oli vain kaksi ja molemmat olivat käyttäneet hyvin vähän rajoittamisia talousrikosasioiden tutkinnassa. Huomioimisen arvoinen seikka oli se, että prosessuaaliseen rajoittamispäätökseen vaikutti rikosasian kansainvälisyys ja sitä kautta toisen maan oikeuskulttuuri ja käytäntö sekä toisessa rajoittamispäätöksessä selvä kustannusperusteinen näkökulma.

Mikä sitten on ollut syy vähyyteen? Yhtenä syynä näin sen, että niin sanottua esipriorisointia ei ole tehty siinä mielessä, kuin sitä esimerkiksi tehdään poliisin talousrikostutkinnassa. Esipriorisointi eli esikäsittelyvaihe nousee hyvinkin suureen arvoon tutkinnan suunnitteluvaiheessa. Tämän kautta Tullin talousrikokset voidaan luokitella ja jakaa ne parhaiten niille talousrikostutkinta yksiköille, joilla on riittävä valmius suoriutua siitä. Samoin vähyyteen on vaikuttanut se, mikä nousi esiin myös kyselylomakkeessa ja haastattelussa, että koulutusta tarvitaan enemmän. Laintuntemus on meillä kaikilla tutkinnanjohtajilla omanlaisensa. Rajoittamisperusteiden tuntemus ja käyttömahdollisuus tuntuvat olevan jokseenkin olemattomat ja suurena syynä se, että Tullin talousrikostutkinta on alkanut kunnolla vasta vuoden 2007, eli olemme talousrikostutkinnallisesti vasta alkuvaiheessa.

Alueellisesti tutkimuksessa nousi esiin, että Itäisessä tullipiirissä on talousrikostutkintaa rajoitettu yllättävän vähän. Itäisessä tullipiirissä rajoitetut rikosnimikkeet olivat suoraan talousrikoksiin liittyvät tulliselvitys- ja väärennösrikos. Muiden entisten tullipiirien alueella tapahtuneet esitutkinnan rajoittamiset talousrikoksissa olivat määrällisesti lähellä toisiaan. Voin siis todeta, että alueellisesti ei tutkimuksessa esiin noussut suuria eroja. Eteläisen, Läntisen ja Pohjoisen tullipiirin talousrikoksina oli patja-järjestelmän mukaan rajoitettu myös siis talousrikoksiin nimikkeenä kuulumattomia rikosnimikkeitä. Katsonkin, ettei alueellisella näkemyksellä ollut merkitystä talousrikosten rajoittamiseen millään tavalla.